

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Mayıs 2018

Cilt:1 Sayı II | Hakemli Dergi

ISSN: 2636-7998

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Dergi Sahibi:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Editör:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Editör Yardımcısı:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

Dil Editörleri:

Araş. Gör. Ayşe Kalav

Öğr. Gör. Güher Ceylan Çavlı

Esra Kvasoğlu Parlak

Web-Teknik Destek Sorumlusu:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi (KTC), alanında disiplinlerarası niteliğini önemseyen, çeşitli kapsamlarda toplumsal cinsiyet yönelimini irdelemiş çalışmalara yer veren, Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan bir dergidir.

KTC Dergisi çift taraflı kör hakem değerlendirmesi yapılan uluslararası yerel süreli bir yayındır.

KTC Dergisi'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizcedir.

KTC Dergisi'nde yer alan makalelerin her türlü yayım hakkı yazarına/yazarlarına aittir. Dergi edisyonundaki tüm içeriğin yayım hakkı ise KTC Dergisi'ne aittir.

KTC Dergisi'nde yayımlanan makalelerden, yazar veya yazarları sorumludur.

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Yazışma Adresi: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı
Sekreterliği, Edebiyat Fakültesi Zemin Kat, 07058, Kampüs/Antalya

e-posta: ktcdergi@gmail.com | <http://dergipark.gov.tr/ktc>

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Nurşen Adak, **Akdeniz Üniversitesi**

Prof. Dr. Kamile Kabukçuoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Gözde Yirmibeşoğlu, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Gönül Demez, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Necla Öztürk, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Emine Uçar İlbuğa, **Akdeniz Üniversitesi**

Dr. Öğr. Ü. Ebru Akdoğu Arca, **Akdeniz Üniversitesi**

Dr. Öğr. Ü. İlkay Kutlar, **Akdeniz Üniversitesi**

Dr. Öğr. Ü. Gülay Yılmaz Diko, **Akdeniz Üniversitesi**

Dr. Öğr. Ü. Öznur Körükçü, **Akdeniz Üniversitesi**

Bilim Kurulu:

Prof. Dr. Andrea Peto, **Central European University**

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran, **Hacettepe Üniversitesi**

Prof. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör, **ODTÜ**

Prof. Dr. Berrin Yanıkkaya, **Auckland University of Technology, Yeni Zelanda**

Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu, **Beykent Üniversitesi**

Prof. Dr. İnci User, **Acıbadem Üniversitesi**

Prof. Dr. Gørill Haugan, **NTNU**

Prof. Dr. Gülriz Uygur, **Ankara Üniversitesi**

Prof. Dr. Ingvild Aune, **NTNU**

Prof. Dr. Karen Heimer, **University of Wisconsin**

Prof. Dr. Serap Suğur, **Anadolu Üniversitesi**

Prof. Dr. Serpil Sancar, **Ankara Üniversitesi**

Prof. Dr. Sezer Şener Komşuoğlu, **Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı**

İçindekiler

Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı
Gender (In)Equality Perception of Individuals Living in Turkey

Gökhan Savaş 101

Uluslararası Aşk Almanya’ya Evlilik Göçü Bağlamında Kadınlık ve Erkekliklerin Yeniden İnşası
Transnational Love-Reconstruction of Womanhood and Manhood in the Context of Spousal Migration to Germany

Anıl Al-Rebholz 122

2. Dünya Savaşı’nda Kullanılan Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Kadınların Temsili
The Representation of Women within the Context of the Enthusiasm Appeal the Soviet Propaganda Posters Used in the Second World War

Caner Çakı, Mehmet Ozan Gülada 157

Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının “Annelik” Kimliğine Eleştirel Bir Bakış
A Critical View of the Motherhood of the Woman as a Subject of the Gender

Ayşegül Hançer 177

Cemo Romanında Kadınlık Rölünün Değerlendirilmesi
An Evaluation of the Role of Women in the Novel of Cemo

Menekşe Yavuz 203

Feminist Yaklaşımlarla Nil Yalter’in Sanat Ortamına Katkısı
Nil Yalter’s Contribution to the Art Environment with a Feminist Approach

Aslı Toprak 215

Kongre ve Çalıştay Notları

Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekanları ve Hatırlama Pratikleri I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferans İzlenimleri
18-20 Ekim 2018 / İstanbul

Kadiriye Feza De Chaira 235

Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı *Gender (In) Equality Perception of Individuals Living in Turkey*

Gökhan Savaş *

Öz: Toplumsal cinsiyet; kadınlık ve erkeklik kategorilerinin toplumsal inşasını içeren bir kavram olarak günümüzde, sosyal bilimler literatüründe önemli bir yer almaktadır. Kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa yol açmakta ve toplumun hemen her alanında gözlemlenebilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini beraberinde getirmektedir. Uygulamalı bir nicel araştırma olan bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşayan bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri temelinde kurgulanan eşitsizliklere olan yaklaşımlarını ve bu yaklaşımlarının altında yatan faktörleri ortaya çıkarmaktır. Çalışmada, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ) tarafından gerçekleştirilen “2015 Türkiye Anketi” kullanılmıştır. Bu ankette yer alan basmakalıp toplumsal cinsiyet rolleri temelli ifadeler kullanılarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmek üzere bir endeks geliştirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, bireylerin basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerini destekleyecek şekilde kurgulanan ifadelere yüksek oranda katılım sağladıkları görülmüştür. Çalışmada, bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açabilecek basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açılarının temel belirleyicileri arasında; kişinin cinsiyeti, yaşadığı bölge, eğitim düzeyi ve çalışma durumu gibi faktörler olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Basmakalıp Toplumsal Cinsiyet Roller, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, 2015 Türkiye Anketi

Abstract: As a concept of socially constructed categories of femininity and masculinity, gender is today highly emphasized in social sciences literature. Stereotypical gender roles lead to gender-based discrimination and bring about gender inequalities that can be observed in almost every area of society. As an applied quantitative research, the objective of this study examines the Turkish people’s perception of gender inequality and uncovers the factors underlying this perception. Utilizing “2015 Turkey Survey” conducted by Social Sciences University of Ankara (ASBU), an index has been developed to measure gender inequality based on stereotypes of gender roles. The study found that the majority of Turkish people agreed with statements that promote stereotypical gender roles. The study also found that the main determinants of individuals’ perception of stereotypical gender roles that would promote gender inequality are gender, region of residence, level of education, and working status.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, YÖK Akademi Kadın Çalışmaları Birimi Komisyon Üyesi, e-posta: gokhan.savas@asbu.edu.tr, gokhan.savas@yok.gov.tr

Keywords: Gender, Stereotypical Gender Roles, Gender Inequality, 2015 Turkey Survey

Giriş

Toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları; son yıllarda üzerinde önemle durulan, temel bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok ülke, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmada toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı önemli bir hedef olarak belirlemiştir. Bunun en temel nedeni, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirebilmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma alanlarında, ciddi ölçüde öne çıkmalarıdır. Türkiye’de de özellikle 2000’li yıllardan günümüze uzanan süreçte toplumsal cinsiyet eşitliği konusu birçok alanda ele alınmaktadır.

Öncelikle Anayasa’nın 10. maddesi, kadın-erkek eşitliğini güvence altına almakta ve bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamak üzere devleti yükümlü kılmaktadır. Bu temel anayasal düzenlemeye ek olarak kadınla erkeğin toplumsal hayata her alanda eşit katılımları ve eşit imkânlarla sahip olması adına birçok yasal düzenlemeye gidilmiştir. Örneğin, 2005 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi” uygulanmıştır. Projenin temel amacı, Türkiye’de kadınların toplumsal fırsatlardan erkeklerle eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması ve kadının insan haklarının korunması olmuştur. Bu proje kapsamında 2008-2013 yıllarını kapsayan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı” hazırlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Beş yıllık bir boşluğun ardından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde, “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” ortaya koyulmuştur. 2007-2013 yıllarını kapsayan “Dokuzuncu Kalkınma Planı” ile 2014-2018 yıllarını kapsayan “Onuncu Kalkınma Planı” gibi stratejik dokümanlarda da özellikle kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Yine benzer şekilde, 2019-2023 yıllarını kapsayacak “On Birinci Kalkınma Planı”nda da “Kadının Kalkınmadaki Rolü” başlığı altında tartışmalar yürütülmektedir.

Yasal düzenlemelere ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere sivil toplum ve/veya devlet işbirliği ile birçok proje de hayata geçirilmiştir. Bunların başında, “Haydi Kızlar Okula”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Kardelenler-Çağdaş Türkiye’nin Çağdaş Kızları”, “Anne-Kız Okuldayız”, “Kız Çocuklarının Okullaşmasına Destek Kampanyası”, “Eğitime %100 Destek”, “Temel Eğitime Destek Projesi”, “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi”, “Türkiye’nin Mühendis Kızları” gibi projeler ve kampanyalar gelmektedir. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) da toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate almışlardır. MEB’in “2015-2019 Stratejik Planı”nda, özellikle kız çocuklarının eğitim ve öğretime erişimlerine yönelik proje ve protokollerin arttırılması hedeflenmiştir. 2015 yılında YÖK,

toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının üniversitelerde geliştirilip yaygınlaştırılması amacıyla “Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi”ni hazırlamış ve tüm üniversitelere göndermiştir. Bu belge; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel bir sorun olduğundan hareketle, Yükseköğretim Kurulu bünyesinde yer alan üniversiteler ve diğer bütün kurumlar çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir anlayışı ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki tüm olumlu gelişmelere rağmen Türkiye, “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi”ne (UN, 2017) göre 188 ülke arasında 64., “Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi”ne (World Economic Forum, 2017) göre ise 144 ülke arasında 131. sırada yer alarak istenilen performansı gösterememiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki algılarının nasıl olduğunu ve bu algının belirleyici faktörlerini inceleyen bir çalışma olarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışmada öncelikli olarak toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetin toplumsallaşması doğrultusunda ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Sonrasında çalışmanın yöntemine değinilmiş ve elde edilen istatistiksel analizler neticesinde sonuçlar sunulmuştur. Son olarak çalışma, elde edilen bulgular ışığında tartışma ve yorum kısmı ile bitirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, “kadınlık” ve “erkeklik” kategorilerini; bu kategorilerle ilişkili olduğu varsayılan ve sosyokültürel yapı tarafından belirlenen davranışlar, tutumlar ile toplumsal rolleri ifade etmektedir (Lucal, 1999; Powell ve Greenhaus, 2010; Risman, 2004). Bu kategoriler toplumsal olarak oluşturuldukları için sabit ve evrensel tanımlara sığmamaktadır, tam tersine toplumsal değişim süreci içerisinde dönüşmektedirler. Toplumsal cinsiyet, bireyler arasındaki cinsiyet farklılıkların biyolojik unsurlar yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulduğunu ve yaşanan toplum tarafından inşa edildiğini ifade etmesi açısından oldukça geniş bir bağlamda düşünülmelidir (Giddens, 2000; Lorber, 1994; Powell ve Greenhaus, 2010; Ridgeway, 2009; Risman, 2004). Toplumsal cinsiyet aslında bu kapsamlı yönüyle bir sürece gönderme yapmaktadır. “Toplumsallaşma” olarak adlandırılan bu süreç içerisinde bireyler, doğdukları andan ölümlerine kadar geçen süre içerisinde sürekli olarak toplumun kendilerinden beklentilerini öğrenir ve bunu gerçekleştirmeye çalışır (Lucal, 1999; West ve Zimmerman, 1987). Bu beklentiler toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik göstermektedir (Trommsdorff ve Iwawaki, 1989). Kız veya erkek bebekler olarak dünyaya gelen insanlar bu toplumsallaşma süreci içerisinde kadın ve

erkekler için özgü olarak tanımlanan beklentilerle karşılaşmaktadır. Bu beklentiler, cinsiyetten kaynaklı biyolojik özelliklerin ötesinde toplumsal yapılarla ve ilişkilerle bağlantılı bir boyuta işaret eder. Örneğin erkek egemenliğine dayalı (ataerkil) toplumlarda kadınların çoğunlukla uysal, duygusal ve edilgen; erkeklerin ise asi, mantıklı ve aktif olmaları beklenir.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlendiği için içeriği de toplumdan topluma ve zaman içinde değişebilmektedir (Risman, 2004). Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet sadece kadın-erkek arasındaki farklılığı betimlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz ve dengesiz güç ilişkilerini de belirtir (Giddens, 2000; Lorber, 1994; Lucal, 1999). Eşitsiz güç ilişkileri ile her iki cinsin toplumda sahip olduğu statünün ve saygınlığın dengesiz oranda dağılması kastedilmektedir. Kadınların halen iş yaşamında erkeklerle oranla çok geride kalmaları, yönetici pozisyonunda olan kadın sayısının sınırlı oluşu, siyasal alanda kadının temsilinin yetersiz kalışı gibi durumlar; toplumdaki kadın-erkek arasında var olan eşitsiz güç ilişkilerinin en somut örnekleridir. Buradan hareketle, günümüzde kadınların karşılaştıkları birçok sorunun toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bir toplumda yaşayan bireylerin toplumsal hayata katılım biçimi, oranı; toplumsal hayatta görünürlüğü ve temsil biçimi, önemli oranda o toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet algısından etkilenir (Ridgeway, 2009). Yani, toplumsal cinsiyet rolleri kadının ve erkeğin toplum içindeki statüsünü ve buna uygun rollerini büyük oranda belirlemektedir (Basow, 1992; Dökmen, 2014; Lindsey, 1990). Toplumsal cinsiyet; kız veya erkek gibi davranmayı öğrenmenin ötesinde anlamlar taşır, diğer bir ifadeyle durağan bir kavram değildir. Toplumsal etkileşimlerle oluşturduğumuz ve sürekli yeniden yarattığımız dinamik ve değişken bir kavramdır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel olarak kadınlarla ve erkeklerle ilişkili olduğuna inanılan ve böyle olduğu varsayılan rolleri belirtmektedir (Akın ve Demirel, 2003; Bhasin, 2003; Eccles vd., 1990). Toplumsal cinsiyet rolleri, bir toplumda kültürel olarak kadına ve erkeğe uygun görülen kişilik özelliklerini ve davranışları içerir ve bunlar genellikle toplum tarafından basmakalıp yargılara dönüştürülür (Basow, 1992). Bu yönüyle toplumsal cinsiyet rolleri; kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkları ve ilişkileri, onların biyolojilerinin değil toplumsallaşmalarının ürünü olarak gören bir yaklaşım içerisinde anlaşılabilir (Bhasin, 2003; Eccles vd., 1990; Giddens 2000). Zamana ve mekâna göre, toplumdan topluma farklılık gösteren toplumsal cinsiyet rolleri; içerisinde yaşanan kültüre göre şekillenir (Trommsdorff ve Iwawaki, 1989).

Toplumun sahip olduğu kültür; o toplum içerisindeki bireylerin doğuştan getirdikleri cinsiyetlerine bağlı olarak ne şekilde düşünmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin

beklentileri ortaya koymaktadır, böylece kadın ve erkeği toplumsal olarak biçimlendiren nitelikleri belirlemektedir (Günay ve Bener, 2011; Ridgeway, 2009). Bir diğer ifadeyle bireyler, cinsiyet farklılıklarını doğuştan beraberlerinde getirirler ancak yetiştirilirken toplumun bu cinsiyetlerine özgü olarak beklediği roller ve sorumluluklar çerçevesinde kız veya erkek çocuk olmayı öğrenerek büyürler.

Ailenin, içerisinde bulunan toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin etkisiyle, kız ve erkek çocuklara cinsiyetlerine uygun rol ve sorumluluklar verilmekte ve çocuklar, bunlar üzerinden toplumsal cinsiyet kimliği edinmektedir (Martin, 2005). Özellikle birçok günümüz toplumunda kadınlar için hâlen ev ile ilgili işleri yürütme ve çocuk bakımı gibi etkinlikler öne çıkarken erkekler için iş rolleri, aile rollerinden daha önemli hâle gelmektedir. Ancak bu örnekler bazı toplumlarda tam tersi biçimde de karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin, Tibet taşrasında yaşayan Mosuo toplumunda aile reisleri kadınlardır. Kadınlar iş konusunda kararlar alırlar, soy kadın tarafı üzerinden takip edilir ve mülkiyet anaerkil bir şekilde aktarılır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel özellikler ışığında şekillendiklerini görmek oldukça önemlidir. Kadınlara ve erkeklere yönelik evrensel olduğunu varsaydığımız niteliklerin ille de biyolojik kökenli olmaları gerekmemektedir. Bu nitelikleri yaratan kültürel etkenler bulunabilmektedir. Örneğin birçok kültürde kadınların çoğunluğu yaşamlarının önemli bir bölümünü çocuk bakmakla geçirmektedir ve iş yaşamına daha düşük oranlarda katılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin davranışları arasındaki farklar, esas olarak kadın-erkek kimliklerini, yani kadınlık (femininity) ve erkekliği (masculinity), toplumsal olarak öğrenmeleriyle ortaya çıkmaktadır (Basow, 1992; Dökmen, 2014; Lindsey, 1990). Bu öğrenme süreci de bir kültürden diğerine değişiklik gösterebilmekte ve sonuç olarak farklı toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin, Endonezya'da bulunan Minangkabau'da, Gana'da yaşayan Akan halkında, Kosta Rika'da yaşayan ve küçük bir halk olan Bribri'de ve Yeni Gine'nin batısındaki Güney Begonvil'de bulunan Nagovisiler'de; erkeklerin, kadınlardan daha edilgen olduğu görülmektedir (Giddens, 2000).

Kadınların iş yaşamına aktif bir biçimde katılmalarıyla, geleneksel olarak aile yapısının dayandığı farklılaşmış kadın-erkek rolleri yerini biraz daha paylaşmaya dayalı cinsiyet rollerine bırakmış görünmektedir (Beal, 1994). Hızlı ekonomik gelişmeler ve koşullar, bu yöndeki bir rol ve sorumluluk paylaşımını beraberinde getirmiştir. Aile içindeki rollerde ve sorumluluklarda gözlenen değişimin, ev dışında çalışıp para kazanmadaki rollerde ve sorumluluklarda gözlenen değişimin gerisinde kaldığı söylenebilir (Erkal ve Çopur, 2013; İmamoğlu, 1991). Bunun altında yatan en önemli sebebin hâlen ev işleriyle ilgili basmakalıp kadınlık ve erkeklik toplumsal rolleri

olduğu belirtilebilir. Bu nedenle de ev dışında çalışıp para kazanma işlevine ilişkin olanlara oranla, ev işlerinin paylaşımına ilişkin olan basmakalıp yargılar daha çok direnç göstermektedir (Erkal ve Çopur, 2013; İmamoğlu 1991).

Cinsiyetin Toplumsallaşması

“Kadınlarla erkeklerin, kız çocuklarla erkek çocukların davranışları arasındaki farkların ne kadarı biyolojik farklılıkların bir sonucudur? Bu davranış farklılıkları bütün kültürlerde aynı şekilde bulunan ve doğuştan gelen farklılıklar mıdır?” gibi sorulara verilen cevaplar toplumsal cinsiyet odağında düşünüldüğünde, cinsiyetin toplumsallaşmasından söz edilebilir. Cinsiyetin toplumsallaşması; aile, okul, medya gibi toplumsal etkenler yoluyla toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de kadınlarla erkeklerin, kız çocuklarıyla erkek çocuklarının davranışları arasındaki farkın temelini; kültürden kültüre değişen, öğrenilmiş normlar, beklentiler ve sosyal roller oluşturmaktadır (Basow, 1992; Dökmen, 2014; Lindsey, 1990).

Cinsiyetin toplumsallaşması, bireylerin kendi cinsiyetlerine bağlı olarak nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan gerçekleştirmeleri beklenen farklı görevleri ifade etmektedir. İleri sanayi toplumlarında geleneksel olarak kadınların çoğu, zamanını ev işlerini yaparak; erkeklerin çoğu ise evin dışındaki mesleklerde geçirmektedir (Bhasin, 2003; Eccles vd., 1990; Giddens, 2000; Lorber 1994). Her ne kadar bu roller zaman içinde değişiklik gösterse de hâlen günümüz toplumlarında ev dışında ücretli işlerde çalışan kadın sayısı, evde ev işlerini yapan kadın sayısının oldukça gerisinde kalmaktadır. Örneğin, 2016 yılında (TUIK, 2018), Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %46,3 olup bu oran erkeklerde %65,1; kadınlarda ise %28 olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak ev dışında ücretli işlerde çalışan kadınların da çoğunluğu, erkeklere oranla daha düşük ücretli ve daha düşük statülü işlerde çalışmaktadır. Örneğin, OECD ülkelerine bakıldığında kadın-erkek ücret farkı %34,6 oranı ile Kore’de en yüksek seviyedeysen bu oran %1,5 ile Romanya’da en düşük düzeydedir. Türkiye’de ise bu oran %6,9’dur (OECD, 2018).

Cinsiyetin toplumsallaşması bebeklik döneminden itibaren başlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bebeklerin toplumsal cinsiyetlerini öğrenmeleri tamamen bilinçsizdir; ancak zaman içerisinde erkek veya kız olarak adlandırılmaları için gerekli olan sinyalleri aile, okul, arkadaş gibi çeşitli kanallardan alırlar (Martin, 2005). İki yaş civarındaki çocukların cinsiyetin ne olduğuna ilişkin anlayışları, yavaş yavaş oluşmaya başlar (Giddens, 2000). Bu yaşlardan itibaren genellikle, kendilerinin erkek mi ya da kız mı olduklarını bilirler ve başkalarını da doğru bir biçimde sınıflandırabilirler. Bununla birlikte çocuklar beş ya da altı yaşına geldiklerinde kızlar ile

erkekler arasındaki anatomik temelli cinsiyet farklılıklarını toplumsal cinsiyetleri ile özdeşleştirmeye başlarlar; çünkü kendilerine verilen oyuncaklar, resimli kitaplar, çizgi filmler hep erkek ve kadın özellikleri arasındaki farklılıkları basmakalıp yargılara uygun olarak vurgulama eğilimindedir. Çocuklar, oyuncakları ile diğer bireylerin bazı tutum ve davranışlarını genellikle toplumsal cinsiyete göre sınıflandırma eğilimindedir. Örneğin çocuklar, yetişkinlerin izinde giderek oyuncak yavru kedinin ve tavşanın kızlar için, aslan ve kaplanların erkekler için daha uygun olduğunu düşünebilirler. Yine benzer bir şekilde, büyüklerinden duydukları şekilde erkeklerin ağlamaması, güçlü kişiler olmaları gerektiğini; bunun aksine kızların ise duygusal, hassas, kırılgan olmalarının normal olduğunu düşünebilirler. Bu ve benzeri basmakalıp yargılarımız; çok erken yaşlarda içinde yaşanılan toplumun şekillendirmesiyle oluşmaktadır ve sorgulanmadığı takdirde, ileri yaşlarda da bizimle beraber varlığını sürdürmektedir. Basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerinin kısıtlayıcı, bireyin gelişimini engelleyici etkileri ancak sorgulanmaya başlanıldığı zaman ayrımcılık ve eşitsizlik fark edilir ve davranışlarda eşitliğe doğru bir yönelim başlar (Ecevit ve Karkıner, 2012). Bir insanın içine doğduğu ve yetiştiği toplum, onu, kadın ve erkeğe uygun gördüğü davranış kalıpları içinde biçimlendirir. Buna göre çocukların bir süreç olarak toplumsallaşmalarında karşılaştıkları hemen her şey (bilgisayar oyunu, kıyafet, çizgi film, ders kitabı vb.) kadın ve erkeğe uygun olduğu düşünülen imge ve anlamlarla doludur (Altan, 2011). Bu süreç eğitim ortamında da sürmekte, daha okulun ilk yıllarından ileriki zamanlarına kadar uzanan, bireylerin pasif ve güçsüz kadınlar ile aktif ve güçlü erkekler olarak toplumsallaştırıldığı bir süreç olarak devam etmektedir (Martin, 1998).

Sonuç olarak toplum, kadın ve erkek kimliklerini kurgulayarak cinsiyetin toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Burada da bireyler, kurgulanan kimliklere uygun roller üstlenmektedir (Haigler vd., 1995). Böylece erkeğin kimliğinin temel eksenini kamusal alanda yaptıkları, kadınıninkini ise ev içinde yaptıkları oluşturmaktadır. Cinsiyetin toplumsallaşmasında, mevcut rollerin kadın ve erkeğin doğasında olduğu benimsetilerek bireylerin bu rolleri içselleştirmeleri ve sorgulamamaları sağlanır (Beal, 1994). Toplumun genel olarak erkeklerden beklentisi; basmakalıp yargılara paralel bir biçimde, kamusal alanda görünür olmaları ve akılcılığı sürekli elde tutmalarınıdır. Bu yönde bir toplumsallaşma süreci, erkeklerin kırılgan ve duygusal davranış göstermelerini engellerken kadınlar için var olan süreç ise bunun tamamen tersidir: Onlardan beklenen narin, kırılgan hassas, duygulu ve zayıf olmalarıdır. Buna ek olarak kadınlar, hayatlarının merkezine evlerini, eşlerini ve çocuklarını almalıdırlar. Bu açıdan bakıldığında, kız çocuklarına verilen eğitimin ve ileride seçecekleri mesleklerin aile hayatlarında sorun yaratmayacak nitelikte olması önemli görülmektedir (Özkan, 2014). Cinsiyetin toplumsallaşması

ve uygun rollerin belirlenmesi neticesinde, çalışan kadın her zaman bu süreç içerisinde ev ve iş ikilemini sırtında taşımak zorunda kalır (Bhasin, 2003; Bingöl, 2014; Eccles vd 1990; Giddens, 2000). Günümüz toplumlarının çoğunda hâlen ailedeki işler, roller ve sorumluluklar daha çok cinsiyet temelinde paylaşılmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkekler genellikle tamir, bahçe bakımı gibi işleri yaparken kadınlar ücret karşılığı ev dışında çalışsalar bile, kendilerine verilen yemek pişirme, bulaşık yıkama ve ev temizliği gibi rollerden çoğu zaman kurtulamamaktadırlar (Günay ve Bener, 2011).

Yöntem

Bu araştırma; “2015 Türkiye Anketi”[†]ni kullanan, uygulamalı nicel bir çalışmadır. 2015 Türkiye Anketi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi tarafından, yüz yüze görüşmeler yapılarak Türkiye’nin 7 farklı coğrafi bölgesindeki 70 farklı ilden 18 yaş ve üzeri toplam 10349 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Anketin “Eğitim” modülünde 2560, “Sosyal Hayat” modülünde 2533, “Aile” modülünde 2626 ve “Değerler” modülünde ise 2630 kişi yer almıştır.

Bu çalışmanın analizleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili ifadelerin yer aldığı 2015 Türkiye Anketi’nin “Değerler” modülünden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bağımlı Değişken

Çalışmanın bağımlı değişkeni, bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısıdır. Kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri temelli toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısını ölçmek üzere 8 farklı ifadeye, bireylerin ne ölçüde katılıp katılmadıklarına ilişkin cevaplar bir araya getirilerek bir ölçek geliştirilmiştir. Hâlihazırda 2015 Türkiye Anketi’nde yer alan ifadeler kullanıldığı için, toplumsal cinsiyet rolleri gibi çok boyutlu bir kavramın yalnızca genel olarak “aile içi roller” gibi bir kısmı ele alınabilmiştir. İfadeler genel hatlarıyla kadının anne olma işlevi, çalışma durumunun çocuklarla olan ilişkiye etkisi, kadının evlenme ve çocuk sahibi olma durumu, erkeklerin ev işlerinde sorumluluk almaları gibi alanları içermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısını ölçmek için kullanılan ifadeler şu şekildedir:

- “çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar”,

[†] Türkiye’de aile, eğitim, sosyal hayat ve değerler konularını araştırmak ve toplumunun bu konulardaki durumunu bilimsel veriler ışığında ortaya koymak üzere Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ) tarafından 2015 yılında bir “Türkiye Anketi” projesi gerçekleştirilmiştir. Anket; Aile, Değerler, Eğitim ve Sosyal Hayat olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölüm başlıklarında yer alan içeriklerle ilgili detaylı araştırma ve analizlerin yapılabilmesine imkân sağlayacak bir veri tabanı oluşturulmuştur. Araştırmanın kapsamı Türkiye geneli olup Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan 10.349 örnek hane ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, ASBÜ adına alanda görevlendirilen anketörler vasıtası ile örnek hanelerle bilgisayar destekli yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak elde edilmiştir ve tablet bilgisayarlarla derlenen veriler, çevrimiçi olarak araştırma veri tabanına aktarılmıştır. Çalışmanın yazarı, ilgili anket projesinin proje saha koordinatörlüğünü yürütmüştür.

- “çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar”,
- “çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur”,
- “her kadın mutlaka evlenmek ister”,
- “her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister”,
- “erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır”,
- “kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır”,
- “ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir”.

Ölçekteki her bir ifadeye ilişkin bireyler 5’li likert ölçeğinde “kesinlikle katılmıyorum=1, katılmıyorum=2, ne katılıyorum ne katılmıyorum=3, katılıyorum=4 ve kesinlikle katılıyorum=5” üzerinden 8 ila 40 arasında bir puan almışlardır. Yalnızca “Erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır.” ifadesi toplumsal cinsiyet rolleri açısından eşitlikçi olduğu için bu ifadeye ilişkin cevapların kodlanması ters şekilde (“kesinlikle katılmıyorum=5” ve “kesinlikle katılıyorum=1”) yapılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puan, toplumsal cinsiyet rolleri açısından basmakalıp bir algıya gönderme yapmaktadır. Ölçekteki ifadelerin birbirleriyle olan korelasyonu Tablo 1’de gösterilmiştir. Ölçek güvenilirlik katsayısı 0.7464’tür.

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ölçeği Maddelerinin Korelasyon Matrisi

	Çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar	Çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar	Çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur	Her kadın mutlaka evlenmek ister	Her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister	Erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almamalıdır	Kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır	Ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir
Çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar	1.00***							
Çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar	0.42***	1.00						
Çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur	0.43***	0.59***	1.00					
Her kadın mutlaka evlenmek ister	0.29***	0.23***	0.27***	1.000				
Her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister	0.29***	0.21***	0.22***	0.67***	1.00			
Erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır	-0.09***	-0.03	-0.08***	-0.14	-0.20	1.00		
Kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır	0.34***	0.34***	0.32***	0.37***	0.34***	-0.05***	1.00	
Ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir	0.29***	0.27***	0.27***	0.16***	0.16***	-0.02	0.23***	1.00

Not: Ölçek güvenilirlik katsayısı (Cronbach’s Alpha 0.7464)

Bağımsız Değişkenler

Çalışmanın bağımsız değişkenleri arasında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, yaşanılan bölge, çalışma durumu ve gelir yer almaktadır. Yapılan analizlerde cinsiyet Erkek=0, Kadın=1 şeklinde kodlanarak kadın, referans grubu olmuştur. Yaş değişkeni nümerik olarak kodlanmış ve regresyon modeline doğrudan eklenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyi herhangi bir okul mezunu olmamaktan başlayıp yüksek lisans/doktora mezunu olana kadar uzanan bir yelpazede 0’dan 8’e kadar kodlanmıştır. Yaşanılan coğrafi bölge 1 ila7 arasında kodlanmış ve Marmara Bölgesi, referans kategorisi alınarak regresyon analizine katılmıştır. Kişilerin gelir durumu; 1000 TL veya daha az, 1001-2000 TL arası, 2001-3000 TL arası, 3001-4000 TL arası, 4001-5000 TL arası, 5001-6000 TL arası, 6001 TL ve üstü kategorilerini içerecek şekilde 1’den 7’ye kadar kodlanmış ve analizlere katılmıştır.

Analitik Strateji

Bu çalışmada SPSS programı kullanılarak öncelikle, kullanılan tüm değişkenlerin frekans dağılımı ve yüzdelik oranlarını gösteren betimsel istatistikler yapılmıştır. Sonrasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği algısını etkileyen temel faktörlerin ne olduğunu belirlemek için OLS regresyonu yapılmıştır. Örnek OLS modeli aşağıdaki gibidir:

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + e$$

Y_i katılımcının beklenen toplumsal cinsiyet eşitsizliği skorunu göstermektedir. α , bağımsız değişkenlerin hiçbir etkisi olmadığı zaman Y_i ’nin değeri olan y-kesişimidir. X_i sonucu etkileyen gözlenen özelliklerin bir vektörünü temsil eder ve β ise katsayıların vektörüdür. e , sonucu etkileyen gözlemlenmemiş nitelikleri içeren bir hata terimidir. Çalışmada kullanılan OLS modeli aşağıdaki gibidir:

$$Y_{TCEölçeği} = \alpha + \beta_1 \text{cinsiyet} + \beta_2 \text{yaş} + \beta_3 \text{eğitim} + \beta_4 \text{gelir} + \beta_5 \text{bölge}$$

Bulgular

Çalışmanın bulgular kısmında öncelikle betimsel analizler sunulacak sonrasında çıkarımsal istatistiksel sonuçlar verilecektir.

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Buna göre, Türkiye genelini yansıtacak şekilde, çalışmaya katılan 2630 kişinin %49,70’i erkeklerden %50,30’u kadınlardan oluşmaktadır. Bireylerin medeni durumlarına bakıldığında büyük çoğunluğunun (%60,60) evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük kısmı (%35,90) Marmara Bölgesi’nde oturmaktadır. Bunu sırasıyla İç Anadolu (%16,10), Akdeniz

(%14,40), Ege (%13,80), Güneydoğu Anadolu (%7,20), Karadeniz (%7,10) ve Doğu Anadolu (%5,60) bölgeleri takip etmektedir.

Katılımcıların sosyoekonomik durumlarının son derece düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu incelendiğinde, çok büyük bir kısmının ilkököl (%35,70) mezunu olduğu görülmektedir. Herhangi bir okul mezunu olmayanlar da %12,20 gibi azımsanmayacak bir orandadır. Yalnızca 259 kişi (%9,80) bir lisans mezunudur.

Sosyoekonomik durumun bir diğer parçası olarak gelire bakıldığında, burada da katılımcıların büyük çoğunluğunun yoksulluk ve hatta açlık sınırının altında yaşadığı görülmektedir. %30'luk bir kesim aylık gelirlerinin 1000 TL veya daha az olduğunu belirtmiştir. Yine benzer şekilde, aylık kazançlarının 1001-2000 TL arası olduğunu belirtenlerin oranı ise %41'dir. Katılımcıların yalnızca %12'sinin 3000 TL üzeri aylık geliri olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmaya katılanların ortalama yaşı 43,39'dur. En küçük katılımcı 18 yaşında iken en yaşlı katılımcı 95 yaşındadır. Katılımcılar toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçeğinden 10 ile 40 arasında bir puan alabilmişlerdir. Ölçekten alınan düşük puan daha eşitlikçi bir tutuma karşılık gelmektedir. Katılımcıların aldıkları ortalama puan 26,99'dur. Yalnızca bu betimsel veriden hareketle bile, Türkiye'deki bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliğine pek de duyarlı olmadıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler (N= 2630)	Frekans (F)	Yüzde (%)	
<i>Cinsiyet</i>			
Erkek	1307	49,70	
Kadın	1323	50,30	
<i>Medeni Durum</i>			
Evli	1595	60,60	
Bekâr	1035	39,40	
<i>Yaşanılan Bölge</i>			
Doğu Anadolu	147	5,60	
Karadeniz	186	7,10	
Marmara	941	35,90	
Güneydoğu Anadolu	189	7,20	
İç Anadolu	423	16,10	
Ege	362	13,80	
Akdeniz	377	14,40	
<i>Eğitim Durumu</i>			
Herhangi bir okul mezunu değil	320	12,20	
İlkokul	938	35,70	
Ortaokul	349	13,30	
Lise	584	22,20	
Ön lisans	149	5,70	
Lisans	259	9,80	
Yüksek lisans/Doktora	31	1,20	
<i>Gelir</i>			
1000 TL veya daha az	790	30,00	
1001-2000 TL arası	1073	40,80	
2001-3000 TL arası	455	17,30	
3001-4000 TL arası	188	7,10	
4001-5000 TL arası	74	2,80	
5001-6000 TL arası	30	1,10	
6001 TL ve üstü	20	0,80	
	Ortalama	Standart Sapma	Min- Max
Yaş	43,39	16,32	18 – 95
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	26,99	4,27	10 – 40

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçeği hazırlanırken 2015 Türkiye Araştırması’nda hâlihazırda var olan ve bu amaçla kullanılabilir 8 ifadeden yararlanılmıştır. Bunlar sırasıyla, “çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar”, “çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar”, “çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur”, “her kadın mutlaka evlenmek ister”, “her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister”, “erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır”, “kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır” ve “ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir” şeklindedir. Bireylerin her ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadıkları Tablo 3’te gösterilmiştir.

“Çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar”, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sorunlu bir ifadedir; nitekim çalışmayan annelerin de bazı zamanlarda çocuklarıyla sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramamaları durumu olabilir. Bir annenin yani kadının çalışma durumu ile onun çocukları arasındaki ilişkinin niteliğini doğrudan birbirine bağlamak sağlıklı değildir. Aynı şekilde “çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar” ifadesiyle de vurgulanan, annenin evinde oturup çocuk bakması ve tüm zamanını onlarla geçirmesidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kadınların güç kazanması ve özellikle ev dışındaki işlerde görünür olmaları, son derece önemli bir koşul olarak süregelmiştir. Her iki ifadeye de yüksek oranda katılım olduğu görülmektedir. Özellikle “çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar” ifadesine bireylerin %71,9 gibi çok yüksek bir oranı katılmışlardır. Diğer ifadeye katılım her ne kadar düşse de %51,11 gibi azımsanmayacak bir orandadır.

“Çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur” oldukça keskin ve yine toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sorunlu bir ifadedir. Diğer ifadelere benzer şekilde, kadının çalışmasının çocuklarına çok fazla zarar vereceği algısı söz konusudur. Bu ifadeye bireylerin %59,9’u katılmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısından arzulanan “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini belirtenler ise yalnızca %1,4’lük bir kesimdir.

“Her kadın mutlaka evlenmek ister” ve “her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister” ifadeleri, kadını tek tipleştirip genelleyerek bir kategoriye sokmaktadır. Hâlbuki günümüzde sayıları hiç de küçümsenmeyecek oranda kadının evlenmek istemediği veya evlense bile çocuk sahibi olmayı düşünmediği de bir gerçektir. Kadına yönelik bu tür genelleyici ve kategorize edici ifadeler, basmakalıp toplumsal cinsiyet yargıları açısından ele alınmaktadır. Her iki ifadeye de %80’in üzerinde çok büyük bir katılım olmuştur.

“Erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır” ifadesi yine toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilebilir. Burada ifadeye katılma değil katılmama durumu sorunlu olmaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ev işlerinin ortak paylaşımı son derece önemli görülmektedir. Katılımcıların da %81,1 gibi büyük bir oranı, bu ifadeyi desteklemişlerdir.

“Kadın kocasının sözünden çıkmamalıdır” ifadesi, kadının özgürlüğünü son derece kısıtlayıcı ve baskıcı bir yaklaşıma gönderme yapmaktadır. Kadının da bağımsız bir birey olarak kendi söz hakkı ve bu hakkı gerçekleştirme serbestliğine sahip olması gerektiği önemlidir. Katılımcıların ise %58,9 gibi yüksek bir oranı kadının kocasının sözünden çıkmaması gerektiğini düşünmektedir.

“Ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir” ifadesi ev hanımı olmak ile toplumda çalışan bir kadın olmak gibi iki ayrı durumu bir tutmakta ve kadının çalışıp para kazanması ile ücretsiz gerçekleştirdiği ev işlerini aynı görmektedir. Bu ifadeye de katılanların oranı %63,3 olmuştur.

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ölçeği İfadelerine Katılım Oranları

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsız	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
	<i>f</i> %	<i>f</i> %	<i>f</i> %	<i>f</i> %	<i>f</i> %
Çalışmayan anneler çocuklarıyla daima sıcak ve güvenilir bir ilişki kurarlar	51 2,0	392 15,4	272 10,7	1461 57,3	373 14,6
Çalışan anneler çocuklarıyla genellikle sıcak ve güvenilir bir ilişki kuramazlar	77 3,1	726 29,0	423 16,9	1096 43,8	183 7,3
Çalışan bir annenin çocuğu, okul öncesi dönemde kesinlikle mağdur olur	35 1,4	561 22,6	400 16,1	1269 51,1	220 8,8
Her kadın mutlaka evlenmek ister	20 0,8	292 11,8	272 11,0	1550 62,6	342 13,8
Her kadın mutlaka çocuk sahibi olmak ister	20 0,8	189 7,6	231 9,2	1638 65,3	430 17,1
Erkekler ev işleri ve çocuklar konusunda kadınlar kadar sorumluluk almalıdır	17 0,7	206 8,0	262 10,2	1611 63,0	463 18,1
Kadın, kocasının sözünden çıkmamalıdır	71 2,7	543 21,0	447 17,3	1214 46,9	311 12,0
Ev hanımı olmak çalışıp para kazanmak kadar tatmin edicidir	48 2,0	449 18,3	405 16,5	1337 54,4	218 8,9

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin ifadelere katılım oranları ve aynı zamanda bu ifadelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ölçekten alınan ortalama puan gösteriyor ki Türkiye’de bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği algısı son derece düşük düzeyde kalmaktadır. Bu algıyı etkileyen faktörlerin neler olduğuna ilişkin bir OLS regresyonu yapılmış ve sonuçları Tablo

4’te gösterilmiştir. Buna göre, bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği algısını etkileyen faktörler arasında bireyin cinsiyeti, eğitim düzeyi, yaşadığı bölge, gelir ve çalışma durumu yer almaktadır.

Erkeklerin kadınlara göre toplumsal cinsiyet eşitliği algısı daha düşüktür. Bir erkeğin bir kadına oranla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekleyecek basmakalıp ifadelere katılma olasılığı istatistiksel olarak daha fazladır. Yine benzer şekilde, eğitim durumu yükseldikçe toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçeğinden alınacak puan, istatistiksel olarak anlamlı bir derecede azalmaktadır. Buna göre eğitilmiş bireylerin eğitim düzeyi daha düşük bireylere oranla toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine sahip olma olasılıkları yüksektir. Sosyoekonomik statünün bir diğer bileşeni olarak gelir de toplumsal cinsiyet eşitliği algısını etkilemektedir. Buna göre gelir seviyesi arttıkça toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçeğinden alınan puan anlamlı bir biçimde azalmaktadır.

Bireylerin yaşadıkları coğrafi bölge de toplumsal cinsiyet eşitliği algılarını etkileyen bir faktör olarak tespit edilmiştir. Buna göre Marmara Bölgesi’ne oranla, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ölçeğinden aldıkları puan anlamlı bir şekilde fazla olmaktadır.

Tablo 4. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Algısı Üzerine OLS Regresyon Analizi

Değişkenler	β	SE	t	P
Erkek	1,352	0,170	7,952	0,000***
Yaş	0,003	0,006	0,564	0,573
Eğitim	-0,776	0,063	-12,249	0,000***
Gelir	-0,237	0,082	-2,905	0,004*
Doğu Anadolu	1,749	0,408	4,286	0,000***
Karadeniz	0,700	0,343	2,040	0,041*
Güneydoğu Anadolu	-0,272	0,405	-0,671	0,502
İç Anadolu	-0,047	0,254	-0,184	0,854
Ege	-0,227	0,265	-0,858	0,391
Akdeniz	0,247	0,261	0,945	0,345
Sabit	29,707	0,455	65,347	0,000***
R ²			0.15	
N			2208	

Notlar: Kadın, yurtdışında bulunmayanlar, Marmara Bölgesi referans gruplarıdır.

β standart olmayan katsayıları, SE standart hatayı belirtir.

*p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Tartışma ve Yorum

Bütün toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilirler. Böylece kadınların ve erkeklerin hangi davranış ve faaliyetleri yapabileceklerine, güce kimin ne derece sahip olacağına veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler, toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de pek çok ortak nokta vardır. Toplumsal cinsiyet temelli asimetri, diğer bir ifadeyle farklılıklar ve eşitsizlikler süregitmektedir. Söz konusu toplumsal basmakalıp yargılara göre, herhangi bir bireyle ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır (Martin, 1998). Buna göre birçok toplumda erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamları; kadınlardan ise sabırlı ve anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, bakım hizmetlerini yapmaları, insan ilişkilerini düzenlemeleri, evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları beklenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de bireylerin toplumsal cinsiyet algılarının ne şekilde olduğunu ve bu algının altında hangi faktörlerin rol oynadığını tespit etmek üzere, 7 farklı bölgedeki 70 farklı ilde yaşayan 18 yaş ve üzeri 2630 kişi üzerinde uygulanan anketlerden yararlanmıştır. Yapılan analizler neticesinde Türkiye’de bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin basmakalıp yargılarının ciddi bir boyutta olduğu söylenebilir. Kadının hâlen daha ziyade ev ve çocuk işleriyle ilgili olması gerektiği, kadınların temel rollerinin ve sorumluluk alanlarının evlilik, aile olduğu düşünülmektedir. Bu noktada çalışan annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin sorunlu olacağı, buna karşılık çalışmayan annelerin çocuklarıyla her zaman sıcak ve yakın ilişkiler kurabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, bu yaklaşıma ek olarak kadının çalışıp para kazanmasına gerek olmadığına çünkü çalışmayıp evde ev işleriyle ilgilenmenin de oldukça tatmin edici olduğuna inanılmaktadır. Bunlara ek olarak kadınların hâlen eşlerinin sözünden çıkmayan, onların sözünü dinleyen kişiler olması gerektiği savunulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği algısını belirleyen en temel faktörlerden birinin bireyin cinsiyeti olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara göre daha tutucu cinsiyet rollerine sahip oldukları başka çalışmalarda da bulunmuştur (Altuntaş ve Altınova, 2015; Öngen ve Aytaç, 2013). Kahraman ve diğerleri (2014) tarafından öğretim elemanları üzerine yapılan bir çalışmada da geleneksel bakış açısının hâlen hâkim olduğu, kadının özellikle iyi bir ev kadını ve anne olması gerektiği yönünde bir anlayışın baskın olduğu bulunmuştur. Özellikle erkek öğretim elemanlarında cinsiyetçi tutum ve davranışların daha yoğun olduğu saptanmıştır (Kahraman vd., 2014). Üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmalarda da kız ve erkek öğrenciler arasında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin belirgin bir tutum farklılığı bulunmuştur. Kız öğrencilerin

erkeklerle oranla daha eşitlikçi tutumlara ve rollere sahip oldukları, erkeklerin ise geleneksel cinsiyet rollerini daha çok benimsedikleri bulunmuştur (Alptekin, 2014; Öngen ve Aytaç, 2013). Benzer şekilde, erkek öğrencilerin iş yaşamına ilişkin tutumlarına bakıldığında da kadının iş yaşamına katılımına ilişkin cinsiyetçi görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir (Vefikuluçay vd., 2007). Bu noktadan hareketle, toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının artırılması gereken öncelikli hedef kitlenin erkekler olarak belirlenmesi ve bu hedef kitleye özgü sosyal politika uygulamaları, ilerisi için toplumsal cinsiyet eşitliği algısını olumlu yönde değiştirebilecektir.

Sosyoekonomik düzeyin temel belirleyicileri olan eğitim seviyesi ve gelir durumunun toplumsal cinsiyet rol algısı ile yakından ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu ilişki başka çalışmalarda da ortaya koyulmuştur. Eğitim seviyesi ve gelir düzeyi arttıkça bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliği algısı artmakta ve özellikle alt sosyoekonomik düzeyde cinsiyetçi yaklaşımlar daha yüksek oranda ortaya çıkmaktadır (Altuntaş ve Altınova, 2015; Kalaycı ve Hayırsever, 2014; Kodan, 2013). Bu nedenle bireylerin sahip oldukları sosyoekonomik durumların iyileştirilmesi, yalnızca bireysel bir kazanım olmayacak; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğine giden yolda son derece önemli olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye’de bireylerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşım ve algılarında ciddi bir yol alınması gerektiği açıktır. Çok erken yaşlarda başlayan toplumsallaşma süreci, bireylerin kadınlık ve erkeklik algılarını şekillendirmekte ve bu algılar yaşamın devamı boyunca bireylerle beraber gelmektedir. Eğitimin bu noktadaki rolü son derece önemlidir. Bu noktada özellikle erken yaşlardan itibaren çocuklara gerek ailede gerekse okulda, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri ile değil; eşitlikçi bir yaklaşım ile eğitim-öğretim sağlanmalıdır. Resmî eğitim kanallarına ek olarak, özellikle yetişkinler için kamu spotları, görseller, paneller ve seminerler hazırlanmalı; daha çok insanın toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalığı artırılmalıdır.

Summary

The concepts of gender, gender roles and gender equality have been emphasized in recent years and are seen as a fundamental research area. Many countries have identified gender equality as an important target for sustainable economic and social development. The main reason for this is that the countries that have achieved gender equality are prominent in the field of economic and social development. In Turkey, the issue of gender equality have discussed in many areas especially from the 2000s to the present. Despite all the positive developments in the gender equality area, Turkey still performed poorly according to both Gender Inequality Index (UN, 2017) and the Global Gender Gap Index (World Economic Forum, 2017).

This study aims to contribute to the literature by investigating how Turkish people's perception of gender equality is and by examining the factors determining their perception. The analyses of this study are based on Values Module of 2015 Turkey Survey that includes statements relating to gender inequality. The dependent variable of the study is individuals' perception of gender inequality.

In order to measure the perception of gender inequality based on stereotypical gender roles, a scale has been developed by combining the answers to 8 different statements and the extent to which individuals participate. The statements used to measure the perception of gender inequality are as follows:

- “non-working mothers always establish a warm and reliable relationship with their children”,
- “working mothers are often unable to establish a warm and reliable relationship with their children”,
- “the child of a working mother definitely suffers during the preschool period”,
- “every woman definitely wants to marry”,
- “every woman definitely wants to have a child“,
- “men should take responsibility for housework and children as much as women”,
- “A wife should not act outside her husband's wishes”,
- “being a housewife is as satisfying as earning money”

The independent variables of the study include gender, age, level of education, area of residence, employment status, income and whether there is a presence abroad.

According to the results, people have stereotypical judgments about gender roles in Turkey. Women are still considered to be related to household and child affairs, and women's main roles and responsibilities are associated with marriage and family. In this sense, it is thought that working mothers have problematic relations with their children, while mothers who do not work always have warm and close relations with their children. Similarly, in addition to this approach, it is believed that women do not need to work and earn money because it is very satisfactory to work in the household. In addition, it is still argued that a wife should obey her husband.

One of the most important factors that determine the perception of gender equality is the gender of the individual. Men compared to women are more likely to have stereotypical judgments about gender roles. From this point of view, the prior target group for increasing awareness of

gender equality should include men, and social policy practices specific to this target group could change the perception of gender equality in a positive way.

The level of education and income level, which are the main determinants of socio-economic status, were found to be closely related to gender role perception. As education level and income level increase, the perception of gender equality increases, and sexist approaches occur at a higher rate especially at lower socio-economic level. Therefore, the improvement of the socio-economic conditions of individuals will not only be an individual gain, but also on the road to gender equality.

As a result, we should take a serious step toward the approach and perception of gender equality of individuals in Turkey. The process of socialization, which starts at a very early age, shapes the perceptions of femininity and masculinity of individuals, and these perceptions come with individuals throughout their life. The role of education at this point is extremely important. At this point, especially from an early age, children should be educated in both family and school with an equitable approach, not with stereotypical gender roles. In addition to the official training channels, public spots, visuals, panels and seminars should be prepared especially for adults, and more people should be made aware of gender equality.

Yazar Notu

Bu çalışma 4-5 Ekim 2018 tarihlerinde İzmir’de 2. Uluslararası Kadın Kongresi’nde sözlü olarak sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

Kaynakça

- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 73-82.
- Alptekin, D. (2014). Çelişik Duygularda Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Sorgusu: Üniversite Gençliğinin Cinsiyet Algısına Dair Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 203-211.
- Altan, S. (2001). *Eğitim Materyallerinde Cinsiyetçi Öğeler*. Ankara: Can Matbaacılık.
- Altuntaş, O. ve Altınova, H. H. (2015). Toplumsal Cinsiyet Algısı İle Sosyo-Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), 83-100.
- Basow, S. A. (1992). *Gender: Stereotypes and Roles* (3rd ed.). Belmont: Thomson Brooks/Cole Publishing Co.

- Beal, C. R. (1994). *Boys and Girls: The Development of Gender Roles*. McGraw-Hill.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"*. A. Coşkun (Çev.). İstanbul: KADAV Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık [Özel Sayı]. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (1), 108-114.
- Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (5. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eccles, J. S., Jacobs, J. E. ve Harold, R. D. (1990). Gender Role Stereotypes, Expectancy Effects, and Parents’ Socialization of Gender Differences. *Journal of Social Issues*, 46(2), 183-201.
- Ecevit, Y. ve Karkıner, N (Ed.). (2012) *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erkal, S. ve Çopur, Z. (2013). The Views and Behaviours of Women on the Distribution of Responsibility in Household Activities. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13(31), 49-64.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Cemal Güzel (Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Haigler, V. F., Day, H. D. ve Marshall, D. D. (1995). Parental Attachment and Gender-role Identity. *Sex Roles*, 33(3/4), 203-220.
- İmamoğlu, Olcay E. (1991). Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (s. 832-35). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu..
- Kahraman, L., Kahraman, A. B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekillioğlu, A. ve Özcan, A. (2014). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 811-831.
- Kalaycı, N. ve Hayırsever, F. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme ve Bu Konuya İlişkin Öğrenci Algılarının Belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1-26.
- Lindsey LL. (1990). *Gender Roles: A Sociological Perspective*. United States of America: Prentice Hall International Limited.

- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of Gender*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Lucal, B. (1999). What It Means to Be Gendered Me: Life on the Boundaries of a Dichotomous Gender System. *Gender and Society*, 13(6), 781-797.
- Martin, K. A. (2005). William Wants a Doll. Can He Have One? Feminists, Child Care Advisors, and Gender-Neutral Child Rearing. *Gender and Society*, 19(4), 456-479.
- Martin, K. A. (1998). Becoming a Gendered Body: Practices of Preschools. *American Sociological Review*, 63(4), 494-511.
- OECD (2018). Gender Wage Gap, 2017. <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>. Erişim Tarihi: 8 Ekim 2018
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48, 1-18.
- Özkan, D. (2014). Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetinin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite. *Turkish Studies*, 9(2), 1239-1252.
- United Nation (2017). Gender Inequality Index, 2017. <http://hdr.undp.org/en/indicators/68606>. Erişim Tarihi: 8 Ekim 2018
- Powell, G. N. ve Greenhaus, J. H. (2010). Sex, Gender, and Decisions At The Family Work Interface. *Journal of Management*, 36 (4), 1011-1039.
- Ridgeway, C. L. (2009). Framed Before We Know It: How Gender Shapes Social Relations. *Gender & Society*, 23(2), 145-160.
- Risman, B. J. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. *Gender & Society*, 18(4), 429-45.
- Trommsdorff, G. ve Iwawaki, S. (1989). Student’s perceptions of socialisation and gender role in Japan and Germany. *International Journal of Behavioral Development*, 12(4), 485-493.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). İstatistiklerle Kadın, 2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594>. Erişim Tarihi: 8 Ekim 2018.
- Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Eroğlu, K. ve Taşkın, K. (2007). Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açılıarı. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 14(2): 26-38.
- West, C. ve Zimmerman, Don H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151.

World Economic Forum (2017). The Global Gender Gap Report, 2017.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf. Erişim Tarihi: 8 Ekim 2018

Ulusaşırı Aşk - Almanya'ya Evlilik Göçü Bağlamında Kadınlık ve Erkekliklerin Yeniden İnşası

Transnational Love-Reconstruction of Womanhood and Manhood in the Context of Spousal Migration to Germany

Anıl Al-Rebholz*

Öz: Aşk ve mahrem ilişki pratikleri ve bunların dönüşümü üzerine yazan birçok toplumbilimci; aşk, modernite ve modernitenin kültürel kurumları arasında doğrudan bir bağlantı kurarlar. Modern dünyaya özgü romantik aşk kültürel modeli hem erkekler hem kadınlar için benlik kurgularında ve cinsiyetlendirilmiş özne pratiklerinde önemli hâle gelir fakat özellikle kadınların hayatında temel bir anlam kaynağı olarak öne çıkar. Bu makalede farklı kuramsal yaklaşımlar ışığında modernite ve romantik aşk arasındaki bağlantı irdelenerek ulusaşırı alanda gerçekleşen evlilik göçü vakalarına uygulanacaktır. Bu çerçevede Faslı (Berberi-Berberi) ve Türkiyeli (Sünni Kürt-Acem kökenli Türkiye'li) iki evli çiftle yapılan özyaşamöyküsel mülakatlar makaleye temel alınmaktadır. Mülakatlar; Frankfurt Goethe Üniversitesi'nde, 2012 - 2013 yılları arasında yürütülen "Toplumsal Cinsiyet Düzeninin Tersine Dönmesi mi? Kuzey Afrikalı ve Türkiyeli Erkeklerin Almanya'ya Evlilik Göçü" başlıklı saha araştırması çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulusaşırı Göç, Dünya Aileleri, Yaşamöyküsel Araştırma Metotları, Evlilik Göçü, Toplumsal Cinsiyet

Abstract: Social scientists, who write about love and intimacy practices and their transformation in the modern world, set these practices in direct relation to modernity and its cultural institutions. Specific to modern era, the cultural model of romantic love becomes important both for women and men in the construction of their selves and in the construction of gendered subject practices, but especially for women's lives it becomes a fundamental reference of meaning. In this article, drawing on the theoretical approaches pertaining to the relationship between modernity and its prevailing notion of romantic love, reconstruction and negotiation of womanhood and manhood in the context of spousal migration to Germany will be examined. The article is based on the analysis of four biographical interviews conducted with a married pair of Moroccan origin (Berber and Berber) and a married pair of Turkish origin (Persian and Sunnite Kurd) living in Germany. The Interviews have been realized during the field work of the third-party fund

* Doç. Dr., Okan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, anil.al@okan.edu.tr

project “Reversal of the Gender Order? Marriage Migration by North African and Turkish/Kurdish Men to Germany”, conducted between 2012 and 2013 at Frankfurt Goethe University in Germany.

Keywords: Transnational Migration, World Families, Biographical Research Methods, Spousal Migration, Gender

Giriş

Güncel araştırmalar kültürel küreselleşmeyle birlikte toplumsal cinsiyet pratikleri, modelleri ve kimliklerinin çeşitlendiğini; kadınlığa ve erkeklığe dair tahayyüllerimizin hareketlendiğini ve toplumsal cinsiyetler arasındaki sınırların giderek belirsizleştiğini göstermektedir (Hess, 2001: 17). Buna göre küreselleşme, bütünüyle cinsiyetlendirilmiş bir süreç olarak kadınlar ve erkekler için çoğu zaman karşıt sonuçlar doğurur (Schlehe, 2001: 79). Bu saptamadan toplumsal cinsiyetin kavramsal bir araç olarak translokalizasyon ve küreyerleşme analizlerine dâhil edilmesi gerekliliği çıkarılmaktadır (Schlehe, 2001). Feminist teori de toplumsal cinsiyet pratiklerinin ilişkiselliğini, performatif karakterini ve kesişimselliğini yeteri kadar dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Hess, 2001: 28).

Küreselleşme ve toplumsal cinsiyet pratiklerinin farklılaşması bağlamında toplumbilimsel yaklaşımlar; aşkı ve mahrem ilişkileri modernite analizlerinin göbeğine yerleştirerek öznellik, mahrem ilişkiler ve modern toplumsallaşma biçimleri arasında bağlantılar kurmaktadır (Corsten, 1993; Illouz, 2013). Kültür aşırı (transcultural) ve kurumsal bir matris olarak romantik aşk idealinin ve mahremiyetin, karı-koca evliliğinin geleneksel ekonomik işlevini ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin gelenekselliğini değiştirdiği tespit edilmektedir (Illouz, 2013: 31). Aynı zamanda modern toplumların ileri derecede ayrılmış ve farklılaşmış sistemlerinde, sadece tikel sosyal bağlar içinde yerleşik ve parçalanmış bireylerin benliklerini ancak mahrem ilişkiler ve aşk alanlarında bir ‘bütün’ olarak deneyimleyebildikleri vurgulanmaktadır (Corsten, 1993: 10).

Bu makalede aşkın, erkek ve kadın benliklerinin ulusaşırı göç bağlamında nasıl pazarlıklara maruz kaldığı ve yeniden inşa edilip edilmediği irdelenecek; günümüz toplumlarında bir *kültürel ideal olarak romantik aşkın* kadın ve erkekler tarafından nasıl farklı deneyimlendiği ve yine aşkın, heteroseksüel ilişkilerde ne gibi anlamlara gelebileceği incelenecektir. Bu inceleme için Faslı (Berberi-Berberi) ve Türkiyeli (Sünni Kürt-Acem kökenli Türkiyeli) iki evli çiftle yapılan özyaşamöyküsel mülakatlar temel alınmaktadır¹. Mülakatlar, Frankfurt Goethe Üniversitesi’nde

¹ Özyaşamöyküsel anlatılara dayanan mülakat tekniği Almanya’da sosyal bilimlerde (ağırlıklı olarak pedagoji ve sosyolojide) sıklıkla biographisch-narrative Methode (Biyografik Anlatısal Metotlar) ya da biographische Forschungsmethode (Biyografik Araştırma Metotları) adıyla bilinen yerleşik bir tekniktir. Toplumsal olayların, olguların, bağlamların ve dönemlerin bireysel biyografiler üzerinden anlaşılmasını temel alan metot; en genel

2012-2013 yılları arasında yürütülen “Toplumsal Cinsiyet Düzeninin Tersine Dönmesi mi? Kuzey Afrikalı ve Türkiyeli Erkeklerin Almanya'ya Evlilik Göçü: Aile, İş Yaşamı ve Gelecek Neslin Toplumsallaşması Üzerindeki Sonuçları” başlıklı saha araştırması çerçevesinde gerçekleştirilmiştir².

anlamıyla fenomenoloji ve sosyal inşacılık okullarına, özede de Alfred Schutz'un gündelik hayat üzerine kavramlarına ve kuramsallaştırmalarına dayanmaktadır. Her ne kadar bir ‘Alman’ biyografi araştırması ekolünden bahsedilip bahsedilemeyeceği, okulun Chicago ekolu ile akrabalığı ve transatlantik bağları öne sürülerek sorgulanmışsa da (bkz. Apitzsch & Inowlocki, 2000) özellikle son kırk yılda bu alanda aktif araştırmacılar tarafından geliştirilmiş kavramlar, teknikler ve araçlar nedeniyle gerçekten de bir Alman okulundan bahsetmek mümkündür. Bu araştırma alanının teknik ve kuramına özellikle katkıda bulunmuş yaşayan toplumbilimciler arasında Fritz Schütze, Gerhard Riemann, Gabriele Rosenthal ve Peter Alheit sayılabilir. Özyaşamöyküsel anlatıların analiz ve yorumlanmasında bazı kavram ve teknikler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında Fritz Schütze'nin yüzlerce anlatının çözümlemesi üzerinden geliştirdiği ve her yaşamöyküsünde rastlanacağını belirttiği *süreç yapılarının* [biyografik eylem şeması (*biographische Handlungsschemata*), hayat hikâyesinin kurumsal akışı (*Institutionelle Ablaufmuster der Lebensgeschichte*), seyir virajları (*Verlaufskurven*) ve dönüşüm süreçleri (*Wandlungsprozesse*), bkz. Schütze, 1984; 2007]; yine Schütze'nin *bilişsel figürlerinin* (kognitive Figuren) (bkz. Schütze, 1984); Gabriele Rosenthal'ın *yaşanmış* (erlebte) ve *anlatılmış* (erzählte) yaşamöyküleri arasındaki ayrımının (Rosenthal, 2004; 2010) ve Peter Alheit'in *biyografisellik* (*Biographizität*) kavramlarının altı çizilmelidir (Alheit, 1992). Bu genel metodik ve metodolojik yaklaşımların yanında yaşamöyküsel anlatı tekniği göç çalışmalarında özellikle yaygın olarak kullanılmaktadır. Yaşamöyküsel metodu (ulusaşırı) göç sosyolojisinde kullanılanlar arasında Ursula Apitzsch, Lena Inowlocki, Maria Kontos ve Helma Lutz gibi isimler öne çıkmaktadır. Bu sosyologların İngilizce çalışmaları arasında özellikle şu makaleler yaşamöyküsel metot üzerine teori ve tekniklere giriş ve genel bir bakış sağlama açısından çok yardımcı olabilir: Apitzsch & Siouti, 2007; Inowlocki & Lutz, 2000; Apitzsch & Inowlocki & Kontos, 2008. Mülakatların yorumunda ayrıca yaşamöyküsel emek (*biographical work*), yaşamöyküsel düşünümSELLİK (*biographical reflexivity*), yaşamöyküsel kaynaklar (*biographical resources*) ve yaşamöyküsel bilgi (*biographical knowledge*) gibi kavramlar önem kazanmaktadır. Buna göre kısaca tanımlamak gerekirse *özyaşamöyküsel emek*, bireylerin geçmiş ve şimdiki yaşam deneyimleri ile gelecek planları arasında bir tutarlılık ve devam oluşturma yönündeki çabalar anlamına gelmektedir. *Yaşamöyküsel bilgi*, yaşam deneyimlerinden düşünümSELLİK sonucu çıkarılan ve kişinin yeni eylemlerine pusula olacak bilgi birikimi anlamına gelmektedir. *Yaşamöyküsel kaynaklar* hem bu deneyimler sonucu elde edilmiş içsel bilgi ve çıkarımlar hem de kişinin mensubu olduğu grup, çevre, kurum vb. gibi alabileceği her türlü maddi ve manevi destekler; kazanım ve oluşumlar anlamında kullanılmaktadır. Bu makalede her ne kadar bu kavramlar doğrudan öne çıkartılmıyorlarsa da mülakatların yapılması ve analizi aşamasında geniş ölçüde yaşamöyküsel araştırma metotlarının öncüllerine başvurulmuştur. Uygulamada yaşamöyküsel anlatı tekniklerinin nasıl kullanılabileceğine dair daha somut ve ayrıntılı yöntem ve yöntembilim örnekleri için lütfen bkz. Al-Rebholz, 2015; Apitzsch, Bertaux, Delcroix & Inowlocki, 2015.

² Araştırma çerçevesinde; Frankfurt am Main ve çevresinde, Fas'tan ya da Türkiye'den bir erkekle evlenerek aile kuran Almanya'da yerleşik ikinci ve üçüncü kuşak Türk/Kürt göçmen kadınlarla ve onların kocalarıyla (10 aile), ayrıca Alman-Faslı çiftlerle (2 aile) biyografik anlatılara dayanan 24 derinlemesine mülakat (Ekim 2012/Ekim 2013) yürütüldü. Çiftlerle mülakatların süreleri 2,5 saatle toplam 25 saat arasında değişmektedir. Bu yazı çerçevesinde ayrıntılı olarak değinilmeyecekse de saha araştırması sırasında, özellikle mülakata gönüllü; eşiyle tanışma, âşık olma ve evlilik süreci üzerine konuşmaya hazır; evlilik yoluyla göçmüş erkek görüşmeciler bulmakta zorluk çektiğimi belirtmek isterim. Erkek görüşmeci bulmak konusunda genelde zorluk çekmiş olmakla birlikte özellikle belirtmeli ki Alman kadınlarla evli Faslı erkekler de görüşme konusunda çok isteksizdiler ve ya eşleri tarafından yapılan randevuları çoğu kez iptal ettiler ya da görüşmeye katılmadılar. Bu anlamda göçmen erkekler ya tümüyle mülakat yapmayı reddettiler ya da görüşmeye hazır oldukları durumlarda da eşleri ile görüşmemi “Ben her şeyi anlattım. Onun benden başka anlatabileceği ne olabilir.” gibi ifadelerle engellediler. Bu anlamda araştırma sürecinde yaşanan zorluklarla ulusaşırı uzamda, ulusal süreçlerde edinilmiş kültürel *hegemonik erkeklik* modellerinin nasıl affaladığı; erkeklik imgelemlerinin tehdit edildiği ve dönüşüme zorlandığı başka bir incelemenin konusudur. Benzer bir konuya; evlilik yoluyla göçen erkeklerin çoğunluk kültürü (*majority culture*) bağlamında okul, işyeri ve aile gibi kurumlar çerçevesinde mikro toplumsal etkileşim süreçlerinde ne gibi zorluklar yaşadığına ve akabinde ne gibi düşünümSELLİKLER geliştirdiğine henüz yayımlanmamış bir sunumumda değinmiştim: Bkz. Al-Rebholz, Anıl (2014): “Diretmek, Çevirmek ve Değiştirmek Arasında Erkeklerin Hikâyeleri”. Bu makaleye temel olan araştırma projesi Profesör Ursula Apitzsch danışmanlığında yürütüldü ve proje için Hessen Eyaleti Yüksek Öğrenim, Araştırma ve Sanat Bakanlığı'ndan (HMWK) ödenek alındı.

İnceleme çerçevesinde toplumsal cinsiyet; performatif, ilişkisel ve etkileşim içinde gerçekleşen sosyokültürel bir kurgu anlamında kullanılmaktadır³. Ulusaşırı toplumsal uzam ise ulusaşırı göçmenlerin kimliklerini, yaşamöykülerini ve aidiyet kurgularını temellendirdikleri pratiklerin, anlamlandırmaların, edimlerin ve deneyimlerin sosyokültürel uzamı olarak tanımlanmaktadır. Çoğul referans sistemleri ve farklı uygunluk (relevance) değerlendirmeleri içeren ulusaşırı toplumsal uzamlar; farklı toplumsal cinsiyet düzenleri, modelleri ve iktidar ilişkileri ile aktörlerin farklı deneyimleri, bilgi stokları, sosyal ve kültürel pratiklerinin birbirleri ile karşılaştıkları ve kesiştikleri toplumsal alanlardır. Yine bu temelde ulusaşırı hayat gerçeklikleri ile çok katmanlı toplumsal cinsiyet modelleri ve aidiyet kurguları şekillenir (Hess, 2001; Ruokonen-Engler, 2012: 84-92; Schlehe, 2001).

Makalenin ilk bölümünde aşkın anlamları ve toplumsal bağlamı üzerine günümüz toplumbilim literatürünün öne çıkan yapıtlarına dayanarak genel bir kavramsal çerçeve çizilirken, ikinci bölümünde evlilik göçü ve ulusaşırı aile kavramları kısaca tanımlanacak, üçüncü bölümde ulusaşırı eş seçme süreçlerini açıklayacak bir model olarak kaynak değiş tokuşu teorileri ele alınacaktır. Dördüncü bölümde ulusaşırı evlilikler üzerine araştırma literatürüne ve bu çalışmanın örnekleme dayanarak bir evlilik tipolojisi önerilmektedir. Beşinci bölümde bu çalışmadaki tipolojinin bir grubunu oluşturan ve ulusaşırı aşk evliliği adını verdiğim, diğer evliliklerden akraba ve aile bağları yardımıyla gerçekleşmemiş olmasıyla ayrılan evlilik biçimlerini örnekleyen vakalar⁴ analiz edilecektir. Son bölümde ise ütopyik ve politik bir proje olarak aşkın içerdiği potansiyel sorunsallaştırılmaktadır.

Aşkın Anlamları ve Toplumsal Bağlamı

Aşk üzerine toplumbilim incelemelerinde ilk göze çarpan unsur, aşkın modernite ve günümüzde modernitenin kültürel kurumlarının geçirdiği dönüşümle bağlantısının kurulmasıdır (Giddens, 1994; Illouz, 2013). Modern öncesi Batı toplumlarından erken ve yüksek modernliğe geçiş sürecinde aşk, romans ve evlilik pratiklerinin dönüşümünü inceleyen yazılarda; temel referans olarak edebiyat eserleri, romanlar, şiirler, mektup ve şarkılar alınır (Giddens, 1994; Illouz, 2013; Luhmann 1994)⁵. Buna göre aşk ve evlilik pratikleri; toplumsal yeniden üretim süreçleri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin düzenlenmesi, sınıf ve statü ilişkileri ile sosyal hareketlilik

³ İlişkisel ve performatif toplumsal cinsiyet kavramı için lütfen bkz. West & Zimmerman, 1987.

⁴ Bu makaleye temel olan iki vakadan birinin (Faslı çifte ait vaka) analizi, ilk olarak Alman Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Derneği'nin 2013 yılındaki "Mahremiyet: Toplumsal Cinsiyet Perspektifleri" adlı konferansında sunulmuştur.

⁵ Aşk ve edebiyat arasındaki ilişki çok verimli bir inceleme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Romantik aşkın edebiyat yapıtlarındaki merkezi rolünün toplumbilimsel bir incelemesi için (sistem teorisi) ayrıca bkz. Luhmann, 1994: 21-39 ve 163-182.

alanlarının kesiştikleri bağlama oturtuldukları kadar modernliğin kültürel dönüşümüyle de ilintilendirilirler (Bourdieu, 2002; Giddens, 1994; Illouz, 2013).

Sosyolojik bir olgu olarak aşk üzerine aşağıdaki kavramsal çerçevede, şu sorulara yanıt vermeye çalışılacaktır: Romantik aşk ideali ile modernite arasında nasıl bir bağlantı vardır? Aşk yüksek modernlikte nasıl bir dönüşüme uğramıştır? Son olarak biricik, psikolojik ve öznel olduğunu düşündüğümüz eş seçim ve bağlanma pratikleri, aslında toplumsal yeniden üretim mekanizmaları ile uyumlu olabilir mi?

Heteroseksüel Romantik Aşk ve Modernlikte Kadın ve Erkek Benliklerinin Düşünümsel Kurgulanışı

Mahremiyetin Dönüşümü adlı eserinde kadın ve erkek benliklerinin heteroseksüel romantik aşk⁶ fikri etrafında düşünümsel kurgulanışına bakan Giddens'in merkezî tezlerinden biri, günümüz toplumlarında kadınların ve erkeklerin romantik aşk fikrinden eşit derecede etkilenseler de etkilenme biçimlerinin farklı olduğudur. Giddens (1994) bir taraftan cinsiyetlendirilmiş benlik tasarılarını, mahrem ilişkilerin dönüşümü ve daha genel olarak günümüz modernliğinin kültürel dönüşümü bağlamında ele alır; diğer taraftan romantik aşk düşüncesi ile toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerini birbirleriyle ilintilendirir. Romantik aşk fikri, modernlikte cinsiyetlendirilmiş düşünümsel benlik projelerinin merkezinde yer alırken romantik aşk, nasıl oluyor da bir taraftan mahrem ilişkilere dair yerleşik toplumsal kuralları yıkıcı/dönüştürücü kapasiteye sahip olabilmekte ve öte taraftan da cinsiyetler arası eşitsizlik ilişkilerini bağrında barındırabilmektedir?

Kurumsal düşünümselliğin yanı sıra günümüz modern toplumlarında benliğin de düşünümsel bir proje olduğuna dikkati çeken Giddens (1994: 34); aşk, cinsellik ve mahrem ilişkilerin özkimliklerle ilgili hâle geldiğini ortaya koyar (1994: 38). Buna göre, birey ve bireyselliğin önem kazandığı ve romanın bir edebiyat türü olarak Batı toplumlarında ortaya çıktığı döneme tekabül eden romantik aşk fikri, modernlikle akrabadır. Giddens'a göre modernlik ile romantik aşkın ortak özelliği, ikisinin de akılcı olmasıdır. Bu anlamda romantik aşk; yaygın

⁶ Anthony Giddens, mahrem ilişkilerin dönüşümü üzerine gerçekleştirdiği ayrıntılı incelemesinde farklı aşk türleri ve ilişki biçimleri, örneğin 'tutkulu aşk' (*amour passion*), 'romantik aşk', 'birlikte aşk' (*confluent love*) ve 'saf ilişki' kavramları, arasında ayırım yapar. Bu makalede araştırma örnekleme dayanarak özellikle *heteroseksüel romantik aşk* kavramına atıfta bulunuluyor. Kısaca romantik aşk, tutkulu aşktan cinsel çekiciliğin zorlamalarına dayanmaması ve daha akılcı olmasıyla ayrılır ve cinsiyetler arası daha eşitlikçi ilişkiler temeline dayanabilir (Giddens, 1994: 41-43). Diğer taraftan bu tür, saf ilişkide ya da birlikte aşta olduğu gibi tarafların tam olarak birbirlerine açılmalarına dayanmaz ve *arayış romansına* (Giddens, 1994: 48) ve bu anlamda tutkulu aşkın yansıtıcı özdeşleşmesine (*projective identification*) (Giddens, 1994: 61) bağlılığını hâlâ kısmen sürdürmektedir. Romantik aşk, kadın ve erkek arasındaki farklılık üzerinde temellenmeye devam ettiği için birlikte aşk ve saf ilişkiye göre hem iktidar ilişkileri tarafından daha fazla yapılandırılmıştır hem de eşcinsel ilişkileri dışlamamakla birlikte heteronormatif düzen ile daha uyumludur.

düşünüşlerin aksine “bir anlık bir cazibe, ‘ilk görüşte aşk’, ya da tutkulu aşkın cinsel/erotik zorlamaları” (Giddens, 1994: 43) anlamına gelmez, tam tersine yaşam anlatılarının ve düşünümsel benlik tasarımlarının akılcı bir parçası hâline gelir:

Bir aşk macerası, daha önce genelde olduğu gibi, bir hayal âleminde gerçek dışı olasılıkların peşine düşülmesi değildi artık. Bunun yerine hem geleceği kontrol etmeye yarayan potansiyel bir yol, hem de ilkesel olarak hayatı ondan etkilenenler için psikolojik bir güvenlik biçimi haline geldi (Giddens, 1994: 43).

Geleneksel toplumlara göre modern toplumların bireylere sunduğu çoğul hayat tarzı, seçimlerin çokluğu, bireysel özerkleşme, kimlik referanslarının çoğullaşması ve toplumsal yaşamı düzenleyen katı ve kesin kuralların gevşemesi; bir taraftan bireyler için özgürleşme alanları açarken diğer taraftan bu seçenekler tehdit edici olarak algılanabilir ve ontolojik güvensizlik duygularına yol açabilir. Bu açıdan Giddens için modernlikte benlik projelerinin düşünümsel inşasının bir parçası olarak romantik aşk ilişkileri ve evlilik pratikleri, geleceğe yönelik yaşam tasarımlarıyla zamanı kolonize ederek, bireylere bir çeşit ontolojik güvenlik duygusu sağlar. Romantik aşk, hem erkekler hem kadınlar için benlik kurgularında önemli hâle gelse de özellikle kadınların hayatında temel bir anlam kaynağı olarak öne çıkar (Giddens, 1994: 53-59). Buna karşın erkekler öz kimliklerini, ilişki temelli değil, daha ziyade çalışma ve başarıda görürler (Giddens, 1994: 60). Hatta Giddens bu açıdan erkeklerin modernliğin merkezî bir eğilimini yanlış anladıklarını savunur: “Çünkü erkekler öz kimliği çalışmada aramışlar ve düşünümsel benlik projesinin geleceğe yönelik tutarlı bir anlatı tasarlamak amacıyla geçmişin duygusal olarak yeniden kuruluşunu içerdiğini anlayamamışlardır [...]” (1994: 60).

Aşk ve evlilik pratiklerinin modernlikte dönüşümü ve romantik aşk fikrinin ortaya çıkışı üzerine yazan toplumbilimciler; modernlik öncesi toplumlara göre aşkın, kadınlar için daha fazla özgürleşme anlamına geldiği ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine eşitlik getirdiği konusunda hemfikirdir (Bourdieu, 2002; Illouz, 2013; Luhmann, 1994.). Giddens (1994) da kişiler arası romantik ilişkinin toplumsal kriterlere (konum, sınıf, itibar, statü, unvan) değil de duygusal yakınlık üzerine kurulması gerektiği ön kabulünden dolayı, heteroseksüel romantik aşkın eşitlikçi bir karaktere sahip olduğunu vurgular. Buna göre romantik aşk fikri hem modern toplumların baskın erkekliğiyle çatışabilir ve onu dönüştürebilir hem de ekonomik büyümeye değil duygusal doyuma yaptığı vurguyla bugünkünden çok daha farklı bir toplumsallığın hüküm süreceği bir dünyayı kurgular (Giddens, 1994: 8-9). Fakat öte taraftan romantik aşk aynı zamanda iktidar ilişkileri ve temsil politikalarının nüfuz ettiği yapıyla çarpıtılmış imgelere dayanır ve çoğu zaman kadınların özel alanda iktidar ilişkilerine tabi olması anlamına gelebilir (Giddens, 1994: 62).

Aşkın Sınıfı, Toplumsal Hareketlilik ve Eş Seçiminin Dinamikleri

Popüler kültürde her ne kadar aşk ve eş seçme süreçleri tamamen ekonomik faydacılıktan, akılcı hesaplamalardan ve toplumsal kaygılardan uzak; bireysel, öznel, psikolojik ve ‘akıldışı’ süreçler olarak düşünülse de sosyolojik araştırmalar aslında eş seçiminin ve evlilik kararlarının kişilerin toplumsal konumlarıyla ne kadar uyumlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır (bkz. Illouz, 1997; 2013). Evlilik için olası aday seçimi sonsuz sayıda değişkenlere, kısıtlamalara ve karmaşık mekanizmalara bağlıdır. Fransız sosyoloğu Pierre Bourdieu’ye göre bu seçimin özgürce ve keyfi olarak yapıldığını düşündüren durumlarda bile alınan karar, aktörlerin olası davranışlarını düzenleyen meyilleri/yatkınlıkları yapılandıran yapı olarak *habitusun* ürünüdür (Bourdieu, 2002: 558). Algı, beğeni ve zevk şemalarımızı biçimlendiren kişisel habituslar; bu anlamda seçimlerin en keyfi ve kişisel olduğu düşünülen durumlarda bile mensubu olduğumuz toplumsal kesimce kabul görececek, konumumuza ‘uygun’ eşleri seçmemizi sağlar.

Eş seçiminin ve evlilik kararının bireysel değil de tamamen toplumsal mekanizmaların ürünü olduğunu savunan Bourdieu; bununla da kalmayarak bir adım daha ileri gider ve sadece duygusallıkla bağlantılı olarak düşünülen karı-koca evliliğinin aslında iktidar yapılarıyla yakından ilişkili, hatta Weberyen anlamda siyaset sosyolojisinin bir alt teması olarak görülebileceğini önerir (2002: 554). Buna göre evlilik stratejileri bir toplumun biyolojik, kültürel ve sosyal yeniden üretimine içkin olarak değerlendirilmeli; bu anlamda evlilik ve aile kurma, eşler arasında bir *materyal ve simgesel mübadele ilişkisi* olarak görülmelidir (Bourdieu, 2002: 558). Üstelik aile yalnızca daha makro düzeyde iktidar ilişkileri ile ilintili değildir; eşler arasında karar alma süreçlerindeki iktidar paylaşımı da eşlerin evliliklerine hangi materyal ve sembolik sermayeyi beraberlerinde getirdiklerine sıkı sıkıya bağlıdır (Bourdieu, 2002: 554).

Bourdieu’yü takiben Illouz da kişilerin mensubu oldukları sosyal sınıf ve toplumsal konumları ile evlenme kararlarının şaşılacak derecede birbiriyle uyumlu olduğunu saptar (2013: 63). Yaygın genelgeçer kanının aksine Illouz’a göre; *tutku* ve *çıkar* birbirinden bağımsız ya da birbirine karşıt değildir, tam tersi birbirini pekiştirir. Bu açıdan Illouz, evliliğin en önemli güdülerinden bir tanesi olarak ekonomik çıkarı gösterir (2013: 63). *Sınıf endogamisine* özellikle üst-orta sınıflarda rastlanır (Illouz, 1997: 210) ve kadınlar da eş seçimlerinde homogamik ya da hipergamik stratejiler uygularlar: “Yani eğitim yönünden kendilerine benzeyen ya da daha eğitilmiş (ve dolayısıyla sosyoekonomik statüye sahip) bir erkek seçerler.” (Illouz, 2013: 134).

Modern yaşamda aşk ve evlilik pratikleri, yukarıda ortaya konduğu gibi sıkı sıkıya sınıf endogamisi tarafından yönlendirilmektedir. Eş seçimleri ender durumlarda farklı sınıflardan

gerçekleşiyorsa da romantik aşkın kültürel ideali; aynı zamanda sınıflar, uluslar, devletler, unvanlar arasındaki sınırları aşan, ortadan kaldıran imgeler ve anlatılar tarafından belirlenir (Illouz, 1997: 247). Bu anlamda aşk üzerine olan anlatılar hem kişileri ayırır ve aralarına mesafe koyar hem de farklı toplumsal uzamlardan, coğrafyalardan, dillerden ve etnik gruplardan kadın ve erkekleri bir araya getirir. Aşkın bu kadar güçlü bir imge olmasında ve benlik anlatılarının bu kadar temeline yerleşmesinde; ileri kapitalist ülkelerde tüketim kültürü ile cinsellik, arzu, aşk ve öznelik arasında bağ kurulmasının etkisi vardır (Illouz, 2013: 77). Illouz'a göre kapitalist toplumların tüketim kültürleri, romantik pratiklerin sınıflara özgü farklı anlamlarını ve karakterini ortadan kaldırmaktadır; aşk tahayyüllerini birbirine benzetmektedir. Çünkü romantik pratikler, yaşadığımız çağda kitle kültürünün bir parçası hâline gelmiştir (1997: 250-251).

Buna karşın her ne kadar aşk üzerine tahayyüller çok farklı sınıflar arasında, aynı biçimde kabul görse de ilişkinin ilerleyen safhalarında maddi olanak ve kaynaklar (boş zaman, sosyoekonomik statü, alım gücü) tekrar etkili hâle gelmektedir. İşçi sınıfı ve üst-orta sınıflar evlilik öncesi romantik pratiklerinde birbirlerine benzerler; fakat evlilik sonrasında duyguların yoğunluğu mahrem ilişkinin rahatlığına dönüştüğünde, gündelik yaşam mücadelesi sürecinde, aşkın ve birlikteliğin eski yoğunluğunu sürdürmek açısından işçi sınıfı daha dezavantajlı duruma gelir (Illouz, 1997: 266).

Aşkın Dönüşümü

Romantik aşkın kültürel idealini incelerken Illouz, orta sınıf evlilik pratiklerini ve romantik pratikleri düzenleyen kültürel varsayımları içerdiğini düşündüğü Jane Austen romanlarına bakar (2013: 45). Illouz'a göre Birinci Dünya Savaşı sonrası olarak dönemselleştirdiği hipermodernitede ya da yüksek modernlikte, daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, aşkta büyük bir dönüşüm yaşanmıştır (2013: 24). Bu dönüşüm; beden kültürünün ve cinselliğin bir çekicilik ve öznelik ölçütü hâline gelmesi ile romantik pratiklerin piyasa ekonomisi tarafından metalaştırılması ve son olarak da evlilik piyasalarının ortaya çıkması ile ilintilendirilir (Illouz, 2013). Aşk ve âşık olmak, ilk olarak modern dönemlerde evlilik pratiğinin bir ön koşulu olarak görülmeye başlamıştır. Erken modern dönemlerde ise orta sınıf heteroseksüel evliliklerin meydana gelmesi, toplumsal kurallara ve nesnel ölçütlere; örneğin eşlerin sosyoekonomik-dinî toplumsal konumlarının ve statülerinin birbirleri ile uygunluğuna, sorumluluk duygusuna, verilen sözün yerine getirilmesine, toplumsal itibarın göz önünde bulundurulmasına daha çok bağlıdır (Illouz, 2013: 73)⁷. Buna paralel olarak

⁷ Benzer bir şekilde Giddens da modernlik öncesi evliliklerde cinsel çekiciliğin değil ekonomik kıstasların önemli olduğunu vurgular (Giddens, 1994: 41).

kişilerin flört ve eş seçme pratikleri, onları bir 'kılıf gibi saran ve koruyan yoğun toplumsal ağlar' içinde gerçekleşir (Illouz, 2013:73).

Aşkın ve romantik pratiklerin metalaştırıldığı günümüz toplumlarında ise eş seçimi pratikleri, yaşanan *normatif serbestleşme* dolayısıyla, daha önceki dönemlere göre katı toplumsal düzenlemelerden ve kurallardan özgürleşmiş; çok daha bireysel ve öznel hâle gelmiştir (Illouz, 2013: 75)⁸. Eş seçimindeki ölçütlerin bireyselleşmesi, ailelerin ve sosyal çevrenin evlilik kararına azalan etkisi Illouz'a göre modern toplumlarda aşk seçimlerinin yapıldığı koşulların kesin olarak değiştiğinin işaretidir (2013: 73). Tüketim toplumlarının beden kültürünü, cinselliği, cinsel çekiciliği ve arzuyu; modern öznelliklerin ve aşkın temelleri olarak öne çıkartmasıyla evlilik piyasaları ortaya çıkmış ve ölçütler çok daha bireyselleşmiştir. Buna göre artık başlıca iki ölçüt bu süreci belirler: 1) Duygusal yakınlık ve psikolojik uyum; 2) Seksilik (Illouz, 2013: 75). Illouz'a göre aşktaki bu büyük dönüşüm; aslında aşk ve evlilik pratiklerinin daha önceki dönemlerde görülen sıkı toplumsal kurallardan ve statü kaygılarından özgürleşmesi anlamına gelirken ve bu anlamda da farklı sınıf ve konumlardan kadınların ve erkeklerin birbirleriyle eşleşebilmesinin ve ortak bir evlilik piyasasına dâhil olabilmelerinin önünü açarken diğer taraftan olası adaylar arasında rekabeti arttırmıştır, kadınların ve erkeklerin eş seçim olanakları üzerinde farklı sonuçlar doğurmuştur (Illouz, 2013).

Modern çağlarda farklı sınıflardan kadınların ve erkeklerin birbiriyle evlenebilmesi artık daha mümkün hâle gelmiştir; fakat artan rekabet, evlilik piyasalarındaki dengeyi kadınlar aleyhine bozmuştur. Kadın hareketlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı verdikleri mücadelenin bir ürünü olarak da ataerkil toplumsal yapıların bir dereceye kadar gevşediği ileri kapitalist toplumlarda erkeklik; artık öncelikli olarak aile kurma, çocuk sahibi olma ve aileyi geçindirme üzerinden değil, ekonomik başarı ve toplumsal dikey hareketlilik üzerinden tanımlanır (Illouz, 2013: 130). Buna karşın, çocuk sahibi olma ve yetiştirme arzusu taşıyan kadınlar için, çalışma hayatında erkeklerle eşit piyasa koşullarında rekabet edebilecekleri bir eğitim almış olmaları durumunda bile, biyolojik saat ve bedensel sınırlar *seçim ekolojilerini* belirler ve kısıtlar (Illouz, 2013). Erkekler ise cinsellik alanında deneyimler edinerek geç yaşlarda daha genç kadınlarla evlenebilme şansına sahip olmaya devam ederler. Bu yüzden Illouz, kadınlar ve erkekler için olası

⁸ Aşkın dönüşümüne paralel olarak Batı toplumlarında, mahrem ilişkiler alanında başka bir dönüşümden daha bahsedilmelidir: Evlilik kurumunun çözülmesiyle birlikte aile kurumunda da yaşanan dönüşüm ve çözülme. Alman toplumbilimciler Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim da bu çerçevede, Illouz'a paralel olarak, Batı toplumlarında bireyselleşmenin ve toplumsal normların soluklaşmasının öne çıkmasıyla birlikte kadın ve erkek ilişkilerindeki giderek büyüyen çatışmayı saptamaktadırlar. Hatta Beck ve Beck Gernsheim için mahrem ilişkiler alanındaki çatışma o kadar başat bir hâle gelmiştir ki 'yeni bir sınıf çatışması'ndan söz etmek mümkündür (Beck & Beck Gernsheim, 2012: 12-13). Bu toplumbilimcilere göre aşk imgesinin tüm gücüne ve yaygınlığına rağmen giderek daha çok kadın ve erkek geleneksel aile kurumunun dışında ve farklı biçimlerde yaşamayı tercih etmektedir.

evlilik aday örnekleminin farklı büyüklükte olduğunu vurgular; bu açıdan da kadınlar erkeklere göre daha dezavantajlı konumdadır (2013: 136).

Evlilik Göçü ve Ulusaşırı Aile

Göç sosyolojisi literatüründe ‘evlilik yoluyla göç’ (*marriage migration/spousal migration*) genellikle ihmal edilen bir konudur; çünkü göçün iktisadi yönlerine önem veren göç çalışmaları, araştırma nesnelere olarak daha çok bireylerin aktivitelerini öne çıkarmaktadır (Kofman, 2004: 243). Buna karşılık son dönemdeki çalışmalarda, göçün aslında her zaman aileyle ilintili bir proje olduğu da vurgulanmaktadır (Beck-Gernsheim, 2007: 279; Nauck & Settles, 2001: 462). İşte bu nedenle evlilik göçü, bu anlamda *aile kaynaklı göçün (family-led migration)* alt türlerinden birisini oluşturur (Kofman, 2004). Göçmen nüfus arasındaki evlilik göçünün bu kadar sık olmasını açıklamaya girişen toplumbilimciler; özellikle ulusaşırı toplumsal uzamların ortaya çıkışına, ulusaşırı cemaatlerin meydana gelişine ve diasporada aile bağlarının önemine dikkat çekerler (Beck-Gernsheim, 2007; Eeckhaut vd., 2011: 274; Kofman, 2004: 249).

Evlilik göçü böylece, özellikle ailelerin meydana getirdiği ulusaşırı toplumsal uzamlar nedeniyle mümkün hâle geldiği için (Schmidt, 2011b: 80) ulusaşırı evliliğin akrabalık ilişkileri ve ağları çerçevesinde anlaşılması önerilir (Beck-Gernsheim, 2007: 276). Hatta bu açıdan evlilik göçü, ‘zincir göçün’ (*chain migration*) (Beck-Gernsheim, 2011: 64) bir türü ya da daha güncel terimlere atıfla ‘ağ göçü’ (*network migration*) (De Haas, 2010: 1589) olarak görülür. Bu açıdan da genelde göçmenlerin toplumsal ağlarının araştırılması, özelde de ulusaşırı aile ağlarının ve akrabalık bağlarının araştırılması özel bir önem kazanır (Beck-Gernsheim, 2007: 276; Strassburger, 2003).

Küreselleşmenin ve ulusaşırı toplumsal uzamların etkisiyle geleneksel aile biçimlerinin çözüldüğü, sınırları ve coğrafi uzamları aşan yeni aşk ve ilişki biçimlerinin ortaya çıktığı toplumbilimciler tarafından gözlemlenmektedir (Beck & Beck-Gernsheim, 2011: 8). Bu bağlamda yeni ortaya çıkan dünya aileleri (*Weltfamilien*) şöyle tanımlanmaktadır: “Farklı ülkelerden gelen ve hatta farklı kıtalarda yaşayan insanlar arasında aşk ve akrabalık ilişkileri.” (Beck & Beck-Gernsheim, 2011: 8).

Ulusaşırı aile bağları yoluyla meydana gelen evlilik göçü de dünya ailelerinin özel bir türünü oluşturmaktadır (Beck & Beck-Gernsheim, 2011:121). Aynı etnik grubun içinde oluşan evlilikler, genelde gelenekselliğin bir göstergesi (Beck-Gernsheim, 2011) hatta göç edilen ülkeye uyum sağlayamamanın bir işareti olarak anlamlandırılmaktadır (Strassburger, 2003). Fakat bu tez şimdilerde *özgürleşme tezi* tarafından çürütülmektedir. Buna göre ebeveynlerinin memleketlerinden bir erkekle evlenen kadınların birtakım avantajlar kazanabileceği ve hatta

toplumsal cinsiyetler arası geleneksel ilişkileri tersine çevirebileceği öne sürülmektedir. Örneğin kocasının ailesi Almanya'da yaşamıyorsa kadının erkeğin ailesine tabi olmayacağı ya da kayınvalidesinin otoritesine maruz kalmayacağına altı çizilmektedir (Strassburger, 2003: 179). Daha geniş çerçevede çoğul aidiyet ve ulusaşırı sosyal uzamda farklı kültürel bağlamlara erişim, daha büyük eylem alanı ve hem ekonomik hem de kişisel açılardan özgürleşme olanakları anlamına gelebilir (Beck & Beck-Gernsheim, 2011: 177). Buradan da ulusaşırı toplumsal uzamlarda toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve çiftler arasındaki iktidar bölüşümüne dair değerlerin, kural ve normların sadece ulus-devlet bağlamına atıfla anlaşılamayacağı çıkarılabilir (Beck & Beck-Gernsheim, 2011: 180).

Çiftler Arası Kaynak Değiş Tokuşu

Ulusaşırı evliliklerin nedenleri; makro yapısal nedenler, toplumsal gruba ilişkin nedenler ve bireysel/özel tercihler olarak gruplandırılabilir. Ancak bu çalışmada örnek vakaların derinlemesine incelenmesine ve anlaşılmasına yardımcı olacak kavramsal araçları sundukları için daha çok üçüncü grup etmenler üzerinde durulacaktır.

Kaynak değiş tokuşu teorilerine (*theories of resource exchange*) göre “Göçmenler neden ulusaşırı evliliği tercih ediyor?” sorusunu cevaplandırabilmek için bireysel nedenlere ve özel tercihlere odaklanılmalıdır. Bu teoriler çiftlerin ilişki sürecini bazı maddi kaynakların yanı sıra örneğin “yardımın ve hizmetlerin, sorumlulukların ve taleplerin” yanında “tanınmanın ve anlayışın” ve “güvenin ve aşkın” değiş tokuş edildiği temel bir *toplumsal mübadele ilişkisi* olarak kavramsallaştırmaktadırlar (Baykara-Krumme & Fuß, 2009: 144). Bu tür bir ilişki, çiftlerin ihtiyaçlarını karşılıklı olarak en uygun düzeyde doymasına dayanmaktadır (Baykara-Krumme & Fuß, 2009: 143). Böyle bir mübadele yoluyla eşler hem bedensel doyumlarını karşılayabilir hem de sosyal tanınmalarını maksimize edebilirler.

Kaynakların değiş tokuşu örneğin şu formlara bürünebilmektedir: Ev işlerine katılım, ortak gelire katkı, ailevi köken nedeniyle sosyal statünün artırılması, tanıdık ve arkadaş çevresinin genişletilmesi ve sonuncusu, ama en önemlisi yakın, duygusal ve mahrem bir aşk ilişkisinin kurulması (Baykara-Krumme & Fuß, 2009). Altı çizilmesi gereken bir başka önemli nokta; bu tür mübadele ilişkilerinde, karşılıklı tanınma bağlamında, genelde değer sistemlerine, tutum ve davranışlara atıfla çiftler arasında uyum gözlemlenirken sosyal statü ile ilgili konularda, toplumsal cinsiyete ilişkin farklılıkların ortaklıklardan daha fazla rol oynadığıdır (Baykara-Krumme & Fuß, 2009).

Böyle bir cinsiyetlendirilmiş değiş tokuş ilişkisinde örneğin Türkiyeli göçmenlerin kızları, Almanya'daki oturma haklarından dolayı da Türkiye'deki evlilik piyasaları için oldukça çekici olabilmektedirler. Bazı araştırmaların bulgularına göre bu kadınlar, Türkiye'den kendilerine göre daha eğitilmiş ve daha yüksek sınıftan erkeklerle evlenebilmektedirler. Başlangıçtaki bu tür avantajlara ek olarak toplumsal cinsiyete ilişkin kazanımlar, örneğin kadınlık ve erkeklik rollerinin yeniden müzakeresi ve aile içinde çiftler arası geleneksel hiyerarşik ilişkilerin kadının lehine tersine çevrilmesi olanaklı görünmektedir. Buna karşın, 'ithal edilen kocalar' için daha farklı bir durum ortaya çıkar: Yerleşilen ülkenin diline hâkim olma, çoğunluk kültürüyle tanışıklık; kurum, norm ve âdetler üzerine bilgiye, çalışma ve oturma iznine sahip olunması gibi etkenler, eşler arası eşitsizliklerin temelini oluşturur. Dolayısıyla kadınlar, en azından ilişkinin başlarında, daha fazla pazarlık gücüne sahip olabilirken erkeklerin, çok katmanlı yoksunluklar nedeniyle toplumsal acı çekme süreçlerine maruz kalması çok mümkün görünmektedir.

Bu nedenle de bu tür toplumsal eşitsizlik ilişkilerinin ve asimetric olarak dağıtılmış güç kaynaklarının heteroseksüel aşk ilişkilerinde ne gibi süreçleri başlatabileceği ve bu süreçlerde kadın ve erkek benliklerinin hangi pazarlıklarla yeniden kurgulanacağına bakmak çok önemli bir toplumsal analiz alanı sunmaktadır. Erkeklerin evlilik yoluyla göçü, bir taraftan kadınların tabii olduğu heteroseksüel matrisin çözülmesine ve dönüşümüne yol açabilecekken diğer taraftan uluslararası uzamda hegemonik erkeklik modelinin maruz kalabileceği yoğun kriz ve sorgulama süreçleri dolayısıyla evli çift için yıkım, şiddet ve ayrılma durumlarına yol açabilir. Nitekim literatürde de bu tür çiftlerin ilişkilerinin daha zor olduğu varsayımından hareketle boşanma oranlarının daha yüksek olacağı hipotezi deneysel araştırmalarla sınanmaktadır⁹.

⁹ Almanya'ya göç bağlamında aynı etnik kökenden göçmenler arasındaki uluslararası evliliklerin boşanmayla sonuçlanması üzerine şimdiye kadarki araştırmaların çerçevesinde böyle bir çalışma gözümü çarpmamış olsa da, uluslararası evlilik yoluyla göçün yaygın olduğu diğer Avrupa ülkelerinde (örneğin Danimarka, Belçika, Fransa, İngiltere, Norveç ve Hollanda gibi) bu tür araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Belçika'daki Türk ve Faslı göçmenler arasındaki uluslararası evliliklerde boşanmalar üzerine bir araştırma için bkz. Mieke C. W. Eeckhaut vd., 2011 ve Danimarka'daki Türk göçmenler arasındaki uluslararası ailelerdeki boşanmalar üzerine bir çalışma için bkz. Anika Liversage, 2012.

Aşkın Coğrafyası

Akrabalık ve Aile Ağları, Ulusaşırılık

Literatürde aşkın çoğunlukla akrabalar ve komşuların ya da sosyal çevrenin sunduğu flört ağları içinde doğduğu vurgulanmaktadır (Illouz, 2013: 53). Peki, küreselleşen bir dünyada ulusaşırı evlilik göçü bağlamında aşk nasıl doğar, aşkın coğrafyası ve dinamikleri nelerdir?

Göçe neden olan etmenler arasında bireysel ve ekonomik etmenleri öne çıkaran çalışmalara kıyasla (Kofman, 2004) aile ve akrabalık ağları üzerinden yapılan çalışmalarda göç, çok daha toplumsal bir olgu olarak ele alınmaktadır (Boyd, 1989: 642). Toplumsal ağ araştırmalarında aile ve haneler temel analiz birimlerini oluşturmaktadır (Boyd, 1989). Buna göre aile, akrabalık, cemaat, komşuluk ve arkadaşlık gibi temellere dayanan farklı türde toplumsal ağlardan söz etmek mümkündür. Buna ek olarak bir de zayıf ve güçlü bağlar arasında bir ayrım yapılmaktadır: Yakın arkadaşlar ve aile üyeleri arasındaki bağlar güçlü bağlar olarak görülürken tanıdıklar arasındaki bağlar zayıf bağlara örnek olarak verilmektedir (Boyd, 1989: 655).

Toplumsal ağ analizi, bireylerin diğerlerinden yalıtılmış hâlde davranmalarının düşünülemeyeceğini savunur; dolayısıyla bireylerin ilişki şebekeleri içinde gömülü olduklarını (*embedded*) vurgular (Bernardi, 2011: 789). Toplumsal ağlar içindeki diğer aktörlerle etkileşim içinde olan bireyler aralarında; enformasyon, maddi-maddi olmayan mal ve hizmetler vb. gibi mübadelelerde bulunurlar (Bernardi, 2011: 789). Yani toplumsal ağlar, bireysel aktörler ve daha büyük yapılar arasında aracı işlevi görür (Boyd, 1989: 661).

Toplumsal ağlar içinde hareket eden aktörler, bu ağlardan öğrendikleri sayesinde diğerleri üzerinde etki sahibi olabilir (Bernardi, 2011: 792). Ulusaşırı ağlar da üyelerine çok önemli maddi olmayan değer ve kaynaklar -örneğin paylaşılan bir kimlik, sembolik ve kültürel anlamlar, bilgi, duygusal destek ve yakın ve mahrem ilişkiler- sağlayabilir (bkz. Bernardi, 2011: 791; Schmidt, 2011). Ayrıca (ulusaşırı) ağlar ve bağlar toplumsal normların, değerlerin tanımlandığı; bunların pazarlığının yapıldığı, denendiği ve yeniden üretildiği toplumsal uzamı oluştururlar (Bernardi, 2011: 789; De Haas, 2010). Bu bakımdan toplumsal ağlar bir taraftan aktörlere olanaklar sağlarken diğer taraftan dayattıkları normlar, beklentiler, değerler ve sınırlar dolayısıyla kısıtlayıcı olabilir.

Peki, toplumsal ağ çalışmaları ile ulusaşırı aile bağlarının incelenmesi birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebilir? Toplumsallaşmanın en temel mekânı olarak aile, değerlerin ve kültürel normların aile üyelerine aktarıldığı yerdir. Farklı coğrafi bölgelere yayılmış ulusaşırı ailelerin akrabalık şebekeleri; aile üyelerine enformasyon, yardım, maddi ve manevi destek gibi çeşitli kaynaklar sağlayarak aile üyelerinin göç edip etmeme kararını etkiler (Boyd, 1989: 643).

Dolayısıyla uluslararası aile bağları, bir çeşit sosyal sermaye olarak üyelerinin göç bağlamında çeşitli kaynaklara (kültürel, ekonomik ve sosyal) erişimini sağlar (bkz. De Haas, 2010: 1590). Bu ağlar genellikle göçün psikolojik, toplumsal ve ekonomik maliyetini düşürür; fakat aynı zamanda dayanışma, sadakat ve akrabalık normlarına bağlılık gibi maddi ve maddi olmayan beklentiler yoluyla toplumsal aktörler üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi de olabilir. Bununla birlikte uluslararası aile ağları geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının sorgulanması ve hatta dönüşümü için gerçekten olanaklar da yaratabilir.

Uluslararası Evlilik Tipolojisi Araştırmanın Örnekleme

Almanya’da göç bağlamında meydana gelen evlilikler hakkındaki araştırma literatürüne dayanarak uluslararası eş seçme ya da seçmeme tercihi şu unsurlar bakımından ayrıştırılabilir:

- Aile bağları içine yerleşiklik
- Göç edilen ülkenin çoğunluk kültürüne yakınlık ya da mesafe
- Evliliğin görücü usulüyle mi yoksa bağımsız bireysel girişim yoluyla mı gerçekleştiği
- Kuşaklararası aktarım süreçlerinin zayıf ya da yoğun olması
- Göçün gerçekleştiği zamandaki yaş ve yaşam safhası (Strassburger, 2003)

Araştırmanın örnekleme ve etnik-grup içi uluslararası evlilikler (intra-ethnic transnational marriages) üzerine araştırma literatürüne dayanarak uluslararası evliliklerin meydana geldiği dört farklı eş seçme süreci önerilebilir¹⁰.

- 1) Zorla evlilik (İng. *forced marriage*/Alm. *Zwangsheirat*)
- 2) Akrabalar arasında gerçekleşen görücü usulü evlilikler (*arranged marriages*)
- 3) Akrabalar arasında özerk olarak organize edilmiş evlilikler (*self-organized marriages*)
- 4) Akraba olmayanlar arasında özerk olarak organize edilmiş uluslararası aşk evlilikleri (*transnational love marriages*)

Bu evlilikleri ortaya çıkarmalarını sağlayan uluslararası bağların türüyle (cemaat, akrabalık, aile, dostluk ya da tanıdık temelli sosyal ağlar) ilintilendirdiğimizde ise ortaya şu tablo çıkmaktadır:

- 1) Zorla evlilik (eşlerin etnik ve kültürel kökenleri arasında yüksek derecede benzerlik)

¹⁰ Burada, bu tipolojinin araştırma projesi çerçevesinde gerçekleştirilebilen mülakatlara dayandığının ve bu anlamda araştırmanın örneklemeyle sınırlı olduğunun altı çizilmelidir. Uluslararası evlilik göçü örneğin eşcinsel ve lezbiyen çiftler arasında ya da bu makalede değinilmeyen sosyal medya ağları ve internet üzerinden tanışıklıklar yoluyla da gerçekleşebilir. Fakat örnekleme bu tür vakalar olmadığı için tipolojinin oluşturulmasında da bu çiftlere değinilmemiştir.

- 2) Akrabalar arasında gerçekleşen görücü usulü evlilikler (toplumsal uzam ve etnik/kültürel köken arasında güçlü benzerlik)
- 3) Akrabalar arasında özerk olarak organize edilmiş evlilikler (toplumsal uzam, grup ve muhit arasındaki benzerlik)
- 4) Akraba olmayanlar arasında özerk olarak organize edilmiş ulusaşırı aşk evlilikleri (coğrafi tanışıklık/kültürel yakınlık)

Bu çalışmada, dördüncü gruba ait ve ulusaşırı göç bağlamında yeni ortaya çıkan bir aşk ve evlilik pratiği olarak analiz edilen iki örnek vaka üzerine odaklanılmaktadır.

Örnek Biyografik Anlatılar

*Hanife ve Ahmet*¹¹:

Mülakat sırasında Hanife, 32 yaşındaydı ve kendisinden 9 yaş küçük kocası Ahmet'le iki yıldan beri evliydi. Çift, bir yıldan beri de Almanya'da beraber yaşamaktaydı. Faslı bir ailenin kızı olarak Almanya'da doğup büyüyen Hanife büro görevlisi olarak çalışmaktaydı; daha önce Fas'ta berber olarak çalışan kocası da iç mekân dekorasyonunda ustalık yapabilmek için mesleki öğrenimini (ince inşaat) sürdürmekteydi.

Fas'ta bir çocuk yuvası açılmasıyla ilgili ulusaşırı bir projede çalıştığı sırada Hanife, önce Ahmet'in projede aktif olan ağabeyi ile tanışır; daha sonra ağabeyin ailesini ziyaret sırasında da Ahmet'le tanışır. Mülakat sırasında Hanife, ilk başlarda Ahmet'in ne kadar çekingen ve terbiyeli biri olduğunu hatırlar. Sahildeki uzun yürüyüşlere eşlik eden sohbetler sırasında çift, aradaki yaş farkına rağmen birbirine yakınlaşır.

Mülakatın başlarından itibaren Ahmet'e duyduğu aşkı anlatırken Hanife; daha önce Faslılarla çok fazla bir ilişkisi olmadığını, Alman ya da Türk erkek arkadaşları olmasına rağmen hayatına hiçbir Faslı erkeğin girmediğini, çünkü 'Faslı zihniyete' uzak olduğunu, tam tersine kendisini daha fazla 'Alman' gibi hissettiğini vurgulamıştır. Evlilik ya da aile kurmanın söz konusu olmadığı daha önceki arkadaşlıklarıyla karşılaştırıldığında Ahmet'le ilişkisinin çok farklı olduğunu altını çizen Hanife, Ahmet'le karşılaştığında oluşan duygularını "Artık aradığımı buldum." ifadesi ile anlatmaktadır:

"Eşim, onu tanıdığımda, benim için şeydi... Yani, 30 yaşındaydım ve daha önce hiç evlenmemiştim ve evlenmeyi filan düşünmemiştim. Yani böyle ilişkim olan hiçbir erkekle de evlenmeyi düşünmemiştim asla. Hiç böyle bir düşüncem yoktu ve eşimi tanıdığımda düşündüm ki 'artık

¹¹ Mülakat yapılan kişilerin isimleri değiştirilmiştir.

aradığımı buldum, tam istediğim yerdeyim, beklediğim erkek o!'. Evet ve bu yüzden de bu duygular [...]" (Hanife ile Mülakat, s. 4, satır: 147-152).

Hanife'nin yaşam öyküsünde birbiriyle bağlantılı iki olay, hayatının dönüm noktalarını oluşturmaktadır¹². Hanife 27 yaşında tanık olduğu ve onu derinden etkileyen bir deneyimin ardından dininin gereklerini yerine getirmeye ve kendisini inançlı bir Müslüman olarak adlandırmaya başlar. Bu dönüm noktası, Hanife'nin aslında çocukluğunda da ailesi tarafından dinî bütün bir Müslüman olarak yetiştirildiğini öğrendiğimizde daha da ilginçleşir. Hanife şimdiki din anlayışı ile daha önce çocukluğundaki din algılayışını birbirinden kesin hatlarla ayırır. İslam'ın bu iki farklı şekilde algılanması ve yaşanması, Hanife'nin hayatındaki başka bir olayla da ilgilidir: Hanife, annesiyle sürekli kavga ettiği için 11 yaşında devlet tarafından ailesinden alınarak bir çocuk yurduna verilmiştir ve orada büyümüştür¹³.

Yaşamöyküsel yaklaşım açısından bir başka ilginç nokta ise eşi Ahmet'in de aynı Hanife gibi bir çocuk yuvasında büyümüş ve ancak yetişkinlik çağında tekrar anne ve kardeşleriyle birlikte yaşamaya başlamış olmasıdır. Ahmet de kendini inançlı bir Müslüman olarak tanıtmaktadır. Çift, evlilik kararlarını da dinî referanslarla gerekçelendirir. Hanife şu ifadeleri kullanır: "Müslümanlıkta karı-koca hayatı 'yaşamın yarısı' olduğundan sadece evlenmek ve çocuk sahibi olmak seçeneği bizim için söz konusu olabilirdi." (Hanife ile Mülakat, vurgu görüşmeciyeye ait). Bu anlamda muhafazakâr yaşam tarzı, örf ve âdetler, Kuran bilgisi, İslami hayat tarzına uygun kurallar ve değerler gibi konular; Ahmet'in ilişkiye getirdiği en önemli yaşamöyküsel kaynaklardan biridir.

İnançları ve din bilgisinin yanı sıra Ahmet ilişkiye çok önemli başka bir kaynak daha getirmektedir: Aile dayanışması ve aile birliği. Hanife kocasının ailesi içinde gözlemediği çeşitli deneyimlerden yola çıkarak çocuklarını tek başına yetiştiren anne ve kardeşler arasında aile hayatını ilgilendiren gündelik konularda nasıl birlikte ve demokratik kararlar alındığını, nasıl gelecek planları yapıldığını, aile içi kaynakların dağıtımını konusunda konuşulduğunu ve bunun kendi ailesinde gördüklerinden ne kadar farklı olduğunu anlatmaktadır:

¹² Hanife'nin yaşam öyküsünün analizinde Fritz Schütze'nin başta kısaca değinilen Verlaufskurve (seyir virajı) ve Wandlungsprozesse (dönüşüm süreçleri) gibi süreç yapılarını burada özellikle hatırlatmak gerek. Buna göre Hanife'nin ergenliğinin başlangıcında ailesinden alınarak bir çocuk yurduna yerleştirilmesi negatif bir seyir virajının ürünü olarak yorumlanabilir. İlerleyen yaşlarda yaşadığı bir olay nedeniyle ailesinden çocukken edindiği din anlayışından çok daha farklı bir Müslümanlık kavrayışının hayatının temel ahlaki referansını oluşturması ise yine dönüşüm süreçleri başlığı altında incelenebilir.

¹³ Mülakat sırasında ben konuyu açmak istediysem de Hanife hayatının o dönemi hakkında konuşmaktan kaçındı.

“Eşimi tanıdığımda en çok dikkatimi çeken şey aile içi dayanışmaları, aile birliğiydi. Hani bu: ‘Kira mı ödüyoruz, ne zaman kira ödüyoruz, elektrik faturaları, mutfak alışverişi, kız kardeş için geleceğin planlanması, çünkü meslek eğitimi yapacak ve şuna şuna ihtiyaç var’ ve bunun gibi. Bunların hepsi ailede konuşuluyor ve karar veriliyordu. Herkes de kendi fikrini söylüyor, belli bir katkıda bulunuyor ve böylece bir karara varılıyordu. Bunun Almanya’da pek böyle olmadığını düşünüyorum.” (s. 15, satır: 723-730).

Bu bağlamda da Hanife; konsolosluktaki ve diğer tüm resmî dairelerdeki ‘kâğıt üzerinde evlilik’ (*sham marriage*) suçlamalarına rağmen kendisinden 9 yaş küçük olan eşini, daha önceki erkek arkadaşlarına ve genelde Almanya ve Avrupa’da yetişen erkeklere göre çok daha olgun ve yetişkin bulmaktadır (Hanife ile Mülakat, s. 14, satır: 655-660). Mülakat sırasında Hanife’nin henüz çiçeği burnunda hamile olduğunu ve doğumdan sonra 1-2 yıl daha evde kalabileceği ve çalışmak zorunda olmadığı için sevindiğini öğrendim. Eşini başıyla onaylayan Ahmet ise kendisini sorumlu hissederek “Evet, ben de bu arada gaza basmalıyım.” dedi.

Zaten Ahmet için meslek öğrenimi, ailesini geçindirebilecek ve beraber yaşayabilecekleri bir ev satın alabilecek kadar para kazanma gibi konular mülakat sırasında öne çıkmaktadır. Bu çerçevede Ahmet özellikle; Avrupa’da öyle sanıldığı kadar kolay para kazanılmadığını, paranın sokaklarda bulunmadığını, meslek öğrenimi sırasında stajyerlerin sömürüldüğünü, günlük yaşamdaki ve iş yaşamındaki strese insanın ancak ailesine, çocuklarına ve evine odaklanarak katlanabileceğini söylemektedir. Bu durumda Hanife’yle olan mahrem ilişkisinin Ahmet için Almanya’daki iş yaşamının stresli ortamından kaçılabilir bir liman ve kendisini ‘Ahmet’ olarak deneyimleyebileceği bir sosyal alan işlevini gördüğünü söyleyebiliriz. Ahmet’in erkeklik kurgusunun önemli ayaklarından birisi olan aile kurmak ve baba olmak da Hanife ile ilişkisi sayesinde gerçekleşmektedir.

Hanife ise buna karşılık; çok da erken denilemeyecek bir yaşta hamile kalmasının sevincini yaşamasının yanı sıra, daha önceki ilişkilerinde evlenmeyi ve aile kurmayı hiç düşünmediğini, bu açıdan Ahmet’in ona piyangoda vuran büyük ikramiye olduğunu belirtmektedir. Mülakat boyunca Ahmet’in kendisine âşık olduğu için ne kadar mutlu olduğunu tekrarlayan Hanife, Ahmet’in kendisine bir takım (dinî) değerler öğretmesini ve artık bu sayede kendisiyle çok daha barışık ve dengeli biri hâline gelmesini ilişkideki en büyük kazançlarından biri olarak nitelemektedir.

Hanife’nin eş seçiminin dinamiklerinin anlamlandırılmasında, birbiriyle bağıntılı iki unsurun altı çizilmelidir: 1) Hanife’nin Ahmet’i tanıdığı sırada çocuk sahibi olabilmek için artık çok fazla zamanının kalmaması ve 2) Faslılık, ailevi köken, azınlık kültürü vb. gibi göç bağlamında özellikle önem kazanabilecek kimlik kaynaklarına yaslanılamayacağı bir durumda; dini inancın,

yani Müslümanlığın, Hanife'nin yaşamı için merkezî referans kaynağı ve bir etik pusula hâline gelmesi. Bu açıdan, İslami değer ve inançların ahlaki değerlerde ve modern toplumda yaşama anlam verebilecek bir seküler önermeler kümesi olarak (yaşamöyküsel) yeniden yorumunun Hanife için merkezî bir rol oynadığının altı çizilmelidir. Bu anlamda Hanife, eşi Ahmet'i aynı zamanda kendisinin vâkıf olmadığı *otantik* bir bilginin ve kültürel bir geleneğin sahibi olarak görmektedir. Bununla birlikte İslam dininin gerekleri, kadınlara ve erkeklere toplumsal yaşamın düzenlenişinde getirilen kurallar gibi konularda Hanife'nin ve Ahmet'in düşüncelerinin her zaman örtüştüğü söylenemez. Tam tersine aşağıda aktarılan, eşlerin mülakat sırasında kendi aralarında diyaloga girdikleri bir sahne ulusaşırı göç bağlamında kadın ve erkek benliklerinin müzakeresinin ve yeniden inşasının çatışmalı ve çelişki dolu bir süreç olabileceğini göstermektedir.

Bu etkileşim sahnesi Hanife'nin eskiden tanıdığı, yakın dostlarından olan bir erkekle görüşme hakkının olup olmaması üzerinedir. Hanife'yi erkek arkadaşlarıyla görüşmesinin doğru olmadığına ikna etmek için Ahmet; İslami referanslara gönderme yaparak, Kuran'a göre evli kadınların yakın erkek arkadaşları olamayacağını, bunun din tarafından yasaklandığını iddia eder. Ahmet'e göre eğer karısı Fas'ta, Almanya'da olduğu gibi davransaydı boşanmak durumunda kalırlardı. Hanife buna karşılık bu dostunun kendisi için bir erkek kardeş gibi olduğunu anlatsa da Ahmet, selamlaşma sırasındaki kucaklaşmalar ve öpüşmelerden dolayı kadın-erkek arasında erotik duyguların oluşabileceğinde ısrar eder: "Hiçbir Faslı erkek karısının diğer erkeklerle beraber oturmasını kabul edemez." Ahmet ayrıca diğer İslami toplumlarda da kadının türban takması gerektiğini ve yabancı erkeklerle öpüşüp kucaklaşmasının yasak olduğunu söylemektedir. Ahmet karısının başka bir erkekle öpüştüğünü Faslı erkekler görürse onurunun incindiğini hissedeceğini sözlerine ekler. Aşağıda, yaklaşık 3 saatlik mülakatın 20 dakikasını kaplayan karı-koca arasındaki bu diyalogun başlangıcından bir kesit sunulmaktadır:

"Ahmet: Ben bunu kabul edemem çünkü dinimiz yasaklıyor.

Görüşmeci: Hımmmm

Hanife: Dinimiz neyi yasaklıyormuş bakalım?

A: Şeyi, sen evlendiğinde başka erkeklere bakmamalısın, bu geçmişte kaldı artık, bunu unutmalısın.

H: Hiç de değil Ahmet, hiç de!

A: Sen evlisen, yani şöyle demelisin: 'Merhaba nasılsın? İyi misin? Allaha ısmarladık.'

H: Gülüyor

A: ... İşte bu kadar...

H: ... Ama o benim bir arkadaşım. Bizim bir arkadaşımız!

A: Bir kadınsa sorun yok. Eğer kadınsa ben de sizinle birlikte oturamam. Ama eğer bir erkek arkadaşsa ancak benim erkek arkadaşım olur. Tersisi... (gülür).

H: Öyle olsun, ama dinle ilgili söylediğin doğru değil.

A: Aaa öyle mi? ...

H: Hayır doğru değil, böyle sureler yok, bana gösterebileceğin hiçbir ayet yok.

A: Birçok kanıt var.

H: Hayır yok!

A: Ben artık konuşmuyorum, yani gerçekten! Sen konuşmaya devam edebilirsin...

H: (gülüyor) ... (yazara) İşte böyle tartışmalarımız oluyor (gülüyor). (Ahmet'e) Böyle kanıtlar yok, göster o zaman. Ben de sana o zaman (gülüyor) anlamlarını açıklayabilirim (gülüyor).” (s. 18, satır: 858-885).

Bu sahnenin tüm çatışmalı karakterine rağmen Hanife, gülüşleriyle havayı yumuşatarak tatlı ama sert tarzıyla gerilimi biraz hafifletir. Hanife, Ahmet'in Kuran'a dayandırdığı iddialarını sorgulamanın, onun kendi ailesinden ve gündelik yaşamdan aksini ispat edecek kanıtlar orta koymanın yanı sıra “en nihayet Fas'ta değil Almanya'da yaşadıklarını”, “erkek arkadaşlarıyla görüşmekten vazgeçmeyeceğini” ve “kocasının da bunu böyle kabul etmesi gerektiğini” söyleyerek tartışmaya son noktayı koyar.

Burada, Ahmet'in Fas'tan getirdiği dinî inanç ve geleneklerden de büyük ölçüde beslenen *kültürel hegemonik erkeklik modelinin*¹⁴ artık ulusaşırı göç bağlamında, büyük ölçüde geçerliliğini kaybettiğinin ve karı-koca arasında bir pazarlığa açılmakta olduğunun altı çizilmelidir. Böylece, ulusaşırı heteroseksüel romantik aşkta hem yerleşik kadınlık-erkeklik kurguları ve hiyerarşik toplumsal cinsiyet düzenleri yeniden sorgulanmaya ve müzakereye açılmaktadır hem de bu kültürel kodlamaların yerleşik olduğu daha makro referans çerçevelerinin, ulus-devlet kültürlerinin ve bu kültürlere bağlı dinî geleneklerin, sorgulanmasının kapısı aralanmaktadır.

¹⁴ R.W. Connel'in *hegemonik erkeklik* kavramı hem ulus-devlet çerçevesinde oldukça kurumsallaşmış *erkeklik çalışmalarında* hem de ulusaşırı göç bağlamında *göçmen/Müslüman erkeklikler* başlığı altında sıkça atıfta bulunulan bir kavram haline geldi. Bu araştırma verilerinden yararlanılarak hem göçmen erkeklikler literatüründen hem de daha genel teorik hegemonik erkeklik kavramına atıfta bulunan Almanca literatürden yararlanan bir inceleme için: Bkz. Anıl Al-Rebholz (2016): *Globalleşen Aileler – Ulusaşırı Mahremiyet: Evlilik Göçünde Erkeklik ve Kadınlık Üzerine Pazarlıklar*. Erkeklik çalışmalarının Türkiye'de kurumsallaşması ve varolan literatürün bir dökümü için de bkz. Atay, Tayfun (2012): “Erkeklik en çok erkeği ezer”.

Serap ve Doğan

Mülakat sırasında Serap, 54 yaşındaydı ve kendisinden 17 yaş küçük eşi Doğan ile 3 aydır Almanya’da birlikte yaşıyordu. Serap; eşi Doğan’la Avrupa Birliği tarafından desteklenen ve Türkiye’ye geri dönen göçmenlerin ‘yeniden uyum sağlamasını’ (*reintegration*) hedefleyen uluslararası bir projede danışman olarak çalıştığı sırada, Türkiye’de tanışır. Serap, eşinin 30 yıl önce Almanya’ya siyasi nedenlerle göç eden dayısıyla Almanya’da, birkaç ortak çalışma sırasında tanışmıştır. Türkiye’de çalışacağı kesinleşince Serap, kısa bir süre önce tekrar Türkiye’de yaşamaya başlayan eşinin dayısından ona yörede eşlik edecek ve tercümanlığını yapacak birisini bulmasını ister ve dayı kendi yeğenini önerir. Yeğen o sırada en büyük oğul olarak ailenin emlakçılık işini sürdürmektedir. Aradaki yaş farkına rağmen Serap ve Doğan birbirlerine âşık olurlar ve evlenirler. Aslında çift Ankara’ya yerleşmeyi düşünürken Serap’ın görev süresi uzatılmadığı için Almanya’ya yerleşme kararı alırlar.

Serap ilk olarak 13 yaşında, ailesi ile birlikte yaşamak üzere Almanya’ya gelir. Dede tarafından İranlı olan Serap’ın çocukluğunun ilk yılları Ankara’da geçer. Aile Çorum’dan Ankara’ya göç etmiştir. Okuduğu ilkokulda hademe olarak çalışan babasının ölmesinden sonra yalnız kalan annesi, akrabalarıyla birlikte Almanya’ya işçi olarak göç eder. Serap da okuldaki başarılarına ve yatılı öğretmen okulunu kazanmasına rağmen annesinin kararıyla 13 yaşında Almanya’daki ailesine katılır. 14 yaşında, kendi isteği olmadan kendisinden 20 yaş büyük bir adamla evlendirilir. Evliliğinin ilk 5 yılı içinde Serap’ın iki erkek, bir kız çocuğu dünyaya gelir. Serap 12 yıllık evlilik ve üç çocuktan sonra, hiç sevmediği kocasından 26 yaşında boşanır.

Bu ilk evliliğinden sonra Serap ara sıra kısa ilişkiler yaşasa da tam 25 yıl boyunca, Doğan’la karşılaşmıyaca kadar evlenmez. Serap, ilk kez Doğu’daki bir şehrin havaalanında karşılaştığı Doğan’ın çekingen ve saygılı biri olduğunu düşünür. İlk etkileşimlerinde Serap, Doğan’ın “Doğulu erkek ciddiyetini” kırmak için biraz şaka yollu ona takılmıştır. Buna karşılık ilk karşılaşma sahnesi Doğan tarafından son derece ince detaylarla (Serap’ın duruşu, giydiği elbise, şapkası ve çekici yabancılığı) anlatılır. Mülakatlarda evliliklerine ne Serap’ın ailesi tarafından ne de Doğan’ın çevresinden herhangi bir tepki olduğundan söz edilir. Buna karşın Alman Yabancılar Ofisi ve Konsoloslugu, Doğan’ın özellikle ailenin en büyük oğlu olması ve eşi ile aralarındaki 17 yaşlık fark nedeniyle evliliklerine ve aşklarına kuşkuyla bakar¹⁵. Serap’ın Almanya’dan nüfuzlu

¹⁵ Konsolosluk memurlarından gelen itirazların en önemlilerinden biri; bir Kürt ailesinin en büyük oğullarının kendisinden epey yaşlı bir kadınla evlenmesine asla razı olamayacağı, çünkü böyle bir evlilik nedeniyle adamın ebeveynlerinin artık bir torun sahibi olmayı bekleyemeyecekleridir.

arkadaşlarını araya sokmasıyla ve ülkenin vatandaşı olmasının da etkisiyle konsoloslukla bir yıl süren mücadeleden sonra Doğan, en sonunda bir vize alıp Almanya'ya gelebilir.

Serap ve Doğan'ın heteroseksüel romantik aşkını karakterize eden nedir? Aşk yaşamaya ve duyumsama biçimleri arasındaki farklılıklar nelerdir? Bu soruların yanıtlanabilmesi için aşağıda yaşamöyküsel analize ve kaynak değiş tokuşu teorilerine başvurulmaktadır.

Serap ilkokuldan beri kitaplara ve yazmaya ne kadar düşkün olduğunu, yazmaya olan ilgisinin öğretmenleri tarafından ne kadar teşvik edildiğini, ilk romanını ilkokul ikinci sınıfta yazdığını özlemle hatırlamaktadır. Eğitimine devam edemese bile özyaşamöyküsüne dayalı bir roman ve iki kısa öykü kitabı yayımlamayı başarmıştır. Yazarlık yaşamına ilaveten sosyal alandaki çalışmalarından ve deneyiminden dolayı bir süre sonra Alman devleti tarafından sosyal hizmetli olarak çalışmasına hak tanınmıştır. İlk önce gençlik bürolarında, daha sonra da göçmen ailelerin danışmanı olarak çalışmıştır.

Serap'ın yaşam öyküsünde birbiriyle çatışan iki süreç yapısı merkezî önem taşımaktadır: Kitaplara, eğitime ve okumaya olan aşkı ile kendisini ilkokuldan beri yazma yeteneğiyle tanımlaması (yaşamöyküsel eylem şeması); Almanya'ya göç ve annesinin zoruyla istemediği bir adamla evlenmesi sonucu kendisi için hayal ettiği hayatın önüne ket vurulması (negatif seyir virajı). Serap'ın yaşam öyküsünü benzer deneyimlere sahip kendi neslinden kadınlardan ayıran, aslında negatif seyri tetikleyen Almanya'ya göçün ona aynı zamanda yaşamöyküsel dönüşümünün olanaklarını da sunmuş olması ve bu olanakların Serap tarafından da kullanılmış olmasıdır. Bu anlamda Serap'ın göç biyografisinin ve daha sonraki değişiminin anlaşılabilmesi için bu ilk evlilik üzerine geliştirdiği düşünömselliğin anlaşılması önem taşımaktadır. Çocuk yaşta yaşadığı travmatik evlilik deneyimi, onun geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerine karşı duyarlılık geliştirmesine de neden olmuştur:

“Üç çocuk var bende... alkolik bir eş... şiddet devamlı var... O zihniyetteki insan diyor ki, onun kafasında, 'bakire bir kızla evlenmek lazım çocuk doğurtmak için'. Türk erkeğini de bana öyle tanıtıyor. Anlıyor musun? (Yazara) (...) Kadın onun için ikinci sınıf. Çünkü şımartılmış. Aydın olmak, dışarıda modern olmak, evde feodal olmak. Kimliksizlik yaa... Kimliğini bitirmiş, kaybetmiş bir insan... onu içeride sergileyemiyor, küçük bir eşle beraber oluyor, sadece çocuk doğursun. Türk erkeğini de öyle tanıtıyor bana, ben de ne derse inanıyorum. Çünkü annem de aynı söylüyor, çünkü 'bu Türk kızının kaderidir' diyor. 'Neyse kaderin onu çekeceksin'. Yani 'biz yaptık, bunun bir çözüm yolunu bulalım' yok, yani 'evlendin, ölün çıkar artık oradan!'. Bunun ne alaka... kentli olmakla, kırsal yerden gelmekle hiç bir alakası yok! Burada, kadın olmak hangi

şartlar altında olursan ol, zengin ya da fakir, hep aynı yerdesin!” (Serap, İkinci Görüşme, s. 4, satır: 137-143).

Çocuklarına ve evli bir kadın olarak toplumsal yaşamdaki hareket kısıtlılığına rağmen Serap, evliliği sırasında bile çok aktiftir: 70’li ve 80’li yıllarda Türk göçmen toplulukları tarafından organize edilen söyleşi, panel ve gecelere katılarak Türkiye’den dönemin pek çok ünlü sanatçısı, yazarı ve entelektüeliyle tanışır. Türkiye’den Alman üniversitelerine okumaya gelmiş sol çevrelerin ve Alman entelektüel camianın da desteğini alır ve bütün baskılara karşın kendi öznelliğini, kendi benlik tasarımını gerçekleştirmeye ve çevreye karşı savunmaya çalışır. Üstelik bugün kendi yazgısını sadece bireysel olarak deneyimlemeyip; daha sonraki meslek yaşamında, göç bağlamında özellikle 2. ve 3. neslin yaşadıkları üzerine gözlemlerinden de yola çıkarak, kendi yaşam öyküsü ile daha makro kültürel, sosyal ve dinî yapılar arasında bağlantılar kurarak “Türklük”le ve “Müslümanlık”la arasına eleştirel bir mesafe koymaktadır:

Şimdi ben bir **anneyim, ev kadını**, öyle görülüyor. Ben de öyle gidiyordum. Kindergarten’dan (anaokulu) kızlar bana haber veriyordu ‘üniversitedeki seminerlere bak, Türkler geliyormuş, git’ diye. Ödüm de kopuyor bir Türk’le tanışsam gelir kocama söylerler, ay nasıl korkular... Çünkü adam diyordu ki ‘birine baktığın vakit, ben akşam hemen anlarım’. Ben başım hep önde gezerdim, kimse görmesin beni diye. Yani o derece baskı, baskılar **ama bu baskıların bir gün biteceğini içimdeki çocuk hep söylüyordu. Çünkü kahvemi içtiğim gün bitirmiştım bütün Türk toplumu ile alakamı. Anlatabildim mi, öyle bir isyan girdi içime.** Tabii çocukları falan büyütme keyifli ama ben de bir şeyler yapmak istiyorum.” (Serap, İkinci Görüşme, s. 4, satır: 172-180, vurgular yazara ait).

İsyanı ve “içimdeki çocuk” kurgusu Serap’ın yaşamöyküsel emek sonucu vardığı çözümleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu kurgular, hem sosyal danışman ve hizmetli olarak bugünkü kimliğini hem de ulusaşırı evliliğini açıklayabilecek anahtar kurguları oluşturur. Serap isyan ederek ve içindeki çocuğu koruyarak geçmiş yaşam deneyimleri, bugünü ve geleceği arasında bir devamlılık kurabilmektedir:

“(Yazara) Bana en başta ‘iki kültürü de iyi tanıyorsun’ demiştin. İki kültürü şöyle iyi tanıyorum, ben bütün kültürlere aşığım. İnsanların hiçbir zaman kültürlerine baskı yapılmamalı. **Çünkü benim içimdeki çocuğun kültürüne baskı yapıldı.** Bu onun çığılığı yani, o çocuğun çığılığı. Çünkü baskıyla insanlar kendilerini mutlu ediyorlar, karşı tarafı mutlu edemiyorlar. Sülalem mutlu olmuştur. Çocukların babası da mutlu olmuştur, üç çocuk doğurulmuş. Ama benim dünyam ne oluyor, buradaki küçük insan mutlu oldu mu?” (Serap, İkinci Görüşme, s. 4, satır: 259-264, vurgu yazara ait).

Peki, nasıl oluyor da çok yaralayıcı yaşam deneyimlerinin ve Almanya'da sosyal danışman olarak çalıştığı süreçte Türkiyeli aileler üzerine gözlemlerinin sonucu hem Türk toplumuna hem de kendi sözleriyle “İslam dinine” bu kadar mesafe geliştiren Serap, Türk olmasa da Kürt, üstelik Sünni bir erkeğe âşık olup onunla evlenebiliyor? Ve nasıl oluyor da bir Kürt aşiretinden gelip erkek egemen yapılarda toplumsallaşmış Doğan hem Türkiye'yi hem de Müslümanlığı çok sert eleştiren Serap gibi kendisinden epeyce yaşlı bir kadına âşık olabiliyor? İkisinin ulusaşırı aşkı nasıl yorumlanmalı ve anlaşılmalıdır?

Serap görüşmede; Doğan'a karşı şimdi hissettiği duyguları genç yaşta, kendi isteği dışında yaşadığı evlilik hayatı ile karşılaştırır ve Doğan sayesinde aşk duygusunu tadabildiğini vurgular. Doğan'ın yeni şeylere olan merakı ve öğrenmeye açıklığı Serap'ı özellikle etkilemektedir. Buna ek olarak Doğan'ın kendi cemaatindeki cinsiyetler arasında yaşanan samimiyetsizliği eleştirmesi Serap tarafından takdirle karşılanır. Ayrıca Serap, Doğan'ın Kürt toplumu ve kültürel yapısı üzerine derin bilgisinden de hayranlıkla söz etmektedir.

Konuştuğum çiftlerde önemli bir diğer nokta da kadınların onlarla birlikte yaşamaya gelen eşlerini, özellikle resmî kurumlarla olan işlerinde, her türlü formalitenin halledilmesinde (oturma ve çalışma izinlerinin alınması, uygun dil kursuna yazdırılmaları, bir meslek eğitiminin seçilmesi, yeni kültürde oryantasyon vb.) devamlı desteklemelerine karşın, özellikle genç erkeklerle evlenen kadınların kocalarının “anneliğini üstlenmediklerini, erkeklerin ev işine eşit olarak katıldıklarını” vurgulamaları oldu. Bu çerçevede Serap da Doğan'ın kendisinden çok daha düzenli ve organize olduğunu, temizliğe düşkünlüğünü ve görünümüne çok dikkat ettiğini anlatmaktadır. Benzer bir şekilde Hanife de işten geldiğinde evi derli toplu ve yemeği pişirilmiş bulduğunu vurgulamaktadır.

Buna karşılık yeteri derecede Almanca öğrendikten sonra sağlık personeli olarak çalışmak üzere meslek eğitimi almayı amaçlayan Doğan da Serap'la olan ilişkisi ve hayatı aracılığıyla göç ortamında girdiği yeni dünyalardan etkilenmiş benzemektedir. Kendi sözleriyle: “O kadar çokkültürlü bir ortam var ki burada. Çok farklı kültürlerden insanlarla tanışıyorsunuz.” Doğan aynı zamanda Avrupa'daki toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitlikçi ilişkilerden de etkilendiğini şöyle dile getirmektedir: “Avrupa çok daha medeni. Ülkemdeki Kürt topluluğunda kadın ve erkekler birbirinden daha ayrı yaşıyorlar ve aralarındaki ilişki daha samimiyetsiz. Burada daha dürüst ilişkiler var.” Serap açıklamak için ilave eder: “Doğan yakın çevresinden tanıdığı genç kadınların bekâret zarlarını yeniden diktirdiklerine tanık olduğu için dürüstlüklerine inanmıyor.” (Serap ve Doğan'la Mülakat).

Serap'ın yaşam öyküsel anlatısının analizi; "İçimdeki çocuğun kültürüne baskı yapıldı." imgesinde hem kısıtlayıcı cinsiyetçi, dinî ve etnik geleneksel sosyal yapılara karşı isyankâr hem de bireyin ve bireysel olanın özgürlük ve haklarını talep eden bir benlik anlatısı geliştirdiğini göstermektedir. Sosyal hizmetli olarak edindiği mesleki deneyimin de yardımı ile Serap, hem kendi içindeki çocuğa hem göçmen ailelerin geleneksel yapılara hapsedilmek istenen çocuklarının (genç erkekler ve kızlar) içindeki çocuklara hem de aşiretin ve kendi toplumunun geleneksel yapılarından sıyrılmak isteyen, yeni ve farklı dünyaları merak eden Doğan'a yardım etmeyi istemektedir. Evlilik yoluyla göç eden erkeklerle yaptığım diğer yaşamöyküsel mülakatlar ve daha büyük çaplı nicel araştırmaların istatistikleri¹⁶; genç yaşta göç edebilmiş, henüz 20'li yaşlardaki erkeklerin Almanya'ya geldikten sonra, öncelikle dil kursuna gidip Almancalarını geliştirmeye ve bir meslek edinmeye eğilim gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır. 30'lu yaşlarında göç etmiş olan Türkiyeli erkekler ise Almancalarını geliştirip bir meslek öğrenmek yerine ailelerini geçindirebilecekleri vasıfsız, daha çok kol gücü gereken işlerde (dönercilik, inşaat işçiliği, güvenlik görevliliği, hamallık, depo işleri vb.) çalışmayı yeğlemekte ya da buna mecbur kalmaktadır. Buna karşın Doğan, 40'larına yaklaştığı hâlde, gençliğinde fırsatı olsaydı seçeceği bir dalda (sağlık meslek lisesi) meslek eğitimi görmek için Almancasını yeterli seviyeye getirmek istemektedir¹⁷. Doğan'ın meslek eğitimine duyduğu özlem de göz önüne alındığında, şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Ailesinin mal varlığını idare etmek ve kendisine verilen işleri yerine getirmek yerine Doğan; Serap'la evliliği ve Almanya'ya göçü sayesinde hem kendi cemaatinden tanıdığı baskıcı ilişkilerden özgürleşme şansını elde etmekte hem de bunlardan çok daha farklı, çokkültürlü, özgür ve bireysel ilişkilerin hüküm sürdüğü yeni çevrelere girebilmektedir. Buna ek olarak, artık Türkiye için genç sayılmayan bir yaşta eğitim olanağına da kavuşmuş olmaktadır. Yani Serap'la olan ilişkisi Doğan'ın 'başka', 'yabancı' ve 'farklı' olana merakına ve özlemine karşılık gelmektedir. Serap için ise Doğan'a âşık olmasıyla birlikte Doğan'ın ailevi statüsü, tanınmış bir Kürt aşiretinden gelmesi, öğrenmeye açık ve meraklı oluşu onu çekici kılmaktadır.

¹⁶ Almanya'ya evlilik yoluyla göçenler üzerine, böyle bir istatistiki çalışma için aralarında Türkiyelilerin de bulunduğu 2497 göçmenle Göçmenler ve Mülteciler için Alman Federal Ofisi tarafından yürütülmüş bir anket araştırması için bkz. Tobias Büttner & Anja Stichs, 2014.

¹⁷ Hatta Doğan mülakat sırasında, dilin zorluğu göz önüne alındığında çok iddialı olarak görülebilecek bir isteği, Almancayı mükemmel konuşma isteğini de dile getirdi.

Değerlendirme: Evlilik Göçünde Aşkın Olanaklılığı ve Sınırları, Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Yeniden Düzenlenişi

Bu bölümde; bu iki çiftin eş seçme süreciyle ilgili ortak noktalar, çiftler arasında ulusaşırı eş seçme sürecinde ne gibi kaynakların harekete geçirildiği ve değiş tokuş edildiği, son olarak da aşkın ulusaşırı toplumsal uzamda hangi anlamlara büründüğü, hangi koşullarda ortaya çıktığı ve hangi kısıtlamalara maruz kalabileceği konuları ele alınacaktır.

Her iki kadının da hayatında, yaşamöyküsel bir dönüşüm yaşamalarını tetikleyen dönüm noktaları yer almaktadır. Bu, Serap için 14 yaşında Almanya'da annesi ve akrabaları tarafından istemediği bir adamla, zorla evlendirilmesidir. Hanife için ise detaylarını öğrenememiş olsak da 11 yaşında ailesinden alınıp bir çocuk yurduna verilmesidir. Bu kadınlar; geleneksel ve hiyerarşik toplumsal cinsiyet ilişkilerinin daha çok hüküm sürdüğü köken aileleriyle, tam anlamıyla bağlarını koparmamakla birlikte mesafeli bir ilişki kurmaktadırlar.

Yine ailelerine olan mesafeli ilişkileri dikkate alındığında, her iki kadının da aile içindeki birincil sosyalizasyonlarına mesafe koymuş oldukları belirtilmelidir. Hem Hanife hem de Serap, Faslı zihniyeti ya da Türk zihniyetini çok sert kelimelerle eleştirirken aynı zamanda artık kimliklerini, cinsiyetlendirilmiş ve etnikleştirilmiş kimlik modellerine göre tanımlamamakta ve bu anlamda da köken kültürlerine eleştirel mesafe koymaktadırlar. Her iki kadın da kendilerinden daha genç bir erkeğe âşık olup evlenerek hem Türkiye hem Fas kültürüne ortak yerleşik cinsiyetçi yaş normlarına karşı gelmiş ve bu normları ihlal etmiş olmaktadır.

Bu çalışmada incelenen ulusaşırı evlilikler; aile ya da akrabalık ağlarının yardımıyla değil bu kadınların kendi kişisel sosyal ağları, iş ilişkileri ve ulusaşırı sosyal projeler yoluyla gerçekleşmiştir. Buna karşılık erkeklerin kadınları kendi ülkelerindeki akrabalık ilişkileri aracılığıyla tanıdıklarının altı çizilmelidir. Bu çerçevede başta kısaca değinilen translokalisasyon¹⁸ süreçlerinin incelenmesinde, toplumsal cinsiyet düzenlerinin ulusaşırı toplumsal uzamlarda müzakereye maruz kalarak yeniden inşa sürecine girmesi olgusunun analize katılması gerekliliği bu araştırma örneğinde de bir kez daha görülmektedir.

Peki, ulusaşırı aşk evliliğinde, bu iki çift örneğinde ne tür bir kaynak değiş tokuşu olmaktadır? Her iki kadın da etnik, kültürel ve dinî kimliklerini köken kültürlerine atıfla tanımlamadıkları hâlde, her ikisi de kocalarını ebeveynlerinin ülkelerinde tanır. Bu anlamda her iki örnek de özgül bir sermaye türünün -ki bu durumda belli bir ülkenin kültürüne, belli yörelere

¹⁸ Translokallik (*translocality*) ve translokalisasyon süreçleri için bkz. Appadurai (1996). Ayrıca nesnelere, kültürel malların ve imgelerin ulusaşırı çevirime girmesinin yanı sıra, öznelliklerin ve duyguların da ulusaşırı uzamdaki hareketlilikleri üzerine bir makale için bkz. David Conradson & Deirdre McKay (2007).

dair tanışıklık ve bağlam bilgisine dayanan sosyal ve kültürel sermaye olarak düşünülebilir- nasıl harekete geçirilebileceğini, ulusaşırı aşk ve mahrem ilişkiler bağlamında nasıl diğer sermaye çeşitlerine dönüştürülebileceğini göstermektedir. Köken kültürüne alınan eleştirel mesafeye karşın eş seçiminin yine aynı kültürden olması, habitusun bilinçdışı işleyen bir yapı olmasına iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca kültürel ve sosyal ortamlara dair bağlam bilgisi, aynı zamanda her iki kadının da yaşamöyküsel kaynakları arasında yer almaktadır. Bu kadınların her iki kültürün içinde de toplumsallaşmış olmaları ve göçmen topluluklarının çokkültürlü ortamlarının bilgisi, onlara ayrıca hem *kültürlerarası duyarlılık (intercultural sensitivity)* hem de *kültürlerarası yetkinlik (intercultural competence)* kazandırmaktadır.

Ulusaşırı aşk evliliği sayesinde Hanife; Almanya’da, modern hayatın belirsizlikleri içinde sekülerleşmiş bir İslam anlayışı ve ilişkiye kocasının getirdiği başka bir kültüre dair “otantik” bilgi üzerinden yaşamına yön verecek değerleri edinerek kendi yaşamında eksikliği duyulan duygusal sıcaklık, anlam üretimi ve sağlam bir etik değerler kümesine erişebilmektedir. Yaşamöyküsel eylem şemasının en önemli ayaklarından birisi olarak çocuk sahibi olabilmektedir.

Buna karşılık Serap da elli yaşından sonra tattığı aşk duygusu sayesinde, 14’ünde akrabaları, annesi ve cinsiyetlendirilmiş hiyerarşik değerleri dayatan bir kültür tarafından örselenmiş; kesintiye uğratılmış benlik imgelemine onararak yeniden inşa etmekte ve buna hak iddia edebilmektedir. Üstelik kendisi için talep ettiği bu öznellik haklarını, kısıtlayıcı ve hiyerarşik toplumsal cinsiyet normları olduğunu düşündüğü bir Kürt cemaatinden gelen Doğan için de talep etmektedir. Her iki kadın da bu süreçte resmî dairelerle, konsolosluklarla ve devlet memurlarıyla, bir anlamda ülkelerin hegemonyal normlarıyla (etnik, cinsiyetçi, dinî normlar, yerleşik kadınlık ve erkeklik kurguları, yaş normları) girdikleri mücadelede ulus-devletlere özgü göç rejimlerinin sınırlarını zorlamakta ve aşmaktadırlar.

Buradan da aşkın hem çok katmanlı bir niteliğe sahip olduğu hem de politik ve ütöpik bir proje olduğu sonucuna varabiliriz. Öyleyse aşkın hem ütöpik hem de politik bir proje olması ne anlama gelmektedir?

Son Söz Yerine: Ütöpik ve Politik bir Proje Olarak Aşk

Richard Sennet’ten Anthony Giddens’a, Georg Simmel’den, Zygmund Bauman ve Niklas Luhmann’a birçok toplumbilimcinin aşk üzerine kuramsallaştırmaları bulunmaktadır. Bu makalede daha çok Anthony Giddens’ın, Pierre Bourdieu’nün ve Eva Illouz’un düşüncelerine göndermede bulunulmuştur.

Illouz'a göre romantik aşk, ileri kapitalist ülkelerde demokrasilerin çokluk ideallerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir; bütün sosyal bölünmeleri ve grupları aşan kolektif bir ütopyadır. Bu anlamda romantik duygular aynı zamanda kültürle, ekonomiyle ve ileri kapitalizmin toplumsal örgütlenmesiyle ilgilidir ve bu alanlarla kesişmektedir (Illouz, 1997: 1). Illouz kapitalizmi; almaya ve satmaya dayanan bir kültürel değerler seti ve zihniyet olarak algılamayı önerirken kültürün imgeler, öyküler, semboller ve birtakım mallar üzerinden duygusal deneyimlerimizi anlamlandırdığının altını çizmektedir (1997: 4). Konuya kapitalizm ve aşk arasındaki ilişki perspektifinden bakıldığında, modern romantik çiftler de birlikte çalışan bir takım olarak ekonomik değiş tokuş ilişkilerinin değerlerini ve düşünce mantıklarını içselleştirmiş olmaktadır (Illouz, 1997: 7). Bu açıdan Illouz'a göre aşkı da, cinsellik ve arzuda olduğu gibi siyasi bir eleştiriye açmak gerekmektedir.

Öbür taraftan günümüzün en önemli mitlerinden biri olarak aşk, ütopyanın deneyimlenebileceği ayrıcalıklı alanlardan birini sunmaktadır (Illouz, 1997). Hâlâ birçok kültürde kadınların değişimi ve tekeşli evliliğin düzenlenmesi çok sıkı denetim kurallarına tabidir. Onun için romantik, bireysel aşk her toplumsal grubun düzenleyici mekanizmalarından biri olan akrabalık ilişkilerine meydan okumaktadır (1997: 8). Bu anlamda romantik aşk, toplumsal düzene karşı bireyin önceliğini onaylaması dolayısıyla muhalefetin sembolik ayinlerini bize takdim etmektedir.

Kültürel bir pratik olarak romantik aşk hem ekonomik hem de siyasi alanın etkilerine tabidir, fakat diğer sosyal alanlardan farklı olarak aynı zamanda erotik ve bedensel bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Romantik aşk idealinde; duyguların toplumsal ve ekonomik çıkarlara üstünlüğünü, cömertlik ve fedakârlığın kâr düşüncesine öncelliğini, bolluk ve paylaşımın birikim mantığının temelindeki yoksunluk ve kısrangmaların önüne geçtiğini gördüğümüz için, Illouz'a göre aşk sadece bedenlerin ve ruhların bileşimini değil aynı zamanda alternatif bir toplumsal düzenin olanaklılığını da bize sunmaktadır (Illouz, 1997: 9). Illouz'un da belirttiği ve bu makalede incelenen vakalarda gösterildiği gibi aşk, coğrafi, siyasi, kültürel, etnik, cinsiyetçi ve dinî sınırları ihlal ederek hem daha iyi bir dünya sözü vermekte hem de bunu talep etmektedir (1997: 9).

Bu iki çiftin örneğinde aşk, bireylerin hem ulus-devlet sınırlarını hem de ulusüstü sınırları (*supra national*) aşmalarının aracısı olmaktadır. Doğan ve Ahmet; aşkları sayesinde Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerden Müslüman erkekler olarak, yani Avrupa'nın toplumsal düzenine büyük bir tehdit olduğu düşünülen 'yabancı bedenler' olarak, sınırları geçmekte ve geçersizleştirmektedirler. Üstelik aşk burada, sadece devletlerarası coğrafi sınırları değil yine kültürler ve diller arası sınırları da aşmaktadır. Örneğin Hanife ve Ahmet, ilk zamanlarda

Hanife'nin Arapça bilgisi yeterli olmadığı için Google çeviri üzerinden kelimelerin anlamlarını öğrenerek birbirleriyle anlaşmaktadır. Her ne kadar Doğan'la Serap'ın aynı dili konuştukları varsayılsa da onların arasında da devamlı bir *kültürel çeviri* süreci işlemektedir. Örneğin Serap, mülakat sırasında göç sosyolojisi alanında çalışan görüşmeci ile Türkiyeli genç kızların göç bağlamında aileleri ile yaşadıkları sorunları paylaşırken Sünni inancı olan Doğan'la da devamlı göz kontağı kurmakta ve onun da anlatılan meseleleri “kadın bakış açısından” kavramasını sağlamaya çalışmaktadır. Yani bu uluslararası çiftler, küreselleşen bir dünyada giderek artan melezleşme pratiklerine -üstelik bu pratikler kültürlerin kendi içlerine kapalı homojen yapılar olduğu imgesini altüst etmektedir- bizzat aşkları dolayısıyla katkıda bulunmaktadır.

Hanife'nin Ahmet'e, Serap'ın da Doğan'a olan aşkına sahip çıkması ise kendi kültürlerinin cinsiyetçi ve yaş hiyerarşisi temelli normlarına karşı bireysel özgürlük talebi ile yeni toplumsal alanlar açmaktadır. Bu noktada, uluslararası aşk evliliklerinin ve göç sürecinin başlarında, normalde erkeklerin görevi olarak görülen kamusal alandaki kâğıt işlerinin halledilmesinde (yani resmî belgelerin sağlanması ve resmî dairelerle etkileşim) kadınlara aktif bir rol düştüğü; bunun ötesinde ilk baştaki birkaç yıl boyunca ‘eve ekmek getirenin’, en azından gelirin büyük bir bölümünü sağlayanın kadın olduğu tekrar belirtilmelidir. Bunun sonucunda, mülakatlarda da söz edildiği gibi erkekler; ‘kadın işi’ olarak görülen ev işlerini ve çocuk bakımını üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Her ne kadar çatışmasız süreçler olmasa da bu pratiklerin yerleşik toplumsal cinsiyet pratiklerini dönüştürerek, başta Giddens tarafından öne sürüldüğü gibi, yeni toplumsallık pratiklerinin önünü açması olanaklı görünmektedir.

Heteroseksüel romantik aşk hem bir anlatı olarak hem de kültürel bir pratik olarak günümüz toplumlarında kadın ve erkek benliklerinin inşasında hâlâ merkezî rolünü korumaktadır. Popüler kültürün, evlenme programlarının, medya tarafından üretilen söylemlerin ve tüketim endüstrilerinin kışkırtması göz önüne alınırsa aşkın bir söylem ve pratik olarak kadın-erkek ilişkilerinin düzenlenişindeki gücü ve etkinlik alanı giderek de artmaktadır. Bir imge ve kültürel ürün olarak aşk, günümüz toplumlarında yaygın derecede meşruluk kazanmıştır ve farklı toplumsal katmanlardan kabul görmektedir. Bu yönüyle aşk imgesinin, düşünümsel benlik projelerinin merkezinde yer almasının yanında, sınıf sınırlarını tanımaz karakteri ile aynı zamanda demokratikleştirici bir etkisi de olabilmektedir.

Öte yandan aşk; kadınları ve erkekleri evlilik ya da ilişki pratikleri içinde bir araya getiren bir güç olduğu hâlde, yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi toplumsal cinsiyet kimliklerinin sürekli pazarlığının yapıldığı çok yoğun bir sosyal çatışma alanıdır. Batı toplumlarında son yıllarda çok sayıda kadının ve erkeğin aile kurumunu terk ederek evlilik dışı farklı ilişki biçimleri çerçevesinde

birlikte yaşamayı tercih ettiklerini vurgulayan Alman toplumbilimciler Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim da mahrem ilişkilerin ne kadar yoğun toplumsal çatışmalara maruz kaldığını şu sözlerle ifade etmektedirler:

Aile, evlilik, ebeveynlik, cinsellik, erotizm, aşk, bütün bunlar her ne ise, ne kastediyorsa, ne olması gerekiyor ya da olabiliyorsa, artık önceden belirlenemez, sorgulanamaz, bağlayıcı ilan edilemez; tersine içerikleri, sınırları, normları, ahlâki değerleri, olanakları, en nihayetinde muhtemelen bireyden bireye, ilişkiden ilişkiye değişiklik gösterir ve “nasıl”ının, “nesi”nin, “niçin”in, niçin olması gerektiğinin bütün ayrıntıları ile çözümlenmesi gerekir, bu yolla çatışmalar ve bütün ayrıntılarda gizli olan ve sakinleştirilmesi gereken şeytan uyandırılıp dizginlerinden kurtarılacak olsa bile (Beck & Beck-Gernsheim, 2012: 17).

Toplumsal cinsiyetler arası yoğun bir pazarlık alanı olarak taşıdığı tüm çatışma ve çelişkilere rağmen aşk, hâlâ bir özgürleşme potansiyeli vaat ediyor. Ulusaşırı aşk, yukarıdaki örnek yaşamöykülerinde incelendiği gibi sınıfların, ulusdevlet sınırlarının ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin sınırlarının kesiştiği bir sosyal uzam olarak ortaya çıkmaktadır ve yerleşik toplumsal cinsiyet pratiklerine ve sosyal kategorilere meydan okumaktadır. Bununla beraber aşkın bu dönüştürücü/özgürleştirici potansiyelinin kendinden menkul olduğu varsayılmaz; bir özgürleştirici pratik ve direniş pratiği olarak aşk, bu anlamda her yeni sosyal bağlamda yeniden keşfedilmeli ve özgürleştirici potansiyeli eleştirel toplumsal pratikler aracılığıyla tekrar tekrar harekete geçirilmelidir.

Summary

Writing about love and intimacy practices and their transformation in the modern world, social scientists set these practices in direct relation to modernity and its cultural institutions. Specific to the modern world, the cultural model of romantic love becomes important both for women and men in the construction of their selves and in the construction of their gendered subject practices, but especially for women's lives it arises as a fundamental reference of meaning. On the other hand, under the conditions of globalized and displaced love some new forms of family and new forms of intimate relations (bi-cultural/ multicultural) are emerging in transnational migration context. Marriage migration which occurs through familial networks and ties, also known as the transnational marriage in the literature, constitutes one specific type of the newly emerging world-families (Beck & Beck-Gernsheim 2011). Though the “imported brides” is a much discussed phenomena in the migration literature, little research has been done on the “imported grooms”. Focusing on Turkish and Moroccan male migrants, who could migrate to Germany through marriage with a female descendant (second or third generation) of the migrant families resident in

Germany, this article aims at examining the processes of negotiation on gender, work and family between partners in transnational love marriages.

The authors who work on the issue of marriage migration draw special attention to the fact that marriage migration should be understood as a subtype of family-led migration (Kofman 2004), and in this sense it entails a gendered migration experience (Beck-Gernsheim 2007). The spouses, in their daily interactions and practices, negotiate constantly on their conflicting expectations concerning the ideals of marriage, concerning the issue of child-raising, notions of manhood and womanhood, concerning their different ways of socialization, and these all take place in the context of majority society, although they rather belong to a minority group. Thus transnational family is a social site where several re-negotiation processes take place on what is modern and what is traditional on a daily base of familial interaction. The daughters of the second and third generation migrants resident in Germany I interviewed with have some incomparable advantages and accumulated knowledge stock concerning the institutions, language, socialization patterns, dominant culture and job market of the receiving country. In contrast, their husbands do not have such a stock of knowledge at the beginning of their arrival in the receiving country. Thus transnational marriages become one of the main social arenas where cultural norms of hegemonic masculinity and familial power structure are constantly negotiated, contested and challenged on the basis of daily life practices and intimate interactions.

Drawing on social network analysis perspective on migration (Boyd 1989; De Haas 2010; Bernardi 2011) and on the theories of resource exchange (Baykara-Krumme et al. 2009) combined with transnational family networks and the concept of world-families (Beck-Gernsheim 2011). In this study, in this article, the performative, interactive and relational character of the gendered identity constructions in transnational social space and show how the notions of manhood and womanhood are negotiated between the couples in migratory processes.

In addition, the article deals with the impacts of the prevailing notion and practice of romantic love in the modern world regarding the reconstruction and negotiation of gender roles, womanhood and manhood in the context of spousal migration to Germany. The article is based on four biographical interviews conducted with a married pair of Moroccan (Berber and Berber) and a married pair of Turkish origin (Persian and Sunnite Kurd) in Germany. The Interviews have been realized during the field work of the third-party fund project “Reversal of the Gender Order? Marriage Migration by North African and Turkish/Kurdish Men to Germany”, conducted between 2012 and 2013 in Frankfurt Goethe University, Germany.

Yazar Notu

Evlilik göçü üzerine Almanya'da yürüttüğüm araştırma projesinin sonuçlarının bir kısmını içeren bu yazının oluşmasındaki desteklerinden dolayı sevgili Tayfun Atay'a ve Tezcan Durna'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca makalenin ilk versiyonunu okuyan ve metni Türkçe'ye yakınlaştıran Aylin Soydan'a ve daha sonra dildeki düzeltme ve önerileri ile metne önemli katkısı olan Yeşim Tükel'e de eşlik ettikleri için teşekkür borçluyum.

Kaynakça

- Alheit, P. (1992). Biographizität und Struktur. In P. Alheit (et al.), *Biographische Konstruktionen. Beiträge zur Biographieforschung* (pp.10-36). Bremen: Universität Bremen.
- Al-Rebholz, A. (2016). Globalisierte Familien – transnationale Intimität: Aushandlungen von Männlichkeit und Weiblichkeit in der Heiratsmigration. *Zeitschrift Migration und Soziale Arbeit*. Beltz Juventa Verlag, 38. Jg. (1), 70-78.
- Al-Rebholz, A. (2014). Socialization and Gendered Biographical Agency in a Multicultural Migration Context: the Life History of a Young Moroccan Woman in Germany. In *ZQF-Zeitschrift für Qualitative Forschung*, 15. Jg. 1-2/2014, 79-96.
- Al-Rebholz, A. (2014). Diretmek, Çevirmek ve Değiştirmek Arasında Erkeklerin Hikâyeleri (Männergeschichten: Zwischen Beharren, Übersetzen und Verändern). Alman Göç ve Mülteciler Fedaral Ofisi tarafından düzenlenen “Aşk yüzünden Almanya'ya” adlı konferansta sunulan yayınlanmamış bildiri, 23 Eylül 2014. (Nach Deutschland der Liebe wegen. Erkenntnisse und Erklärungsansätze zum Ehegattennachzug bzw. zur Partnerschaftsmigration von Migrantinnen und Migranten nach Deutschland“, Bundestamt für Migration und Flüchtlinge-BAMF).
- Al-Rebholz, A. (2013). Küreselleşmiş Aileler – Ulusaşırı Mahremiyet: Göç bağlamında Erkeklik ve Kadınlık üzerine Pazarlıklar. Alman Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Derneği tarafından düzenlenen “Mahremiyet: Toplumsal Cinsiyet Perspektifleri” (14-16 Şubat 2013) adlı konferansta sunulan yayınlanmamış bildiri.
- Apitzsch, U./Bertaux, D./Delcroix, C. & Inowlocki, L. (2014). Joint contributions of the binational colloquium on „Socialisation, family, and gender in the context of migration”, Université de Strasbourg and Goethe-Universität Frankfurt am Main, *ZQF- Journal of Qualitative Research*. Berlin & Toronto: Verlag Barbara Budrich Opladen.

- Apitzsch, U./Inowlocki, L. (2000). Biographical Analysis: A German School? In P. Chamberlayne /J. Bornat & T. Wendegraf (Eds.), *The Turn to Biographical Methods in Social Sciences. Comparative Issues and Examples* (pp. 53-71). London & New York: Routledge.
- Apitzsch, U./Inowlocki, L./Kontos, M. (2008). The Method of Biographical Policy Evaluation. In U. Apitzsch & M. Kontos (Eds.), *Self-Employment Activities of Women and Minorities. Their Success or Failure in Relation to Social Citizenship Policies* (pp. 12-18). Wiesbaden: VS.
- Apitzsch, U. Siouti, I. (2007). Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies, 1-30. Erişim: http://www.york.ac.uk/res/researchintegration/Integrative_Research_Methods/Apitzsch%20Biographical%20Analysis%20April%202007.pdf
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalisation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Atay, Tayfun. (2012). “Erkeklik” en çok erkeği ezer. *Çin İşi Japon İşi. Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*. İstanbul: İletişim, 15-46.
- Baykara-Krumme, H. & Fuß, D. (2009). Heiratsmigration nach Deutschland: Determinanten der transnationalen Partnerwahl türkeistämmiger Migranten. VS Verlag für Sozialwissenschaften, *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 34 (1-2), 135-164.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2011). *Aşkın Normal Kaosu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2011). *Fernliebe. Lebensformen im globalen Zeitalter*. Berlin: Suhrkamp.
- Beck-Gernsheim, E. (2011). The Marriage Route to Migration. Of border artistes, transnational matchmaking and imported spouses. *Nordic Journal of Migration NJMR*, 1(2), 60-68.
- Beck-Gernsheim, E. (2007). Transnational Lives, Transnational Marriages: A Review of the Evidence from Migrant Communities in Europe. *Global Networks*, 7(3), 271–288.
- Beck-Gernsheim, E. (2006). Transnationale Heiratsmuster und transnationale Heiratsstrategien. Ein Erklärungsansatz zur Partnerwahl von Migranten. *SozialeWelt* 57, 111-129.
- Bernardi, L. (2011). A Mixed-Methods Social Networks Study Design for Research on Transnational Families. *Journal of Marriage and Family*, 73, 788 – 803.
- Bourdieu, P. (2002). Pierre Bourdieu on Marriage Strategies. *Population and Development Review* 28(3), 549-558.

- Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration. Recent Development and New Agendas. *International Migration Review*, 23 (3), 638-670.
- Büttner, T. & Stichs, A. (2014). Die Integration von zugewanderten Ehegattinnen und Ehegatten in Deutschland – BAMF Heiratsmigrationsstudie.
Erişim:http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Forschungsberichte/fb22-heiratsmigration.pdf;jsessionid=A71182095ADBA39673A0B0431047363D.1_cid286?_blob=publicationFile
- Conradson, D. & McKay, D. (2007). Translocal Subjectivities: Mobility, Connection, Emotion. *Mobilities*, 2(2), 167–174.
- Corsten, M. (1993). *Das ich und die Liebe. Subjektivität, Intimität, Vergesellschaftung*. Opladen: Leske+ Budrich.
- Eeckhaut, Mieke C. W. / Lievens, J. / Bart van de Putte, B. & Lusyne, P. (2011). Partner Selection and Divorce in Ethnic Minorities: Distinguishing Between Two Types of Ethnic Homogamous Marriages. *International Migration Review*, 45 (2), 269–296.
- De Haas, H. (2010). The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (10), 1587-1617.
- Giddens, A. (1994). *Mahremiyetin Dönüşümü. Modern toplumlarda cinsellik, aşk ve erotizm*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hess, S. (2001). Kulturelle Globalisierung und Geschlecht- ein Buchprojekt. In S. Hess & R. Lenz (Eds.), *Geschlecht und Globalisierung* (pp. 10-33). Königstein: Ulrike Helmer Verlag.
- Illouz, E. (2013). *Aşk Neden Acıtır*. İstanbul: Jaguar Kitap
- Illouz, E. (1997). *Consuming the Romantic Utopia. Love and Cultural Contradictions of Capitalism*. Berkeley: University of California Press.
- Inowlocki, L. & Lutz, H. (2000). Hard Labour: The ‘Biographical Work’ of a Turkish Migrant Woman in Germany. *The European Journal of Women’s Studies*, 7, 301–319.
- Kofman, E. (2004). Family-related migration: a critical review of European studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(2), 243–262.
- Liversage, A. (2012). Transnational Families Breaking Up: Divorce among Turkish immigrants in Denmark. In K. Charsley (Ed.), *Transnational Marriage: new perspectives from Europe and beyond*, (pp. 146-160). London: Routledge.

- Luhmann, N. (1994). Liebe als symbolisch generalisiertes Kommunikationsmedium. In *Liebe als Passion: Zur Codierung von Intimität*, (pp.21-39). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Luhmann, N. (1994). Romantische Liebe. In *Liebe als Passion: Zur Codierung von Intimität*, (pp.163-182). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Nauck, B. & Settles, B. H. (2001). Immigrant and ethnic minority families: An introduction. *Journal of Comparative Family Studies* 32, 461-463.
- Riemann, G. & Schütze, F. (1991). 'Trajectory' as a basic theoretical concept for analyzing suffering and disorderly social processes. In D. R. Maines (Ed.), *Social organization and social process: essays in honor of Anselm Strauss* (pp. 333-357). New York: de Gruyter.
- Rosenthal, G. (2004). Biographical Research. C. Seale/ G. Gobo/ J. F. Gubrium & D. Silverman (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 48-64). London: Sage.
- Rosenthal, G. (2010). Die erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Zur Wechselwirkung zwischen Erleben, Erinnern und Erzählen. B. Griese (Eds.), *Subjekt – Identität – Person? Reflexionen zur Biographieforschung* (pp.197-218). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ruokonen-Engler, M.-K. (2012): *Unsichtbare Migration*. Bielefeld: transcript.
- Schlehe, J. (2001). Globalisierung und Gender in neuen Begegnungsräumen. In S. Hess & R. Lenz (Eds.), *Geschlecht und Globalisierung* (pp. 78-100). Königstein: Ulrike Helmer Verlag.
- Schmidt, G. (2011). Migration and Marriage: Examples of border artistry and cultures of migration? *Nordic Journal of Migration NJMR*, 1(2), 55-59.
- Schmidt, G. (2011b). The Powerful Map of Transnational Families: Marriage, spaces and life trajectories. *Nordic Journal of Migration NJMR*, 1(2), 80-87.
- Schütze, F. (1984). Kognitive Figuren des Autobiografischen Stegreiferzählens. In M. Kohli & R. Günther (Eds.), *Biographie und Soziale Wirklichkeit: neue Beiträge und Forschungsperspektiven* (pp. 78-117). Stuttgart: Metzler.
- Schütze, F. (2007). Biography analysis on the empirical base of autobiographical narratives - how to analyse autobiographical narrative interviews. Part 1. *Biographical counselling in rehabilitative vocational training*. Magdeburg : Univ., 1-63.

Strassburger, G. (2003). *Heiratsverhalten und Partnerwahl im Einwanderungskontext. Eheschließungen der zweiten Migrantengeneration türkischer Herkunft*. Würzburg: Ergon Verlag.

West, C. & Zimmermann, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1 (2), 125-151.

2. Dünya Savaşı'nda Kullanılan Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Kadınların Temsili

The Representation of Women within the Context of the Enthusiasm Appeal the Soviet Propaganda Posters Used in the Second World War

Caner Çakı* Mehmet Ozan Gülada*

Öz: Coşku çekiciliği, insanların rakiplerini geride bırakarak belirli bir amaç doğrultusunda harekete geçmesini hedefleyen bir duygusal çekicilik türüdür. 2. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası'nın işgaline karşı Sovyet halkını harekete geçirebilmek için coşku çekiciliğini propaganda amaçlı olarak etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu süreçte, coşku çekiciliği bağlamında kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde kadınların sıklıkla resmedildiği görülmüştür. Çalışma kapsamında, 2. Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde kadınların propaganda amaçlı nasıl ve ne yönde temsil edildikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla “All World Wars” sitesi tarafından belirlenen 2. Dünya Savaşı'nda kadınların coşku çekiciliği bağlamında temsil edildiği Sovyet propaganda posterlerinden amaçlı örneklem metodu kullanılarak belirlenen 7 propaganda posterleri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Posterler, Fransız dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilimsel anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen bulgularda, coşku çekiciliği bağlamında kadın temsillerinin genel olarak Sovyet erkeklerin Mihver Devletleri'ne karşı kararlı bir şekilde savaşmalarını ve Sovyet kadınların cephe gerisindeki üretim alanlarında görev almalarını sağlamak için propaganda amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Kadınlar, Propaganda, Poster, Coşku Çekiciliği

Abstract: The enthusiasm appeal is a type of emotional appeals that aims to encourage the action of people for a specific purpose, namely eliminating their competitors. In World War II, the Soviet Union effectively used enthusiasm appeal for the purpose of propaganda in order to mobilize the Soviet people against the occupation by Nazi Germany. It was seen that women were frequently portrayed in Soviet propaganda posters used in the enthusiasm appeal. Within the scope of the study, the attempt was made to try to find out how and in what way the women were represented for the purpose of propaganda in Soviet propaganda posters in World War II. For this purpose, 7 propaganda posters from the All World Wars site were chosen by using the purposeful sampling method. Soviet propaganda posters used in World War II in the context of the enthusiasm appeal were examined using the semiotic analysis method as a qualitative research

* Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, caner.caki@inonu.edu.tr

* Öğr Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mehmet.gulada@ozal.edu.tr

method. The posters were analysed within the framework of the semiotic method of the French Linguist Roland Barthes. In the findings, in the context of the enthusiasm appeal; it was seen that female representations were used for the purpose of propaganda so that Soviet men fought decisively against the Axis Powers and the Soviet women attended to the production areas behind the front.

Keywords: Soviet Union, Women, Propaganda, Poster, Enthusiasm Appeal.

Giriş

2. Dünya Savaşı'nda taraflar birbirlerine karşı üstün gelebilmek için topyekûn seferberlik ilan ederek tüm halkın savaşa katkı sağlamasını talep etmişti. Bu süreçte kadınlar, tarihte belki de hiç olmadığı kadar, savaşta aktif rol oynamaya başlamıştı. Kadınlar cephe gerisinde erkeklerden boşalan üretim çarkının başına geçerek tarımsal ve sınıai üretimin devamını sağlarken, aynı zamanda kâhhemşire, kâhasker olarak cephelerde aktif bir biçimde görev almıştı. Bu aşamada kadınlar, yürütülen propaganda faaliyetlerinde ön plana çıkmaya başlamıştı. Nitekim propaganda faaliyetlerinde korku, hüüzün, öfke vb. duygusal çekiciliklerin inşasında kadın temsilleri sıklıkla kullanılmıştı. Bu süreçte kadın temsillerinin yer aldığı duygu çekiciliklerinin başında, coşku çekiciliği gelmişti. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nda en fazla sivil nüfus kaybına uğrayan Sovyetler Birliği'nin propagandasında, kadın temsilleri kitleler üzerinde coşku çekiciliği oluşturmada sıklıkla kullanılmıştı. Bu çalışmada, Sovyet propaganda posterleri üzerinden, kadın temsillerinin coşku çekiciliği bağlamında nasıl ve ne yönde kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Uluslararası alanda, kadınların 1. ve 2. Dünya Savaşı'ndaki temsillerinin incelendiği iki önemli çalışmanın bulunduğu görülmektedir. İlkinde Shover (1975), "Birinci Dünya Savaşı'nda Kadınların Roller ve Temsilleri" adlı çalışmada kadınların Birinci Dünya Savaşı'ndaki sunumlarını incelemiştir. İkincisinde Rupp (2015), "Savaş İçin Seferber Edilen Kadınlar: Alman ve Amerikan Propagandası, 1939-1945" adlı çalışmada 2. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası ve ABD özelinde Mihver ve Müttefik propagandalarında kadınların sunumunu ele almıştır.

Türkiye'de de 2. Dünya Savaşı'nda kullanılan posterlerin Barthes'ın göstergebilimsel analiz metodu kullanılarak incelendiği önemli akademik çalışmalar mevcuttur. Bunlar içerisinde; Çakı (2018a), "Nazi Almanyası Etkisindeki İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme" adlı çalışmasında; 2. Dünya Savaşı'nda İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin propaganda posterlerinin dost ve düşman algısı oluşturmada nasıl ve ne yönde kullanıldığını ele almıştır. Çalışma sonucunda, İtalyan propagandasının Nazilerin etkisi altında kaldığı Nazizm ideolojisinin öğretileri doğrultusunda şekillendiği ortaya çıkarılmıştır. Çakı ve Gülada (2018), "Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası" adlı çalışmalarında ise 2. Dünya Savaşı döneminde kurulan Vichy Fransa'sı özelinde işgal propagandası kavramını incelemiştir. Çalışmada ele edilen

bulgulara, Vichy propagandasının Mihver Devletleri'ni dost ve müttefik olarak sunarken Müttefik Devletleri'ne karşı Fransız kamuoyunda nefret söylemi inşa etmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Duygusal çekiciliklerin propaganda amaçlı kullanımını inceleyen çalışmalara bakıldığında, alanda yalnızca Çakı'nın (2018b), "Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı" adlı çalışması bulunmaktadır. Çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'e karşı korku çekiciliği kavramının ne yönde kullandığı incelenmiştir. Makalede, Bolşevizm'in Almanya'yı yoksulluğa sürüklediği ve ülkeyi yıkıma getirdiği şeklinde propaganda mitlerinin inşa edilmeye çalışıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Alanda yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda, Türkiye'de propaganda disiplini içerisinde coşku çekiciliğinin rolünün incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Benzer şekilde ulusal bazlı çalışmalarda kadın temsillerini coşku çekiciliği bağlamında ele alan herhangi bir çalışma da bulunamamıştır. Bu açıdan çalışma, alanda özgün olma niteliği taşımaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kadınların Rolü

Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası arasında, 23 Ağustos 1939 tarihinde Molotov-Ribbentrop Paktı olarak bilinen saldırmazlık antlaşması imzalanmıştı (Kissenger, 2010: 330). Sovyetler Birliği, kendisi için tehdit olarak gördüğü Nazi Almanyası'na karşı sınırlarının güvenliğini sağladığını düşünerek Finlandiya, Estonya ve Litvanya ile savaşa girmişti. Aynı zamanda Sovyet Devlet Başkanı Joseph Stalin, askerî alanda merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek iddiasıyla Kızıl Ordu'nun önde gelen komutanlarını ordudan tasfiye etmişti. Sovyetler Birliği'nin üst kademedeki askerî tasfiyelerinin ardından, Kızıl Ordu Finlandiya'ya karşı yürütülen savaşta ağır yenilgiler almıştı (Hart, 2015: 63). Yaşanan tüm bu süreçte, Kızıl Ordu'nun dünya genelindeki askerî imajı olumsuz yönde etkilenmişti.

Nazi Almanyası, 1941 yılının Haziran ayına gelindiğinde Avrupa'nın büyük bir kısmını denetim altına almayı başarmıştı. Alman Devlet Başkanı Adolf Hitler, 22 Haziran 1941 tarihinde savaş ilanında bulunmadan Alman ordularının Sovyetler Birliği'ni işgal etmesini emretmişti (Berend, 2011: 199). Barbarossa Harekâtı adı verilen saldırı planı kapsamında Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği'nin batıdaki önemli topraklarını işgal etmeyi başarmıştı (Macksey, 2012: 59). Bunun yanında Alman orduları, yüz binlerce Kızıl Ordu askerini esir almıştı. Sovyetler Birliği, Alman işgali sırasında büyük sivil kayıplara uğramıştı (Haynes, 2003: 307). Stalin, Nazi Almanyası'nın ani saldırısına karşılık ülke genelinde seferberlik ilan etmişti. Bu süreçte, Sovyet

yönetimi Sovyet kadınlarının ilan edilen genel seferberlikte görev alması için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmişti.

Sovyet kadınları, savaş döneminde genel olarak tarım, sanayi ve ulaştırma alanlarında aktif görev almıştı. Sovyet kadınları, özellikle sağlık personeli olarak askerî hizmetlerde bulunmuştu. Bu süreçte Sovyet sağlık personelinin önemli bir kısmını Sovyet kadınları oluşturmuştu. Diğer yandan pek çok Sovyet kadın, savaşın en kritik cephelerindeki askerî hastanelerde hemşire olarak hizmet etmişti. Kızıl Ordu bünyesinde askerî personel olarak görev yapan Sovyet kadınları da mevcuttu. Ordu içerisinde görev yapan Sovyet kadınları, genel olarak tank mürettebatı üyesi, savaş pilotu, makineli tüfekçi ve keskin nişancı olarak görev almıştı. Özellikle savaşta başarı elde eden kadın keskin nişancılar, Sovyet basını tarafından ön plana çıkarılmış ve Kızıl Ordu'nun maneviyatının artırılması adına propaganda aracı olarak kullanılmıştı. Diğer yandan Kızıl Ordu bünyesinde görev yapan Sovyet kadınların haricinde, Alman ordularına karşı gerilla savaşı yürüten Sovyet kadın partizanlar da bulunmuştu (Erickson, 1993: 50). Sovyet kadın partizanlar, savaşın en kritik noktalarında Alman ordularının ikmal hattını kesmiş, iaşe sevkiyatlarını durdurmuştu. Alman askerlerinin yakalanan partizanları şiddetle cezalandırmalarına karşın, partizanlar saldırılarına devam etmişti.

1942 yılının başlarında Alman orduları, Sovyetler Birliği'ne karşı önemli başarılar elde etmişti. Güney Cephesi'nde bulunan Alman orduları, Kafkasların Kuzey'ine; Merkez Cephe'de bulunan Alman orduları, Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya; Kuzey Cephesi'nde bulunan Alman orduları ise Leningrad'ın önlerine kadar gelmişti (Mcnab, 2015: 170). Bu süreçte Sovyetlerin asker kayıpları, kadınların askere alınmasıyla kapatılmaya çalışılmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nda Coşku Çekiciliği Bağlamında Sovyet Kadınların Propaganda Amaçlı Sunumu

Propaganda, otoriter bir biçimde, mesajların kitlelere yoğun bir şekilde tek taraflı olarak aktarılmasını ifade etmektedir (Aziz, 2007: 15). Diğer bir tanımla propaganda, belirli bir fikrin veya ideolojinin kitle iletişim araçları yardımıyla kitlelere doğrudan aktarılmasını amaçlayan ikna odaklı bir iletişim türüdür.

Propaganda disiplini, kitlelerin iknasında duygu çekiciliklerinden sıklıkla yararlanmaktadır. Duygu çekicilikleri; korku, mizah, hüzn, öfke vb. duyguların kitlelerin belirli bir konuda ikna edilmesi amacıyla kullanılmasını ifade etmektedir (Eşiyok, 2017: 47). Propaganda disiplininin en sık yararlandığı duygu çekiciliklerinden biri de coşku çekiciliğidir. Coşku çekiciliği

en basit tanımıyla, belirli bir amaç doğrultusunda kitleleri heyecanlandırarak harekete geçirmeye çalışan ikna odaklı bir iletişim türüdür.

2. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, coşku çekiciliği oluşturmak için propaganda faaliyetlerinde Sovyet kadınlarına sıklıkla yer vermişti. Nitekim Sovyet propaganda görsellerinde; hastanelerde askerleri tedavi eden, fabrikalarda silah üreten, tarlaları eken kadınlar yer almaya başlamıştı. Sovyet propagandası, Sovyet kadınları üzerinde savaşa yönelik bir heyecan dalgası oluşturarak Sovyet kadınların Alman ordularına karşı daha büyük bir şevkle direnmesini istemişti. Sovyet Birliği, özellikle Alman ordularına karşı savaştan kadın partizanların sayısını arttırabilmek için partizanlığı yücelten, partizanlığı vatan savunması olarak lanse eden propaganda faaliyetlerine girişmişti (Dombrowski, 2004: 15-16). Sovyet propagandasının Alman ordularına karşı kitleleri harekete geçirmesinde en büyük yardımı yine Almanlar yapmaktaydı. Nazi propagandasının komünizm karşıtı söylemleri, Sovyetler Birliği'nde Nazilere karşı nefret söyleminin oluşmasını hızlandırmıştı (Goebbels, 2016: 54).

Sovyet propagandası, Sovyet kadınlarını savaşta gösterdikleri kahramanlıklar ve Alman ordularına verdikleri zarar ölçütünde onurlandırmaya başlamıştı. Sovyet basınında, korkusuzca Almanlara karşı savaştan ve cephelerde önemli yararlılıklar gösteren kadın kahramanlara sıklıkla yer verilmişti. Böylece oluşturulan coşku ile kadınların Almanlara karşı daha sert ve kararlı savaşmaları arzulanmıştı. Diğer yandan savaşta yararlılık gösteren kadınlar ile ilgili kahramanlık hikâyeleri çıkarılmaktaydı ve bu hikâyeler aracılığıyla kadınların Almanlara karşı elde ettikleri muazzam başarıların Kızıl Ordu'nun tamamında duyulması sağlanmıştı (Markwick vd., 2012: 63).

Savaş döneminde, Sovyet propagandası yalnızca cephelerde değil, aynı zamanda üretim merkezlerinde de kadınların savaşa yönelik katkı sağlamasını istemişti. Sovyet topraklarında tarımsal üretime katılan kadınlar yüceltilerek cephede savaştan kadınlar gibi kahraman olarak sunulmuştu. Savaşın başında kadın askerlerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştı. Buna karşın ilerleyen süreçte kadın asker sayısındaki artıştan dolayı, Sovyet propagandası kadınları daha sık ön plana çıkarmaya başlamıştı. Sovyet propagandasındaki görsellerde, kadın temsilleri genel olarak mutlu ve enerjik bir biçimde sunulmuştu; Sovyet kadınların anavatanları için savaştıkları vurgusu yapılmıştı. Sovyet propagandası yaşı küçük olan Sovyet kadınlarını, Sovyet askerlerinin kardeşi; yaşı büyük olan kadınları ise askerlerin anneleri olarak temsil etmişti. Nihayetinde Sovyet propagandası, kadın görsellerinden yararlanarak, Kızıl Ordu'yu anavatanlarını işgal eden düşmanlara karşı savaştan büyük bir aile olarak sunmuştu (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 569).

Özetle, Sovyetler Birliği savaşın başlarında kadınların askerlik görevini üstlenmelerine pek sıcak bakmamıştı. Bu nedenle Sovyet propagandası kadınların cepheden uzak, evlerindeki işler ile ilgilenmeleri gerektiğini vurgulamıştı. 1942 yılında Sovyet askerî kayıpları telafi edilemez bir boyuta geldiğinde, Sovyet yönetiminin kadınların askere alınmaması yönündeki politikasının radikal bir şekilde değişime uğradığı görülmüştü. Sovyet propagandası bu süreçten itibaren kadınların orduya katılmalarını teşvik eden propaganda faaliyetlerine yönelmişti. Nitekim dönemin Sovyet propaganda görselleri incelendiğinde; görsellerde 1942 tarihindeki Moskova Saldırısı, 1943 tarihindeki Leningrad Savunması ve hatta 1945 tarihindeki Berlin Kuşatması'nda bile kadınların ön plana çıkarıldıkları görülmüştü. Buna karşın 1945 yılında, Nazi Almanyası'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından sonra, Sovyet yönetiminin kadınların askere katılmasını teşvik eden politikasının tersi yönde tekrar değişmesi söz konusu olmuştu. Savaş sonrasındaki Sovyet propagandasında kadınlar, eskiden olduğu gibi ev işleri ile uğraşan ve ailesi ile ilgilenen ideal bir anne profili üzerinden temsil edilmişti.

Yöntem

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı; 2. Dünya Savaşı'nda kullanılan Sovyet propaganda posterleri özelinde, kadın temsillerinin coşku çekiciliği bağlamında propaganda amaçlı nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır. Diğer yandan propaganda disiplini içerisinde, kitleleri harekete geçirmede coşku çekiciliğinin ne gibi bir rol oynadığı da çalışma kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Çalışma;

- Coşku çekiciliğinin propaganda amaçlı kullanımını ortaya koyması,
- Kadın temsillerinin coşku çekiciliği bağlamında propaganda amaçlı kullanımını ele alması,
- 2. Dünya Savaşı'ndaki Sovyet propaganda faaliyetleri hakkında bilgi vermesi,
- Alanda özgün olması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

2. Dünya Savaşı'nda coşku çekiciliği bağlamında kadın temsillerinin yer aldığı tüm Sovyet propaganda posterleri, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşın tüm propaganda posterlerine ulaşılmasının güçlüğünden dolayı çalışmada örneklem kullanılması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla çalışma kapsamında, All World Wars sitesi tarafından belirlenen propaganda posterleri içerisinde amaçlı örneklem metodu kullanılarak seçilen 7 propaganda posterini incelemiştir.

Çalışmanın yalnızca 7 propaganda posterini üzerinden yürütülmesinin temel nedeni, propaganda posterlerinin konu ve içerik bakımından birbirleri ile benzer özellikler taşımasıdır. Bu açıdan çalışmada, 7 ana başlığı en iyi yansıtacağı düşünülen 7 poster analize tabi tutulmuştur.

Çalışmanın Sınırlılıkları

2. Dünya Savaşı'nda kadın temsillerinin coşku çekiciliği bağlamında propaganda amaçlı kullanımının gazete, dergi, kartpostal, pul vb. farklı iletişim araçları dışında tutularak, yalnızca posterler üzerinden ele alınması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Diğer yandan çalışmanın yalnızca 7 poster üzerinden yürütülmesi ve elde edilen bulgular çerçevesinde genellemelerde bulunulması da çalışmanın bir diğer önemli sınırlılığını meydana getirmektedir.

Çalışmanın Soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır;

- 2. Dünya Savaşı'nda coşku çekiciliği bağlamında kullanılan Sovyet propaganda posterlerinde;
- Hangi kadın temsilleri ön plana çıkarılmaktadır?
- Kadın temsilleri ile hangi propaganda mesajları verilmeye çalışılmaktadır?
- Kadın temsilleri üzerinden hangi propaganda mitleri inşa edilmektedir?

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında belirlenen propaganda posterleri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analize tabi tutularak incelenmiştir. Posterler Fransız dil bilimci Roland Barthes'in düz anlam, yanan anlam ve mit kavramları ışığında ele alınmıştır.

Gösterge, iletişim açısından değerlendirildiğinde, kişinin zihninde yer alan soyut kavramın somut hâle getirilerek akılda yer etmesini ifade etmektedir (Çetin ve Sönmez, 2015: 199). Göstergebilim ise göstergeler yoluyla inşa edilen anlamları inceleyen bir bilim dalıdır. Göstergebilim, 20. yüzyılda İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve ABD'li dilbilimci Charles Sanders Peirce'in dilbilim alanındaki çalışmaları ile önem kazanmış ve bir bilim dalı hâline gelmiştir. Buna karşın göstergebilim ilk dönemlerinde, dilbilim içerisinde sınırlı bir alanda kullanılmıştır. İlerleyen süreçte Saussure'ün etkisinde kalan Fransız dilbilimci Roland Barthes ortaya koyduğu yeni kavramlar ile göstergebilimin reklam, film, müzik, resim gibi pek çok farklı alanda kullanılmasını sağlamıştır. Barthes, göstergebilimin insanların çevresindeki gerçekleri belli yerler ve belli anlamlar üzerinden ortaya çıkarmaya çalıştığını söylemektedir (Barthes, 2015: 60).

Barthes, göstergebilimin düzanlam ve yananlam kavramları zemininde şekillendiğini ileri sürmektedir (Barthes, 2016a: 84). Düzanlam, herkes tarafından ortak kabul gören anlamları ifade etmektedir. Düzanlamda evrensel bir uzlaşma söz konusudur. Göstergenin düzanlamı değişmeyen bir kanun gibi herkesin kabul ettiği ortak kavramı temsil etmektedir (Barthes, 2016b: 19). Örneğin kedinin bir hayvanı, kışın bir mevsimi temsil etmesi kavramların düzanlam boyutunu içermektedir (Sığırcı, 2016: 73). Yananlam ise kültürden kültüre değişen, öznel anlamları açıklamaktadır. Yananlam içerisinde kültürel olanın doğallaştırılma çabası meydana gelebilmektedir (Barthes, 2017: 18). Örneğin, bir terazi düzanlamda düşünüldüğünde bir ölçüm aracı olarak değerlendirilirken bulunduğu kültür içerisinde adalet kavramını temsil eden bir gösterge özelliği de elde edebilmektedir.

Barthes, yananlamın toplum tarafından ortak kabul görmesinin en etkili yolunun kültür içerisinde kullanılan mitler olduğunu ileri sürmektedir. Mit, kültür içerisinde çevrede yaşanan olayların anlamlandırılması için kurgulanan öyküleri belirtmektedir. Kültür içerisinde inşa edilen mitler ile çevredeki göstergelerin anlamları açıklanmaya çalışılmaktadır (Fiske, 2017: 185). Örneğin, aileyi koruma görevinin erkeğe ait olması düşüncesi sık kullanılan mit örneklerinden birini oluşturmaktadır. Barthes, mitleri egemen güçlerin düşüncelerinin yansıtılmasında etkili bir araç olarak görmektedir. İnşa edilen mitler ile egemen güçler, toplum üzerinde tahakküm kurabilmekte ve insanların ne yapıp ne yapmamalarından, kiminle dost, kiminle düşman olmalarına kadar geniş bir konuda etkili olabilmektedir. Barthes, toplum içerisinde mitlerin inşasında kitle iletişim araçlarının rolü üzerinde durmaktadır (Güngör, 2013: 234). Kitle iletişim araçları, egemen güçlerin mitlerinin toplum tarafından kabul edilmesinde birinci dereceden öneme sahiptir. Medyanın denetimine sahip olan güçlerin toplum içerisinde istediği miti inşa ettiğine vurgu yapılmaktadır. Egemen güçlerin mitler ile inşa ettiği gerçekliklerde, yananlamın doğal anlam olarak kabul edilmesi arzusunun yattığı görülmektedir (Barthes, 2014: 25). Barthes'ın göstergebilimsel anlayışına göre, bir toplum içerisinde inşa edilen mitlerin ve ortaya çıkan yananlamların doğru bir şekilde okunabilmesi için kültürün temel özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Tanyeri Mazıcı ve Çakı, 2018: 295).

Barthes'ın göstergebilimsel anlayışını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktan ziyade, çalışmada yalnızca Barthes'ın göstergebilime kattığı düzanlam, yananlam ve mit kavramları üzerinden Sovyet propaganda posterlerinin analizi yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, "Zafer, Anavatan, Anne, Avrupa, Tarla, Fabrika, Berlin" başlıklarında toplam 7 propaganda posterini göstergebilimsel analize tabi tutulmuştur.

"Zafer" Konulu Propaganda Posterleri

"Zafer" konulu propaganda posterleri düzenlem boyutunda ele alındığında, posterde iki Sovyet askeri ve bir kadın görselinin resmedildiği görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde, kadının elinde bulunan bir meşe çelengini hemen altında yer alan iki Sovyet askerine uzattığı resmedilmektedir. Kadının ve askerlerin arasında da Sovyetler Birliği'ni ve komünizm ideolojisini temsil eden bayrak ve simgeler yer almaktadır. Sunum kodları içerisinde askerlerin bir yere saldırmakta olduğu görülmektedir. Posterin altında "Yeni zaferlerimiz bayraklarımızı göğe çıkaracak!" yazılı kodu kullanılmıştır.

Resim 1. "Zafer" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

1943 yılında Nazi Almanyası, Stalingrad ve Kursk muharebelerinde Sovyetler Birliği'ne karşı iki büyük yenilgi alınca Sovyetler Birliği, Nazilere karşı savunmadan saldırıya geçmişti. Bu süreçte Nazilere karşı saldırıya geçen Sovyet ordularının ana sloganı "zafer" olmuştu. Poster düzenlem boyutunda ele alındığında, kadın görselinin Sovyetler Birliği'nin zafer sloganının somutlaşmış bir simgesi olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Sovyet askerleri posterde "kahraman", kadın ise "zafer" metaforu olarak kullanılmaktadır.

Posterde yer alan iki Sovyet askeri, Kızıl Ordu'nun metonimisi olarak kullanılmıştır. Metonimi, bir kavramın kendisi ile ilişkili başka bir kavram yerine kullanılmasıdır. Örneğin, cop ve düdük gösterilerek polis temsilinin oluşturulması metonimiye örnek olarak verilebilmektedir (Arpa, 2018: 109). Posterde zafer metaforu olarak kadının sunulması, Kızıl Ordu'nun daha masum bir şekle bürünmesini sağlamaktadır. Posterde Sovyetler Birliği'nin yükselişinin Sovyet askerlerinin kazanacağı zaferlere bağlı olduğu propaganda miti inşa edilmeye çalışılmaktadır. Miti inşa edilmesinde de doğrudan görev, posterde yer alan kadın görseline verilmiştir. İnşa edilen propaganda miti ile Sovyet askerlerinin zafer için daha büyük bir şevkle savaşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin bir simgesi olarak temsil edilen kadın görselinin

elindeki meşe çelengini askerlerin üzerine tutması, Sovyet halkının savaştan Sovyet askerlerine duyduğu minnettarlık olarak gösterilmektedir. Kadın görseli, zaferin ve Sovyetler Birliği'nin masumiyet içerisinde temsil edilmesi amacıyla Sovyet propagandası tarafından özellikle kullanılmaktadır. Böylece Kızıl Ordu askerlerinin Nazi propagandasının belirttiği gibi Stalin'in kişisel isteklerini yerine getirmek için değil, vatanlarını korumak için savaştıkları algısı inşa edilmeye çalışılmıştır.

"Anavatan" Konulu Propaganda Posterleri

"Anavatan" konulu propaganda posterleri düzenleme açısından incelendiğinde, posterde bebeğine sarılmakta olan bir kadın ve hemen altında bir hedefe doğru saldırıya geçmiş Sovyet askerlerinin resmedildiği görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde, kadının bir elinde kırmızı bir bayrak resmedilmektedir. Posterin altında "Anavatan için!" yazılı kodu kullanılmıştır.

Resim 2. "Anavatan" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

Sovyetler Birliği toprak bakımından bulunduğu dönemin en büyük ülkesi olmasının yanında, onlarca farklı milletin bir arada yaşadığı bir bütünü de meydana getirmişti. Bu süreçte Sovyet halkını bir arada tutabilmek için oluşturulan anavatan kavramı, 2. Dünya Savaşı'ndaki propaganda posterlerinde sıklıkla ön plana çıkarılmıştı. Yananlam boyutunda poster ele alındığında, Sovyet propagandasının oluşturmak istediği anavatan kavramının posterde kullanılan kadın temsili ile somutlaştırıldığı görülmüştür. Posterde elinde Sovyetler Birliği'ni temsil eden kırmızı bayrağı kaldıran kadın, hemen altında resmedilen Sovyet askerlerinin uğrunda savaştıkları anavatan kavramının görsel bir tasviri olarak ön plana çıkarılmıştır. Kadının elinde bulunan çocuk, doğacak yeni nesillerin bir metonimisi olarak yansıtılırken Sovyet askerlerinin Sovyet halkının hayatta kalabilmesi için vatanlarını canları pahasına savunmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Posterde, Nazilere karşı savaşın Sovyet halkının var olma mücadelesi olduğu yönünde propaganda miti inşa edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Sovyet propagandası, gelecek nesillerin devamı için Sovyet askerlerinin Nazilere karşı savaşmalarını telkin etmiştir. Posterde yer alan

kadın görseli, Sovyet askerlerinin ne uğruna savaştıkları sorusunun bir cevabı olarak sunulmaktadır. Posterdeki görsel kodlarda Sovyet askerlerinin vatanlarını savunmak, ailelerini korumak, gelecek nesillere iyi bir hayat bırakmak için savaştıkları vurgusu yapılmaktadır.

"Anne" Konulu Propaganda Posterleri

"Anne" konulu propaganda posterleri düzenli olarak incelendiğinde, posterde bir kadın ve bir Sovyet askeri görselinin yer aldığı görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde, asker ve kadının çevresinde Sovyet ordusuna ait askerlerin, savaş toplarının ve savaş uçaklarının olduğu görülmektedir. Sunum kodları içerisinde kadın, sol eli ile yanındaki Sovyet askerine bir yeri işaret etmektedir. Posterin altında "Mahvet onları, oğlum!" yazılı kodu kullanılmaktadır.

Resim 3. "Anne" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

2. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği cephelerde olduğu kadar, propaganda alanında da birbirleri ile savaş içerisinde bulunmuştu. Nazi propagandası, Sovyet halkını Stalin ve komünist rejimden özgürleştirme vaatlerinde bulunmuş ve Sovyet halkının Stalin tarafından zorla ölüme gönderildiği propagandasını yapmıştı. Bu süreçte Sovyet propagandası, Kızıl Ordu askerlerini vatanları için savaştığına inandıracak karşı propaganda faaliyetlerine yönelmişti. Propaganda posterinde yananlam boyutunda verilen mesaj; Sovyet askerlerinin Nazilere karşı savaşmasının Stalin yönetimi tarafından dayatılan bir emirden ziyade Sovyet halkının ortak çağrısı olduğu yönündedir.

Bu aşamada, posterde resmedilen kadın temsili "anne" olarak ön plana çıkmakta ve oğluna Nazilere karşı savaşmasını telkin etmektedir. Posterde kullanılan görsel ve yazılı kodlar ile Sovyet askerlerinin Sovyet halkı için savaştığı propaganda mitinin inşa edilmesi sağlanmıştır. Böylece anne temsili üzerinden Sovyet askerlerine savaşın sürdürülmesinin Stalin tarafından değil, Sovyet halkı tarafından istendiği mesajının verilmesi amaçlanmıştır. Posterdeki anne görseli, Sovyet erkeklerini Alman askerlerine karşı harekete geçirmek amacıyla bir nevi kanaat önderi olarak kullanılmıştır. Sovyet propagandası, erkeklerin üzerinde en büyük etkiye sahip olan kişilerin başında annelerin geleceğini düşünerek Sovyet erkeklerin savaşmasının annelerin bir isteği olduğu

vurgusunu yapmıştır. Böylece Sovyet erkeklerin daha kararlı ve istekli bir şekilde cepheye gitmesi amaçlanmıştır.

"Avrupa" Konulu Propaganda Posterleri

"Avrupa" konulu propaganda posterleri düzenlemesi açısından incelendiğinde, posterde ellerinde zincir olan bir kadının ve hemen yanında zincirleri hedef alan üç kılıcın yer aldığı görülmektedir. Kılıçların üzerinde sırasıyla İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bayrakları yer almaktadır. Posterin altında "Avrupa bağımsız olacak!" yazılı kodu bulunmaktadır.

Resim 4. "Avrupa" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

1942 yılında Nazi Almanyası işgaller ve ittifak antlaşmaları ile Avrupa'nın büyük bir kısmını kontrolü altına almayı başarmıştı. Buna karşın Nazi Almanyası 1943 yılında büyük yenilgiler yaşamaya başlamıştı. 1944 yılında Avrupa'nın batısından Normandiya Çıkarması ve doğusundan Bagration Harekâtı ile Müttefik Devletleri, Nazi Almanyası'nın işgal altında bulundurduğu toprakların çoğunu ele geçirmişti. Yananlam boyutunda poster incelendiğinde kadın görselinin, Nazi Almanyası tarafından işgal edilen Avrupa olduğu görülmektedir. Kadının ellerindeki zincir, işgal ve tutsaklık metaforu olarak kullanılmaktadır. Posterde kadın görseli ile Avrupa'daki Nazi işgali kavramının somutlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kadının kurtarılması ise Avrupa'nın özgürleştirilmesi olarak anlatılmaktadır. Görsel ve yazılı kodlarda da Avrupa'nın kurtuluşunun Müttefik Devletleri'nin ortak çabası ile mümkün olabileceğine yönelik propaganda miti inşa edilmektedir.

Posterde, Avrupa'daki sivillerin metonimisi olarak bir kadın görselinin kullanılması ile sivillere yönelik daha masum bir algı oluşmasına çalışılmaktadır. Böylece poster üzerinden "kurtarıcı" olarak sunulan Kızıl Ordu'nun amacının Sovyetler Birliği'nin topraklarını genişletmek veya Stalin'in kişisel emirlerini uygulamak değil, masum sivillerin kurtuluşunu sağlamak olduğu

mesajı verilmek istenmiştir. Kılıçların bir araya gelmesi, Nazi Almanyası'nın yol açtığı esaretin Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD müttefikliği ile birlikte yok edilebileceğine vurgu yapmaktadır. Kadının yüzündeki gülümseme, Müttefik Devletleri askerleri tarafından Nazilerin işgalinden kurtulan Avrupa halklarının mutluluğu olarak yansıtılmaktadır. Görsel kodlar içerisinde kadının üzerindeki beyaz elbise masumiyeti ve umudu temsil etmektedir. Diğer yandan kadının ellerini kılıçlara doğru uzatması, Avrupa halkının Müttefik Devletleri'nin saldırılarını beklediğine dair bir algının oluşmasına yol açmaktadır.

"Tarla" Konulu Propaganda Posterleri

"Tarla" konulu propaganda posterleri düzenlemesi açısından incelendiğinde; posterde traktörler ile tarlayı sürmekte olan iki kadın ve hemen yanlarında, içinde askerlerin olduğu bir tren görselinin bulunduğu görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde kadınlar yerel kıyafetlerle sunulmaktadır. Posterin altında "Tarladaki traktör, savaşta tank gibidir." yazılı kodu kullanılmıştır.

Resim 5. "Tarla" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

2. Dünya Savaşı'nda Stalin'in emriyle milyonlarca Sovyet erkek, silahlı altına alınmıştı. Erkeklerin askere gitmesi ile oluşan işgücü ihtiyacına yönelik olarak tarlalarda üretimin devam ettirilebilmesi için kadınlar seferber edilmişti. Posterin yan anlam boyutunda, kadınların askere giden erkeklerden boşalan görevleri üstlenmelerine yönelik bir propagandanın yürütüldüğü görülmektedir. Posterde, propaganda mesajı doğrudan "Tarladaki traktör, savaşta tank gibidir." yazılı kodu ile verilerken Sovyet kadınların da savaşa katkı sağlaması istenmektedir. Bu amaçla posterde, kadınların tarlada çalışmasının erkeklerin cephede savaşmasından hiçbir farkının olmadığına yönelik propaganda miti inşa edilmeye çalışılmıştır. Böylece, kadınların cephe gerisindeki görevlerde aktif olarak yer alması istenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen ilk dört propaganda posterinde, kadın temsillerinin erkeklerin cephede daha büyük bir şevkle savaşmalarına yönelik kullanıldıkları gözlemlenirken bu posterde, doğrudan kadınların çalışmasına yönelik kullanıldıkları görülmüştür. Kadınların tarlada çalışması ile cephedekilerin yükünün azaltılacağına yönelik algının oluşması amaçlanmıştır. Ayrıca poster, Stalin'in ülke genelinde ilan ettiği genel seferberliği doğrudan yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Genel seferberlik kapsamında savaşabilecek durumda olan tüm erkeklerin cephelere gönderilmesi, erkeklerin cephelere gönderilmesinden sonra artan işgücü ihtiyacının karşılanması için de kadınların harekete geçirilmesi istenmiştir. Poster; erkeklerin trenler ile cepheye gönderilmesi ile tarlaların boşaldığını, kadınların traktörlerle tarlaları sürmesi ile de erkeklerin yerine üretim tesislerinde kadınların görev aldığını aktarmaktadır.

"Fabrika" Konulu Propaganda Posterleri

"Fabrika" konulu propaganda posterleri düzenlem boyutunda ele alındığında, posterde bombalar içerisinde bir kadın görselinin yer aldığı görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde kadın, işçi tulumu ile sunulmaktadır. Sunum kodları içerisinde ise kadın kararlı bir bakış eşliğinde yansıtılmaktadır. Bombaların üzerinde Sovyetler Birliği'ni temsil eden kırmızı yıldız bulunmaktadır. Görselin üstünde "Her şey zafer için!", altında "SSCB'nin kadınlarından cepheye!" yazılı kodu kullanılmıştır.

Resim 6. "Fabrika" Konulu Propaganda Posterleri (All World Wars, 2018)

Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği'ni işgali sırasında; Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'da bulunan önemli üretim merkezlerini kontrol altına almayı başarmıştı. Bu süreçte Sovyet yönetimi, Sibiryaya Bölgesi'nde kurulan fabrikalarda Nazilere karşı silah üretmişti. Buna karşın fabrikalarda çalışan erkeklerin cephelere gönderilmesi ile fabrikalarda büyük bir işgücü ihtiyacı oluşmaya başlamıştı. Bu amaçla Sovyetler Birliği, ağır sanayideki işgücü ihtiyacının Sovyet kadınları tarafından azaltılmasını planlamıştı. Yananlam boyutunda ele alındığında posterde, Sovyet kadınların cephedekilere yardım etmesinin en önemli yollarından birinin fabrikada çalışmak olduğu mesajının verildiği görülmektedir.

Posterde resmedilen kadının üzerinde işçi tulumunun olması, erkek işi olarak addedilen ağır sanayideki işçilik görevinin kadınlar tarafından da yapılabileceği algısının oluşmasını sağlamaktadır. Görsel ve yazılı kodlarda, savaşta silah üretiminin kadınların işi olmaya başladığına yönelik propaganda mitinin inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kadınların fabrikalara gelerek üretime katkı sağlamlarının teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Böylece Sovyet propagandasının savaş öncesinde inşa edilen kadının evi ve ailesi ile ilgilenmesi gerektiğine yönelik mitinden uzaklaştığı görülmektedir. Savaş öncesinde erkek işi olarak lanse edilen ağır sanayi işçiliğinin kadınlar tarafından yapılması, olağanüstü hâllerde komünizm ideolojisi altındaki kadınların rollerinde de değişim yaşanabileceğini göstermektedir.

"Berlin" Konulu Propaganda Poster

"Berlin" konulu propaganda posterini düzenlem açısından incelendiğinde, posterde bir Sovyet askeri ve bir kadın görselinin yer aldığı görülmektedir. Görsel kodlar içerisinde her ikisi de bir savaş topuna bomba yerleştirirken resmedilmektedir. Savaş topunun hedef aldığı yerin üzerinde "Berlin" yazısı yer almaktadır. Sunum kodları içerisinde her ikisi de mutlu olarak yansıtılmaktadır. Görselin üstünde "Berlin ortak hedefimiz!" yazılı kodu kullanılmıştır.

Resim 7. "Berlin" Konulu Propaganda Poster (All World Wars, 2018)

1944 yılında Sovyetler Birliği, Naziler tarafından işgal edilen tüm topraklarını geri almayı başarmıştı. Buna karşın Kızıl Ordu'nun Nazi Almanyası'nın başkenti Berlin'e girerek Nazi Almanyası'nı işgal etmesi, Stalin'in temel amacını oluşturmuştu. Bu süreçte Sovyet halkının, Nazi Almanyası'na karşı girişilecek nihai saldırıda desteğinin alınması gerekmişti. Sovyet propagandası kitlelerin ikna edilmesinde, önceden olduğu gibi tekrar propaganda silahını devreye sokmuştu. Poster yananlam boyutunda incelendiğinde, Sovyet askerinin Kızıl Ordu'nun, Sovyet kadının ise Sovyet halkının metonimisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Her ikisinin de topu namluya birlikte koyması, sivil ve askerlerin cephede beraber savaştıkları mesajının verilmesini sağlamaktadır. Poster aynı zamanda, Sovyet halkının Berlin'e karşı gerçekleştirilecek olan genel

saldırıya destek verdiği mesajının da oluşmasına yol açmaktadır. Berlin'e saldırılmasının Sovyet halkının arzusu olduğuna yönelik propaganda miti inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Böylece Sovyet propagandası Berlin'e yapılacak olan nihai saldırının meşrulaştırılmasını sağlamaya çalışmıştır.

Posterde kadın görseline yer verilmesinin bir diğer nedeni, Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanyası'na karşı kazandığı zaferde kadınların da rolü olduğunun vurgulanmasıdır. Nitekim 2 Mayıs 1945 tarihinde Berlin şehri Kızıl Ordu'ya teslim olduğunda, Berlin işgal bölgesinde pek çok Sovyet kadın görev almıştır. Diğer yandan Sovyet kadınının mermiyi topa sürmesi ile ağır topun üretildiği fabrikalardaki kadın işçilere de vurgu yapıldığı görülmektedir. Sovyetler Birliği fabrikalardaki Sovyet işçileri cepheye gönderdiğinden dolayı pek çok Sovyet kadın fabrikalarda silah üretiminde çalıştırılmıştır. Böylece posterde silahın kadınlar tarafından üretildiğine, erkekler tarafından da kullanıldığına vurgu yapılarak her ikisinin de kazanılan zaferde ortak payları olduğu mesajı yananlam boyutunda verilmektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen Sovyet propaganda posterlerindeki kadın görselleri; "anne", "işçi", "çiftçi" şeklinde ön plana çıkarılırken aynı zamanda "özgürlük", "anavatan", "zafer" gibi soyut kavramların somutlaştırılması için de kullanılmıştır. Bu açıdan posterlerdeki kadın temsillerinin propaganda mesajının amacına göre şekillendiği görülmüştür. Kadınlar posterlerde, genel olarak Sovyet sivil halkın metonimisi şeklinde temsil edilmiştir. Posterlerde yer alan kadın temsillerinde iki temel amacın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu amaçların birincisi; kadın temsilleri üzerinden coşku çekiciliği oluşturarak cephedeki askerlerin savaşma isteğini arttırmak, savaşı meşrulaştırmak ve cepheye daha fazla insanın katılmasını sağlamaktır. İkincisinde ise daha fazla kadının cephe gerisindeki tarımsal ve sınai üretime katkı sunması istenmiştir. Diğer bir deyişle, posterdeki sunum kodlarında kadın temsillerinin Sovyet erkeklerini savaşmaya, Sovyet kadınlarını da üretmeye teşvik etmeye çalıştığı; posterlerde yer alan yazılı kodlar ile de bunun desteklendiği ortaya çıkmaktadır.

Sovyet propagandasının kadın temsilleri üzerinden coşku çekiciliği oluşturabilmek için Sovyet kadınlarının savaşın sürdürülmesini istedikleri, Sovyet annelerinin çocuklarına cepheye gitmelerini telkin ettiği, Sovyet halkının varlığını sürdürebilmesi için savaşması gerektiği, kadınların gönüllü olarak tarlada ve fabrikalarda çalıştıkları, fabrika ve tarlada çalışmanın cepheye savaşmaktan farkı olmadığı, Nazi Almanyası'nın işgal edilmesinin Sovyet halkının isteği olduğu gibi propaganda amaçlı mitler inşa edilmiştir. İnşa edilen mitlerde, Sovyet yönetiminin aldığı kararların doğrudan uygulanması planlanmıştır. Bu amaçla kadın temsilleri üzerinden oluşturulan

coşku çekiciliği ile Sovyet halkının vatanları için düşmana karşı harekete geçmesi telkin edilmiştir. Sovyet propagandası, kadın temsilleri üzerinden Sovyet yönetiminin aldığı tüm kararları meşrulaştırmayı amaçlarken Nazilerin karşı propagandalarını da marjinalleştirerek ortadan kaldırmayı planlamıştır.

Çalışmada 2. Dünya Savaşı'nda, Sovyetler Birliği'nde coşku çekiciliği bağlamında kadın temsillerinin propaganda posterlerinde nasıl ve ne yönde kullanıldığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma alanda özgün olması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşın sonraki çalışmaların propaganda posterlerindeki kadın temsillerini korku, mizah, hüznün vb. farklı çekicilikler üzerinden ele alarak mevcut çalışmada ele edilen bulgular ile karşılaştırmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Summary

In World War II, the Axis and Allied Powers demanded to contribute to the war by declaring a total mobilization in order to prevail over each other. As part of this process, women began to play an active role in the war. In the propaganda of the Soviet Union, which suffered the highest number of civilian population losses during the Second World War, female representations were often used to create the enthusiasm appeal over the masses. In this study, the aim was to attempt to explain how and in what way representations of women were used in the context of the enthusiasm appeal through Soviet propaganda posters.

The main aim of the study is to show how the Soviet propaganda posters used in World War II presented Soviet women in the context of the enthusiasm appeal. On the other hand, an attempt to explain the role of the enthusiasm appeal in mobilizing the masses using the discipline of propaganda was made within the scope of the study.

The study, is important for various reasons such as;

- Explaining the use of enthusiasm appeal for propaganda purposes, -
- The use of women's representations for propaganda purposes in the context of the enthusiasm appeal.
- To give information about Soviet propaganda activities in World War II,
- To be original in the field.

All the Soviet propaganda posters, which included women's representations in the context of the enthusiasm appeal of World War II, constitute the scope of the study. However, due to the difficulty of accessing all of the propaganda posters, a sample was used in the study. For this purpose, within the scope of the study, 7 propaganda posters were selected using the purposeful

method from the Soviet propaganda posters used in WW2 in the All World Wars site. The main reason why the study was carried out only through examining 7 propaganda posters was that the propaganda posters had similar features in terms of subject and content. In this respect, 7 posters, which were thought to reflect the best of 7 main topics, were subject to analysis.

Within the scope of the study, the following questions were asked; In Soviet propaganda posters used in the context of the enthusiasm appeal in World War II;

- Which female representations were highlighted?
- What propaganda messages were intended to be given through female representations?
- Which propaganda myths were built through the use of women's representations?

The propaganda posters determined to be within the scope of the study the selected propaganda posters were analysed by using semiotic analysis from the qualitative research methods. The posters were discussed in the light of the French linguist Roland Barthes' semiotics concept. In order to create the enthusiasm appeal of the Soviet propaganda through representations of women; some propaganda myths were constructed such as the concept that Soviet women wanted to continue the war, Soviet mothers wanted to send their children to the front, the Soviet people had to maintain to fight to preserve the existence of their nation, working in the fields and factories for female volunteers was no different from fighting on the front troops, and Soviet people wanted the occupation by Nazi Germany to end. In the myths constructed, the implementation of the decisions taken by the Soviet administration was planned. For this purpose, it was found that The Soviet Union wanted the Soviet people to fight against German soldiers for the homeland with the enthusiasm appeal created by the use of representations of women. The Soviet propaganda aims were to legitimize all decisions taken by the Soviet administration using female representations; it also aimed to eliminate the counter-propaganda of the Nazis by marginalizing them.

Kaynakça

All World Wars (2018). 2. Dünya Savaşı'ndaki Sovyet Propaganda Posterleri, [http://www.allworldwars.com/Russian %20WWII% 20Propaganda %20Posters.htm](http://www.allworldwars.com/Russian%20WWII%20Propaganda%20Posters.htm) Erişim Tarihi 03.10.2018.

Arpa, M. (2018). İş güvenliğini konu alan kamu spotu reklamlarında korku çekiciliği kavramının kullanılması, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 105-115.

Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Barthes, R. (2014). *Çağdaş söylenler*. Tahsin Yücel. (Çev.) 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barthes, R. (2015). *Bir deneme bir ders: eiffel kulesi ve açılış dersi*. Mehmet Rifat, Sema Rifat. (Çev.) 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2016a). *Göstergebilimsel serüven*. Mehmet Rifat, Sema Rifat. (Çev.) 8. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2016b). *S/z*. Sündüz Öztürk Kasar. (Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Barthes, R. (2017). *Görüntünün retoriği, sanat ve müzik*. Ayşenaz Koş. (Çev.) Ömer Albayrak. 2. Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Berend, T. I. (2011). *20. yüzyıl avrupa iktisat tarihi*, Serpil Çağlayan. (Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Brader, T. (2005). Striking a responsive chord: how political ads motivate and persuade voters by appealing to emotions. *American Journal of Political Science*, 49(2), 388-405.
- Çakı, C. (2018a). "Nazi Almanyası etkisindeki İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin propaganda posterleri üzerine inceleme". *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11 (2), 252-272.
- Çakı, C. (2018b). Weimar cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in korku çekiciliği bağlamında Alman propaganda posterlerinde kullanımı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(16), 83-101.
- Çakı, C. ve Gülada, M. O. (2018). "Vichy Fransası'nda işgal propagandası". *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 53-80.
- Çetin, M., & Sönmez, E. E. (2015). Sosyal temsil kuramı bağlamında kurumsal reklamlar: türk hava yolları örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 1(39), 191-207.
- Dombrowski, N. A. (2004). *Women and war in the twentieth century: enlisted with or without consent*. The Great Britain: Routledge.
- Erickson, J. (1993). *Soviet women at war*. In *World War 2 and the Soviet People* (pp. 50-76). John Garrard Carol Garrard (Ed.) in *World War 2 and the Soviet People*, London: Palgrave Macmillan.
- Eşiyok, E. (2017). Dergi reklamlarındaki reklam çekiciliklerine yönelik bir inceleme: all dergisi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 641-656.

- Fiske, J. (2017). *İletişim çalışmalarına giriş*. Süleyman İrvan. (Çev.) 5. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Goebbels, J. (2016). *Gerçek yüzüyle komünizm ve teori ve pratikte Bolşevizm*. Zehra Köroğlu. (Çev.) İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Güngör, N. (2013). *İletişim kuramlar ve yaklaşımlar*, 2. Baskı, İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Hart, B. L. (2015). *İkinci dünya savaşı tarihi*. Kerim Bağrıaçık, (Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Haynes, M. (2003). Counting Soviet deaths in the Great Patriotic War: a note. *Europe-Asia Studies*, 55(2), 303-309.
- Kissenger, H. (2010). *Diplomasi*. İbrahim H. Kurt. (Çev.) 9. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Macksey, K. J. (2012). *İkinci dünya savaşı'nda askeri hatalar*. M. Tanju Akad. (Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Markwick, R., Cardona, E. C., & Cardona, E. C. (2012). *Soviet women on the frontline in the Second World War*. Germany: Springer.
- Mcnab, C. (2015). *Hitler'in ordusu, nazi savaş makinesinin tarihi, 1939-1945*. Okan Doğan. (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Riasanovsky, V. N., & Steinberg, D. M. (2011). *Rusya tarihi*, Figen Dereli. (Çev.) İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Rupp, J. L. (2015). *Mobilizing women for war: German and American propaganda, 1939-1945*. USA: Princeton University Press.
- Shover, J. M. (1975). Roles and images of women in World War I propaganda. *Politics & Society*, 5(4), 469-486.
- Sığırcı, İ. (2016). *Göstergebilim uygulamaları, metinleri, görselleri ve olayları okuma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tanyeri Mazıcı, E. ve Çakı, C. (2018). Adolf Hitler'in korku çekiciliği bağlamında kamu spotu reklamlarında kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*. 5 (3). 290-306.

Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının “Annelik” Kimliğine Eleştirel Bir Bakış

A Critical View of The Motherhood Identity of The Woman as a Subject of The Gender

Ayşegül Hançer*

Öz: Kadınlar ve erkekler arasındaki fizyoloji ve anatomiye dayanan cinsiyet (sex) ayrımının ötesinde 1970’lerin feminist kuramı içerisinde tartışılan yeni bir ayrım olarak toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ile karşılaşılır. Bu tanım gereği kadın ve erkek öznelere ilişkin kimlik algısında “cinsiyet” toplumsal ve kültürel bir kategori olarak ele alınır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların yalnızca biyolojik anlamdaki cinsiyetten kaynaklanmadığını, bunun yanı sıra toplumsal ve kültürel addedilen birtakım cinsiyet rollerinden ileri geldiğini belirtmek üzere kullanılır. Feminist kuram içerisinde böyle bir ayrım kabul edilmekle birlikte 1980’lerden sonra “cinsiyet/toplumsal cinsiyet” biçimindeki ayrımın işlevsizliğine dikkat çekenler de olmuştur. Bu kuramcılara göre -Iris Marion Young, Judith Butler vd.- toplumsal cinsiyet kimliğini kadınlar adına savunan yaklaşımlar, genel bir “kadın” kategorisi oluşturarak esasen toplumsal cinsiyet özcülüğüne yol açmaktadır: Sözelimi annelik kimliğinden doğan doğurganlığı tüm kadınlar adına temel bir fark olarak kabul etmektedirler. Bu çalışma, temelde bu önermenin sorgulanabilirliğinden yola çıkarak “annelik” gibi tekil bir kategorinin tüm kadınlar açısından kimliğin inşa sürecine yerleştirilmesini eleştirir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Özcülüğü, Kimlik, Kadınlık, Annelik

Abstract: The term, gender (toplumsal cinsiyet) is encountered as a new distinction argued within the feminist theory of the 1970’s beyond the sex (cinsiyet) distinction based on the physiology and the anatomy between men and women. By the nature of that definition, “sex” is addressed as a social and cultural category in the perception of identity regarding the subjects of men and women. The term of gender is used to define the disparities between men and women which arise not only from the sex merely in a biological matter, but also a number of gender roles regarded as social and cultural. Along with the acceptance of such distinction within the feminist theory, a range of scholars have also pointed out the nonfunctionality of that distinction in the shape of “sex/gender” after 1980’s. According to these theorists –for instance Iris Marion Young, Judith Butler–, approaches, which defend the gender identity on behalf of women, leads to gender essentialism by forming a general “woman” category. For instance, they regard the fertility, which emerges from the motherhood identity, as a basic difference for all women. This study criticizes the placing of a

* Yüksek Lisans Mezunu, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, aysegulhancer@hotmail.com.

singular category, such as “motherhood”, to the process of the gender development for the all women, based upon the accountability of the thesis defined above.

Keywords: Gender Essentialism, Identity, Womanhood, Motherhood

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde özellikle siyasette ve medyada “kadın olmak” üzerine istikrarlı biçimde üretilen söylemler, çeşitli tartışmaların konusu olagelmıştır. Genel anlamda bu söylemler, kadın cinsiyetine ilişkin varsayımlarda bulunmakta ve sözcelimi “kadınısı” olarak addedilen birtakım davranış biçimlerini kadınlar adına onaylamaktadır. Daha ziyade muhafazakâr ideolojinin ve neoliberalizmin ürettiği bu söylemler, kadın ve erkek cinsiyetlerini belirli ölçütlere göre kategorileştirmek üzere cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımından yararlanmıştır. Böyle bir ayrıma göre cinsiyet, biyolojik belirlenimciliğin yanı sıra kadınlık ve erkeklik hâllerinin normatif bağlamlarını da içerir. Bu görüşe göre toplumsallaşma, kimliğin önemli bir boyutudur; çünkü kimliğin kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerden ve kültürel ya da toplumsal olarak tanımlanmış cinsiyet konumlarından ileri geldiği kabul edilir.

Feminist düşünceyi karakterize eden felsefi tartışmalara bakıldığında şunun gibi soruların ön plana çıktığı görülür: Kadın kimliğini kuran bağlamlar nelerdir? Belli bir zaman ve mekânda kadın kimliği nasıl biçimlendirilmiştir? Kadınların cinsel farklılıklarına ilişkin bir paradigmanın zeminini neler oluşturur? Ya da kadınlar kategorisini kuran kavramsallaştırmaların ötesine geçmek mümkün müdür? Bu tartışmalardan hemen hepsinin varmak istediği nokta; hukukun, siyasetin, demokratik kurumların ya da pratiklerin kadın öznelliğine ilişkin özerk bir paradigma geliştirmek üzere dönüştürülmesidir. Nitekim 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında örgütlenmeye başlayan feminizmin ilk dalgası kadınlara oy hakkı, mülkiyet hakkı, eşit ücret hakkı ve eğitimde fırsat eşitliği verilmesi gibi meseleler üzerinden bir mücadele yürütmüştür. Bu bağlamda birinci dalga feminizminin kadınlar ve erkekler arasında siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan bir “eşitlik” talep ettiği görülür.

1960’ lardan 1980’ lerin sonuna kadar etkisini sürdüren ikinci dalga ise öncelikli olarak; beden, cinsel farklılıklar, iş bölümü ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi temaları öne çıkarmış ve bu bağlamda kadınlar ve erkekler arasındaki “farklılık” lara odaklanan bir mücadele sürdürmüştür. “Özel olan politiktir!” sloganı ile söylemlerini güçlendiren kadınlar, ilk olarak cinsiyet üzerinden tanımlanan kamusal/özel alan ayrımına karşı çıkmışlardır. Kadınların patriarkal düşünce karşısında evrensel bir baskıya maruz kaldığını savunan feministler, bu baskı karşısında kadınların “kızkardeşliği” ni kadınlar adına bir kolektivite olarak tanımlamıştır. Ne var ki böylesi homojen

ve tekil bir kategoriye tüm kadınlar adına kabul etmenin birtakım kısıtları da beraberinde getireceğine ilişkin tartışmalar, feminist teoride yeni bir paradigma arayışı meydana getirmiştir. Daha ziyade üçüncü dalga feminizmin odaklandığı bu tartışmalarda ana tema, kadınlar kategorisinin kendisinin hiyerarşik bir düzleme yerleştirilmesinin önüne geçilmesi olmuştur.

1990’ lardan günümüze kadar etkisini sürdüren üçüncü dalga, kadınların kendileri arasında etnik, sınıfsal, kültürel ve cinsel farklılıklar olduğunu belirtir ve dolayısıyla tüm kadınları kapsama iddiasında olan bütüncül bir kadın kategorisinin varlığını sorunsallaştırır. Bu yıllarda siyasal teoride ve pratik alandaki toplumsal hareketlerde tartışılan kültür, kimlik ve tanınma politikaları ile örtüşen taleplerde bulunan kadınlar, temel motivasyonlarını kadınlar lehine bir mücadelede canlı tutsalar da aynı zamanda savaş ve nükleer enerji karşıtlığı, çevrenin ve insan haklarının korunması ve yaşam tarzına ilişkin özerklik gibi meselelere de eğilmişlerdir. Bu bağlamda denilebilir ki geleneksel cinsiyet rollerini sorgulayan kadınlar, kendileri adına temsil edilebilecekleri bir kimliği “normalliğe” karar veren normlara tercih etmektedirler.

Bununla birlikte “cinsel fark” a odaklanan ikinci dalga feminist hareketin de kadın bedenine ilişkin olarak dikkat çektiği söylemlerden biri olan “annelik”, kadınların kimlik arayışında içsel bir gerilim olarak varlığını sürdürmektedir. Dişil soykütüğüne atıf veren bu söylem, kadınların çocuk doğurabilen üstün ya da kutsal varlıklar olduğu görüşünü muhafaza eder. Kadının rolünü doğum ve çocuk bakımı gibi olgular üzerinden tanımlayan görüşlere göre annelik, her kadının sahip olmak isteyeceği bir kimliktir. Oysa bugün de gündemde olan cinsel kimliğe ilişkin tartışmalara bakıldığında bu görüşlerin terk edilmeye başlandığı söylenebilir. Bunun en önemli sebebi -patriarkal söylemin de temel savunularından biri olan- heteroseksüelliği mutlak bir norm olarak kabul eden bu görüşlerin, bir taraftan annelik kurumunun ve deneyiminin baskıcı unsurlarını görmezden gelmesinin fakat daha da önemlisi cinsel kimliğe ilişkin olarak üretilen kadın-erkek düalizminin sürdürülmesinin yarattığı karşıt iklimdir.

Gelinen noktada feminist hareketin cinsiyetin sabit bir forma dayanmayıp bağlamsal olduğuna ilişkin kuramsal bir çerçeve çizmeyi amaç edindiği söylenebilir. Bu çalışmayı ortaya çıkaran temel itki bu kuramsal çerçevenin analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, kadınların kimliğine ilişkin spesifik tanımlamaların indirgemeci bakış açıları eleştirilmekte ve kimliğin birden çok aidiyeti içeren farklı şekillerde tezahür edebileceği ileri sürülmektedir.

Farklılıkların Temsil Sorunu: Kadın Hareketi

Siyasal teoride 1980' li yıllardan itibaren temel öncülleri; evrensel insan hakları, eşitlik ve adalet olan liberalizmin demokrasinin tek meşru temeli olduğuna ilişkin görüşler çeşitli biçimlerde sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalar farklı biçimlerde formüle edilse de bireysel özgürlükler ve haklar söz konusu olduğunda sıklıkla dile getirilen çekince “temsil” krizi olmuştur. Bu yıllardan itibaren teori alanındaki analizlere bakıldığında, sayıları giderek çoğalan bir kısım teorisyenin liberal demokrasiyi çoğu zaman yalnızca siyasal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya dönük politikalar üzerinde durmakla ve toplumsal-ekonomik yaşamdaki eşitsizlikleri görmezden gelmekle eleştirdiği görülür. Sözgelimi siyasal teoride liberal demokrasinin meşruiyet krizini aşmaya dönük olarak geliştirilen politikalar arasında Chantal Mouffe' un ve Ernesto Laclau' nun “Radikal Demokrasi Model” i ön plana çıkar. Bu modele göre, liberal demokrasinin temel öncülleri -evrensel insan hakları, soyut bireycilik ya da kamusal/özel alan ayrımı- günümüz toplumlarında giderek artan çoğulcu talepleri karşılamada yetersiz kalır. Nitekim liberal siyasetin kadınlara karşı baskıcı, ırkçı ya da çevreye zarar veren kurumları yaşatan bir veçhesinin bulunduğunu belirten ve bunu eleştiren Mouffe, buna karşılık; feminist, anti-ırkçı ve çevreci bir pratik ve siyaset biçimi önerir (Mouffe, 2009: 234-235).

Batı demokrasilerinin yaşadığı temsil krizi sarıh biçimde; kadın, yoksul, çocuk ve azınlıkların taleplerinde görülür. Bu hususta Will Kymlicka klasik liberalizme alternatif bir model olarak önerdiği “Çokkültürlülük Yaklaşımı”nda, özellikle göçmen grupların artan siyasi bilinçleri doğrultusunda kendilerine uygulanan asimilasyoncu politikalara karşı çıktıklarını ifade eder ve bu durumu göçmenlere ilişkin sorunsallaştırılan alanlara değinerek somutlaştırır: “Örneğin, Britanya’ daki Yahudi ve Müslümanlar Pazar günleri işyeri kapatma ve hayvan kesim düzenlemelerinden muaf tutulmak istiyorlar; Kanada’ da yaşayan Sihler yalnızca kendi türbanlarını giyebildikleri için, motosiklet kaskı takma zorunluluğundan ve polislin resmi kıyafet giymesi kuralından kendilerinin muaf tutulmasını istiyorlar; Amerika’ daki Ortodoks Yahudiler askeri hizmetleri süresince yarmulka giyme hakkı talep ediyorlar ve Fransa’ daki Müslüman kız çocukları başlarını örtmek zorunda oldukları gerekçesiyle okul kıyafet yönetmeliklerinden muaf tutulmak istiyorlar” (Kymlicka, 2015: 73).

Batı demokrasilerinin yaşadığı temsil krizinin somut görünümülerinden biri de yeni toplumsal hareketlerdeki kimlik ya da tanınma talepleridir. Bu bağlamda Alberto Melucci, liberal siyaset tarafından üretilen politikaların alternatifi olmayan bir zeminde tanımlanmasına karşı çıkar. Melucci’ ye göre, “hareketler aynı zamanda yaptıkları yoluyla ya da daha çok birşeyi nasıl yaptıkları ile topluma “başka” şeylerin de mümkün olduğu mesajını verirler” (1999: 104). Melucci’

nin “başka” şeyler vurgusu, siyasi sistemdeki alternatiflerin kabul edilmesine ve korunmasına tekabül eder. Melucci’ nin eleştirisi, hâkim tek bir dil ya da söylemin tüm toplumlara empoze edilmesinin ortaya çıkaracağı çatışmaları açığa vurur.

“... modernliğin ya da modern toplumun küreselleşme ile birlikte hız kazanan tarihsel serüveni içerisinde varılmış bulunan post ya da geç modern durum, liberalizmin toplum-öncesi ve tarih-dışı haklarıyla donatılmış vatandaş-bireylerin rasyonel iletişimine dayanan kamusal, hukuki çerçeve tarafından artık içerilememekte ve bu, bir kriz durumu olarak, liberal demokrasilerin krizi olarak yaşanmaktadır. Modernlik serüveninin hızlanmasıyla birlikte ortaya çıkan “haller” (kimlikler), liberal demokrasinin vatandaş-olma hali üzerinden örgütlenen kamu alanına dahil olabilmeye imkanını bulamamakta, bu durum, son kertede bir temsil sorununa ve giderek de bir meşruiyet krizine dönüşmektedir” (Yeğen, 2001: 181).

Siyasal ya da toplumsal anlamda temsil söz konusu olduğunda temel tartışma, liberal demokrasiye ilişkin eleştirilerde yoğunlaşır. Bunun öncelikli sebebi olarak liberal teoride kamusal/özel alan türünden bir ayrımın var olması gösterilebilir. Pasajda da görüldüğü gibi, liberal demokrasiyi eleştiren bakış açısına (Yeğen, 2001: 181) göre, bir tür siyasal dışlama mekanizması olarak işlev gören kamusal/özel alan ayrımı, toplumda birtakım fırsatlar açısından eşit olmayan grupların kamusal alanda tanımlı siyasetin dışında bırakılarak ikincil konuma yerleştirilmesine hizmet eder. Bu eleştiri feminist kuramda sıklıkla Carole Pateman tarafından ileri sürülür. Pateman’ a (aktaran Phillips, 2012: 50-51) göre, liberal demokrasinin kurucu öğelerinden olan birey, yurttaş, haklar ve rıza gibi kategorilerin eril ve kamusal alana ilişkin olduğu açıktır. Pateman bu iddiasını liberalizmin temel mantığı olan sözleşmecî geleneği örnek göstererek temellendirir. Buna göre, demokratik bir toplum zoraki bir itaate dayanmadığı gibi gerçek katılımı ya da rızayı sağlamaktan da uzaktır. *Gönüllü* itaate dayanan demokratik toplum yönetilmeyi politik düzenin, hakların korunması ya da oy hakkının sağlanması gibi sebeplerle kabul eder; fakat kadınların bu çerçeveye dâhil edilmesi başlangıçtan beri muğlaktır. Bu bağlamda liberal teorideki birey erildir.

Nitekim, bu önermeye kanıt olarak klasik liberal teorideki adalet anlayışı gösterilebilir. Liberalizmin adalet anlayışının tüm bireyler açısından “eşit” hakları savunmak olduğu kabul edilirse toplumsal alanda birtakım fırsatlar açısından birbirine denk olmayan bireylere nihayetinde eşit düzeyde adalet sağlamanın mümkün olamayacağı söylenebilir. Bu bağlamda liberalizm kendisini eşitlik ve özgürlük nosyonlarıyla temellendirmesine karşın; sözcülemi kamusal/özel alan türünden ayrımları savunarak esasen toplumsal eşitsizliği sürdürür.

Bu tartışmayı açmak gerekirse liberalizmin önerdiği eşitlik anlayışının tartışıldığı bağlamlara değinilebilir. Liberalizmin kendisini modern devletin temel öğretisi olarak sunması,

onun modern devlete ilişkin kategorilerle birlikte düşünülmesine imkân verir. Burada eşitlik üzerinden bir tartışma yürütüldüğü için öncelikle modern devletin hukuk sisteminin nasıl işlediğine değinmek yerinde olacaktır. Modern devletin bağlı olduğu hukuki öğretilere bakıldığında, bunların geçmişteki gibi bireylerin kendiliğinden uyduğu geleneğe dayalı öğretilerden önemli ölçüde ayrıştığı görülür. Modern hukuk sistemi temelde “pozitif” hukuktur ve bunun anlamı ise bireylerin yasalar önündeki eşitliğidir, yani yürürlükteki tüm yasaların her bireye aynı biçimde uygulanmasıdır. Fakat herhangi bir toplumdaki tüm bireylerin ekonomik kaynaklara erişim, siyasal katılım ya da kültürel olarak temsil edilme biçimindeki pratikler bakımından aynı olduğunu varsaymak bir yanılgı olarak görülmektedir ve tartışılmaktadır. William Connolly, *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri* adlı eserinde çizdiği yaklaşımla bu yanılgıyı ortaya koyar. Connolly’ e (1995: 11) göre, bireyler arasındaki farklılıkları vurgulayan ve “fark” a odaklanan yeni siyaset biçimleri liberal demokrasinin tektipleştirici bakış açısını sorunsallaştırır ve bu bağlamda günümüzde insan yaşamının çok çeşitli formları olduğunu gösterir.

Liberalizmin önerdiği “evrensel oy” bağlamındaki politik eşitlik argümanına bakıldığında aynı yanılgıyı görmek mümkündür. Anne Phillips’ e (2012: 55) göre, liberalizmin sağladığı politik eşitlik, bireyleri büyük oranda karar verme şansından yoksun bırakan toplumsal düzenlerle uyuşmaz. Liberal demokrasi, kimlerin yöneteceği konusunda evrensel oy hakkı tanıırken bireylerin yaşamını tabi kılan iktidar yapılarıyla ilgilenmez. İş, barınma ya da eğitim gibi hayati kararları içeren alanları demokratik denetimin dışında bırakarak iktidarın eşitsiz bir şekilde dağılımını destekler.

Bütün bireylerin eşit ve özgür birer vatandaş olarak tanınmasını salık veren liberal demokrasi, aynı doğrultuda, herkesin eşit düzeyde temsil edildiğini de bir ilke olarak benimser. Fakat günümüzde demokratik siyasetin temel vurgusuna bakıldığında bu görüş geçerliliğini yitirmektedir. Çoğu zaman tanınma siyaseti biçiminde, ortak bir zeminde etkileşim alanı bulan yeni yaklaşımlar; şu türden sorular sorarak siyaseti ve sivil alanı dönüştürmeyi amaçlar:

“Belli başlı kurumlar özgül kimliklerimizi dikkate almadığı zaman, bir demokrasi, ahlaksal açıdan sorun oluşturacak biçimde bizi dışlayarak ya da ayrımcılık yaparak vatandaşlarını yüz üstü bırakmış olur mu? Kamu kurumları, özgül kimliklerimizi tanımayıp yalnızca vatandaşlık hakları ve siyasal haklar, gelir sağlık ve eğitim gibi ortak evrensel çıkarlarımızı tanırsa, ayrı kimliklere sahip vatandaşlar eşit olarak temsil edilebilirler mi?” (Gutmann, 2014: 25-26).

Liberal demokrasinin içsel gerilimi karşısında sıklıkla önerilen çözüm, farklılıkların tanınmasını ve bireyselleştirilmiş ihtiyaçlara duyarlılığı öngören bir adalet anlayışının siyasal ve

toplumsal alanda hâkim kılınmasıdır. Böyle bir önerme açısından “... adalet her ayrı kişi için aynı koşulları değil, farklılaşmış ihtiyaçların belirlediği denk koşulları gerektirir” (Gould, 1999: 258). Burada kastedilen adaletin tahkim edilmesi, anlamlı farklılıkların tanınması ve göz önünde bulundurulmasıdır. Böylece eşitlik yeni bir form kazanarak farklılığa karşı duyarlı olmayı ve farklılık haklarının korunmasını ifade eder (Gould, 1999: 259).

Bu türden bir eşitlik anlayışı; liberalizmin yurttaşların evrensel eşitliği adına siyasal görüş dışındaki farklılıklara kayıtsız kalan yaklaşımının ötesine geçerek ırk ve etnik aidiyetten ya da cinsel kimlik veya bir sosyal gruba dâhil olmaktan doğabilecek farklılıkları tanır. Bunun demokrasi açısından sağlayacağı kazançlardan biri, bir grubun çıkarını anlamak ya da temsil etmek için zorunlu olarak o grubun bir üyesi olmayı öngören bakış açısının geçersiz kılınmasıdır. Böyle bir durumda temsil edilecek olan çıkar ya da hak, temsili sağlayacak olan kişiye oranla öncelik kazanır (Phillips, 1999: 201). Phillips’ e göre, “çoğu çağdaş kuramcı, türünün herhangi bir üyesince temsil edilebilecek asli bir kadın özne veya otantik bir Siyah özne yönünde imalarda bulunmaktan kaçınacaktır; bugün daha çok egemen olan görüş, çoğul kimlikler veya çoğul “özne konumları” görüşüdür ve bu konumların her biri siyasal dönüşüme ve değişime tabidir” (1999: 204).

Böylesi bir görüş feminist kuram açısından değerlendirildiğinde, birbiriyle ilişkili iki çıkarsama yapılabilir. Bunlardan ilkinde göre farklılaşmış ihtiyaçlara karşı duyarlılık ve hatta empati geliştirilmesi, kadınların çıkarlarının sözcüleri erkekler tarafından da temsil edilmesini sağlar. Dolayısıyla bir aktörün kendisinin ya da kimliğinin doğrudan dâhil olmadığı bir harekete katılması da mümkündür. Beckwith’ e göre bu durum, bir toplumsal hareket içerisinde “siyasi duruş” kazanmak ya da “meşru katılım” ı sağlamak olarak açıklanabilir. Sözcüleri, madenci olmayan fakat kömür madenciliği grevlerine katılan kadınlar, anneler, kızkardeşler ya da eşler madencilere olan yakınlıklarına ve/veya onlarla olan ilişkilerine dayanarak katılımı haklı kılabilirler (aktaran Bernstein, 1997: 536). İkinci olarak ise kimliğin özcü bir biçimde ele alınmasının önüne geçilir. Böylelikle tüm kadınları kapsayabilecek bir kadın kategorisi yaratmanın yani her kadının ortak bir tarihi, çıkarı ve deneyimi olduğunu varsaymanın temsil düzeyinde yaratacağı kısıtlar saptanır. Bu tür saptamalar feminist teoride, Carole Pateman, Iris Marion Young, Judith Butler ve Susan Hekman gibi teorisyenlerin yaklaşımlarında sıklıkla vurgulanır.

Kimliğe ilişkin özcü yaklaşımların aşılması gerektiğine ilişkin tartışmalar, 1990’ lardan günümüze kadar feminist kuramın merkezî konularından birini teşkil etmektedir. Bu tartışmanın odağında toplumsal cinsiyet mefhumunun içerdiği anlamlar ve vurgular yer alır. Her şeyden önce toplumsal cinsiyet nosyonunun içerisinde, gizli olan ve feministlerin 1980’ lerde tartışmaya

başladığı özcülük fikri mevcuttur. Bu fikir, kadınlar kategorisinin kendisinin kültürler arası ortak bir kimliği olduğunu varsayar. Sonuçta feminist hareket, özcü olmayan bir konumdan hareket etse de nihayetinde kadınlar için ortak bir kimlik inşa etmeyi denemiştir. Ancak bugün feminist kuramdaki tartışmalara bakıldığında kadınlar açısından farklı tarihsel bağlamların, ırksal, sınıfsal ya da cinsel ayrımların var olduğunun kabul edildiği görülür. Kadın olmanın sabit bir durum ya da ontolojik bir temel sağlamaktan ziyade; eşzamanlı ve artzamanlı olarak değişime ya da müzakereye açık bir fenomen olarak algılanması gerektiğine ilişkin yaklaşımlar artmakta (Scott, 2013: 95-96).

Young' a (2005: 3) göre, feminist teşebbüsler, kadınların günlük hayatta deneyimlediği fakat üzerinde çok durulmayan bedensel tecrübelerin farklı açılarını yansıtmak ve bu yönde bir farkındalık yaratmak ister. Feminizm toplumsal bir eleştiri getirir; kadınların bedensel hâllerini düzenleyen toplumsal normlar ve bireylerin fiziksel ihtimamıyla ilgili araçlar tarafından adaletsizce sınırlandırıldığına dikkat çeker. Böylece feminist perspektif, hem cinsiyeti ve cinsiyete özgü özellikleri betimler hem de kadınların olması gerektiği kadar özgür olamadıklarına dikkat çeker. Bugün kadınların özgürlüğüne ilişkin mücadeleyi sistematik bir şekilde sürdüren üçüncü dalga feminist hareket ilk adımı toplumsal cinsiyet nosyonunun kendisini sorgulayarak atar.

Toplumsal Cinsiyet Özcülüğü

Toplumsal cinsiyet mefhumunun çıkış noktası erkek veya kadın olarak algıladığımız cinsiyetler üzerine yeniden düşünme çabasıdır. Bu çaba öz hâliyle, erkekmerkezli kategorilendirmelerin karşısında konumlanarak kadınların ortak eylem ve deneyimlerinin oluşturduğu bir kimlik politikası geliştirmeye odaklanır. Özellikle ikinci dalga feminist hareketin temel motivasyonunu oluşturan bu politikalar, kadınların kültürel veya toplumsal olarak belirlenmiş birtakım toplumsal cinsiyet rolleri bakımından erkeklerden ayrıştığını ve kadın kimliğinin zeminine bu farklılık temasının yerleştirilmesi gerektiğini savunur.

Bu bağlamda feminist hareket, ortak bir kadın kimliği oluşturarak esasen eril tahakküm karşısında somut ve öngörülebilir bir kategori yaratmayı ve kadınları bir araya getiren birçok ortak zeminin varlığını işaret etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda egemen kültür tarafından baskı gören kadınlar, feminist hareketin “özne” si olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısı kısaca şöyle ifade edilebilir:

“... feministler, hangi sınıf, etnik köken, kültür ya da dine mensup olurlarsa olsunlar tüm kadınları birleştiren bir bağ bulduklarını varsaydılar. Bir başka ortak nokta da, kadınların evrensel olarak aynı

baskı mekanizmasının etkisi altında olmasıydı. Kadınların emeği, yeniden üretim işlevleri, yaşamları tüm dünyada erkek egemen iktidarlar tarafından sömürülüyordu” (Tekin, 2003: 3).

Öte yandan feminist kuram içerisinde, ikinci dalga feminist hareketin kadın kavramına ilişkin tekil bir kategori oluşturma çabasının birtakım kısıtları beraberinde getirdiği tartışılır. Bu tartışma, bir taraftan siyasal teorideki farklılık politikalarını temel alan yaklaşımların ve fakat esas olarak üçüncü dalga feminist hareketin odak noktasını oluşturur. Nitekim farklılık politikalarına yönelik tartışmaları siyasal teorinin gündemine sıklıkla getiren Laclau’ nun ve Mouffe’ un radikal demokrasi modelinin temel sorunsalı, birey ve vatandaş olarak kimliklerimizi birbirimizi birbirimize feda etmeyecek şekilde nasıl kavramsallaştırabileceğimizdir. Mouffe’ a (1992: 32) göre, böyle bir vatandaşlık görüşü ne liberal görüşteki gibi tek bir kimliği ne de cumhuriyetçi görüşteki gibi diğerlerini geçersiz kılan hâkim bir kimliği ifade eder. Radikal bir demokratik vatandaşlık; yaşamın her alanındaki egemenlik ilişkilerini bertaraf eden eşitliği ve özgürlüğü esas alan bir görünümüdür. Bu düşüncede birey ve vatandaş olmak için kimlikler korunur; fakat kimse bir diğerine kurban edilmez. Dolayısıyla bu bakış açısı, çoğulculuk ve farklılıklara saygı pahasına ortaklıkları vurgulayan ya da çoğulculuk ve farklılık adına herhangi bir ortaklık biçimini inkâr eden yaklaşımlara karşı çeşitliliğe saygı gösteren ve farklı biçimlerin odağını oluşturduğu bir ortaklık biçimi öngörmektedir.

Üçüncü dalga feminist hareketin temel argümanları da benzer şekilde, grupları ve bireyleri etkileyen özgül baskı biçimlerine karşı çıkılması gerektiğine odaklanır. Evrensel ya da tekil bir “kadın” kategorisinin varlığına ilişkin görüşleri sorgulayan yeni teorik zeminin farklılık politikalarında da olduğu gibi kimliklerin göreliliği üzerinde durduğu görülür. Bu bağlamda siyasal teorideki kimlik ve farklılık politikaları, ikinci dalga feminist teoride ortak bir kimlik ya da özne olarak işaret edilen “kadın” kategorisinin kadının kişisel öznelliğinin inşa edilmesinde zorunlu/tekil bir kategori olarak ele alınmasını sorunsallaştırır: “Kadınların ortak kimlik arayışında cinsiyetin kimlik kategorisi olarak kullanılmasının sınırlarına çabuk ulaşıldı. Özellikle ırk, sınıf, etnik ve dini kültür söz konusu olduğu zaman. Jonathan Rutherford’ un deyimiyle, lezbiyen, siyah ve işçi sınıfı feminist politikaları, farklılığa dayanan doğalarıyla tek tip feminizme karşı koydular” (Tekin, 2003: 8). Bu bağlamda, farklılık üzerinden okunan kimlik tartışmalarının vardığı noktaya bakılırsa kadın kavramının muhtevasına ilişkin yeni anlamların yaratıldığı görülür. Bu yeni anlamlar ise sıklıkla; ırk, sınıf, etnik ya da ulusal köken biçimindeki var oluş biçimlerine ya da kadınların yeni yaşam tarzlarına yönelik mücadelelere dayandırılır.

Bu doğrultuda günümüzde, tüm zaman ve mekânlar ya da tüm kültürler ve sınıflar açısından kolektif bir kadın kimliğinin var olabileceğini öngören ve bu sebeple esasen kadınlar arasındaki

farklılıkların üstünün örtülmesine yol açan toplumsal cinsiyet kategorileri, feminist teoride eleştirel yaklaşılabilir bir konu olarak varlığını gösterir. Sözelimi Iris Marion Young' a (1995: 203-208) göre, kadınları tekil bir bağlam içerisinde tanımlama eğiliminde olan görüşler, kadını maddeleştirme ve birtakım spesifik özelliklerin bulunduğu bir varlık olarak görme eğilimi taşır ve bu doğrultuda kadını bu kategorinin gerektirdiği koşullara göre sınıflandırmak ister. Buradaki temel problem, “kadın” ın biyolojik ve hatta toplumsal/kültürel bir kategoriye indirgenmesi ve kadınların gerçek hayatlarındaki çeşitliliğin göz ardı edilmesidir. Nihayetinde tüm kadınların paylaştığı belirli toplumsal nitelikleri belirleme çabası taşıyan bu eğilim, bazı kadınları dışarıda bırakacak ya da onların hayatlarını belirlenen kategorilere uyacak şekilde çarpıtmaya çalışacaktır. Fakat bunun bir yanlışlığı doğuracağı açıktır; çünkü “kadınlar” sözelimi radyo dinleyicileri kadar basit ve tek boyutlu bir kategori oluşturamaz. Cinsiyet, tıpkı sınıf gibi çok yönlü, katmanlı, karmaşık ve çakışan bir dizi yapı ve nesnelere grubu içerir.

Benzer şekilde Susan Hekman (2000: 290-291), ikinci dalga feminizm hareketinin cinsiyetler arası eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak savunduğu kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları vurgulayan görüşü, özcü bir yaklaşım olmakla eleştirir. Buna göre feminizmin “kadın” kategorisi içerisinde tanımladığı kimlik; beyaz, ortasınıf ve heteroseksüel kadınları temsil eder. Dolayısıyla burada önceden tanımlanmış ve değişime kapalı bir “kadın” kategorisi ve hatta feminizm açısından bu nitelikleri taşıyan bir kadın hegemonyası kutsanmış olur.

Bir başka görüş Anne Phillips' e aittir. Phillips' e (1995: 288-293) göre, çağdaş feminist hareket açısından genel bir kadın kategorisini içeren “homojenlik efsanesi” eşitsiz ve baskıcı bir karakter yansıtır. Sözelimi kadınların ihtiyaçları “özel bir vaka” olarak görülür ya da “etnik azınlıklar”, sapkın gruplar olarak addedilir. Dolayısıyla yerleşik bir demokrasinin görüldüğü fakat eşitsiz toplumlarda, bazı bireylerin diğerlerinden daha avantajlı bir konuma yerleştirildiğini ve bu doğrultuda eksik ya da yanlış “temsil” e yol açıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların spesifik özellikleri olan bir cinsiyet olarak tanımlanmasına eleştirel bir bakışla yaklaşan bir başka isim Judith Butler' dır. Butler' a göre feminist kuram, kadınların temsil meselesini ele alırken kadınları temsil etmek için yeterli gördüğü bir dili siyasetin zeminine yerleştirerek kadınlar kategorisine ilişkin birtakım varsayımlar açığa çıkarmıştır. Bu çabanın sebebi kadınları birer özne olarak görünür kılmak olsa da Butler' a (2018: 43-44) göre, artık öznenin kendisi istikrarlı ve kalıcı bir mefhum olarak algılanmaktan uzaktır. Bu bağlamda kadınlar kategorisine ilişkin belirli varsayımlara ulaşan feminist kuramın, aynı zamanda bu varsayımlara ulaşabilmek için kadınlara özne olarak varolabilecekleri birtakım gerekleri dayattığı söylenebilir. Bu tespit ise iktidar, hukuk sistemi ya da toplumsal ve kültürel normlar başta olmak üzere birtakım

denetleyici ve düzenleyici etkenin özne üzerinde kurucu bir etki yarattığını görmeyi kolaylaştırır. Dolayısıyla Butler açısından toplumsal cinsiyet mefhumu esasen bir kurgudan ibarettir. Bu önermesini şu sözler ile destekler:

“Kişi kadın “olsa” bile, elbette bundan fazlasıdır da; terim yeterince kapsayıcı değildir. Yetersiz kalmasının sebebi toplumsal cinsiyeti verili bir “kişi”nin toplumsal cinsiyetiyle gelen teferruatı aşması değil, toplumsal cinsiyetin farklı tarihsel bağlamlarda ille de her zaman kesin ve tutarlı bir şekilde kurulmuş olmaması ve söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişmesidir” (Butler, 2018: 46).

Butler, feminist kuramdaki -sıklıkla kolektif bir bilinç oluşturmak için kullanılan- kadın kategorisini sorgularken bunu toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmasının içerdiği anlamlara değinerek yapar. Bu kavramsallaştırmayı öncelikle “zorunlu heteroseksüellik matrisi” ni dayatmakla suçlar ve buna karşı çıkar: “Şimdilik, istikrarlı iki cinsiyet olduğunu varsaysak bile bu, “erkekler” in inşasının erkek bedenlere mahsus olacağı, “kadınlar” ın da yalnızca dışı bedenlere yorum getireceği anlamına gelmez” (Butler, 2018: 50).

Bu tartışmayı açmak üzere cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayırımına tekrar dönmek gerekirse ilk olarak böyle bir ayırımın “biyoloji kaderdir” ifadesini yıkmak üzere inşa edildiği görülür. Fakat toplumsal cinsiyet söyleminde kültürel yasaların tayin ettiği verili bir toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması öngörüldüğünden bu durumda özneye ilişkin bir başka kısıtlama meydana gelmiş olur. Butler’ a (2018: 51-53) göre, toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiğini savunan görüş içerisindeki bazı değerlendirmelerde, toplumsal cinsiyet anlamlarının anatomik açıdan farklılaşmış bedenlere işlendiği ve böylece bu bedenlerin edilgen alıcılara dönüştürüldüğü görülür. Bu anlamda toplumsal cinsiyetin inşa edilmesinde kültürü öncelemek ya da bir başka deyişle toplumsal cinsiyeti ifade eden tekil bir kategori olarak kültürü ele almak “biyoloji kaderdir” ifadesinin yerine kültürü koymak anlamına gelebilmektedir.

Farklılık ve kimlik siyaseti ile eklemlenen feminizm politikalarında bir kısım kuramcılar tarafından, kimliğe ilişkin kurucu bir unsur olarak kültürün öngörülmesi fikri açıkça reddedilir. Sözelimi Phillips’ e göre “kadınları kültürel bir grup olarak görmek, homojen, sürdürülmesi ve korunması gereken bir ‘kadın kültürü’nü varsaymaktır ve bu feminist olmaktan çok feminizm-karşıtı bir duruştur” (aktaran Kartal, 2016: 72). Kültürün ırk, sınıf ya da etnik köken gibi birtakım kategorileri aşkın bireyin yaşamında belirleyici bir kategori olarak ele alınması, aynı zamanda kültürün de sabit formu olduğunun savunulması olarak okunabilir.

Bu bakış açısını aşmak üzere ikinci dalga feminist hareketin temel dayanaklarından birini oluşturan kadınların toplumsal cinsiyetinin kültürel olarak erkeklerden farklı olduğu görüşü; işçi

sınıfı hareketi, siyahi kadınlar ve özellikle 1990' lardan sonra siyasal teori alanında yeni tartışmaları başlatan queer kuram feministleri tarafından eleştirilmektedir. Queer kuramın feminist teoriyi de kapsayan tarihsel dönüşümünde -ki bu dönüşüm Alev Özkazanç tarafından post-yapısalcı dönüşüm olarak adlandırılır- iki farklı ekolden bahsedilebilir.

Özkazanç' a (2014: 3) göre, bunlardan ilki psikanaliz ekolü ve özellikle Lacan ve post-Lacancıdır. Özkazanç; Kristeva ve Irigaray gibi post-Lacancı feministlerin öznellik, cinsellik ve toplumsal cinsiyet gibi temaları ele aldıkları analizlerde psikanaliz alanının yanı sıra queer kurama da katkı sağladıklarını saptar. İkinci olarak iktidar, öznellik ve cinsellik arasındaki ilişkilere dair psikanalitik çerçeveyi eleştiren iki farklı damar olarak Foucault ve Deleuze hatlarının, queer kuramın içinde etkili olmaya devam ettiğini belirtir. Bu bağlamda Özkazanç' a göre, “queer” in düşünsel kaynaklarına bakınca, ilk bakışta biri psikanaliz içinden gelen, diğeri psikanalizin radikal bir eleştirisine dayanan iki farklı postyapısalcı damar olduğunu ve bunların queer kuramın oluşumunda farklı etkiler yarattıklarını görebiliyoruz”(2014: 3). Bununla birlikte queer tartışmayı ortaya çıkaran bir dizi gerilimin yer aldığı Judith Butler' ın *Cinsiyet Belası* adlı eserinin queer kuramın düşünsel çerçevesini oluşturmada önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Bu feminist eleştirilerdeki temel vurgu, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara odaklanmak yerine öncelikli olarak kadınlar ve erkeklerin kendi içlerinde nasıl farklılaştıklarının analiz edilmesinin gerekliliğidir. Bu bağlamda üçüncü dalga feminist hareket içerisinde, kimliklerin müzakereye açık olduğuna dair yeni bir paradigma arayışı sürdürülmektedir.

Maternal (Anacı) Enformasyon, Söylem ve Annelik

Günümüzde annelik mefhumunun; siyasetin, medyanın, feminist ya da kültürel çalışmaların odak noktalarından biri hâline geldiği görülmektedir. Pek çok farklı söylem üzerinden annelik, kadınlara yönelik alternatifler sunmaktadır: Anneliği kabul etmek, reddetmek ya da müzakere etmek. Anneliğe ilişkin söylemler içerisinde en belirgin olanı ise patriarkal düzenin sürekliliğini savunan “kutsal annelik ideolojisi” dir. Buna ilaveten, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Avrupa ülkelerinde annelik, göçmen kadınlar üzerinden ön plana çıkarılan siyasal bir retoriktir ya da Kanada’ da kadın özgürlüğü söylemi yerine çocukların refahını politik tartışmanın merkezine yerleştiren söylemler mevcuttur. Tüm bunların yanında günümüzde artan şiddette medyanın anne bedeni üzerinden geliştirdiği söylem patlamaları gözlemlenmektedir (Özta, 2015: 91). Sözelimi “... anneliğin organik beslenme, yeni çocuk bakım trendleri, ABD’ de 2000’lerin başında profesyonel, yüksek gelir grubundan kadınlar arasında medyanın da sıklıkla işlediği, “optingout” yani çocuklar için işten çekilme trendi, anne bloglarındaki patlama...” (Özta, 2015:

92). Bununla kastedilen günümüz postendüstriyel toplumunda; yani bireyin her türlü reklam, propaganda ve kitle kültürü malzemelerine maruz kaldığı bir toplumda, özellikle tüketim alanına hizmet eden araçlar karşısında annelik alanının da bu dönüşümlerden etkilendiğidir. Annelik mefhumu üzerinden üretilen söylemler; muhafazakârlık, neoliberalizm ve kültür-din savaşları çerçevesinden öz biçimde şöyle görülebilir:

“ 1. Daha önce hak ve eşitlik mücadelesinin konusu olmuş alanlar, kültür savaşlarının konusu olmaktadır (çalışan-çalışmayan anneler; özgürleşmiş Avrupalı kadınlar-entegre edilecek göçmen kadınlar; “tekinsiz Ortadoğulular”, özgürleştirilecek Müslüman kadınlar gibi).

2. Yapısal engeller ve sınırlara ilişkin eleştiriler silikleşerek, “seçim” retoriği (annelerin çalışmamayı, işi bırakmayı veya yarı zamanlı çalışmayı “seçmesi” gibi) ve piyasa merkezli “istersen yaparsın” retoriği (“muhafazakar feminizmin” annelerin gücü söylemi ile feminizme yönelik kadınları “kurbanlaştırma” eleştirisi) öne çıkmaktadır.

3. Anneliğe ilişkin meseleler, hak temelli politikalar, cinsiyete dayalı ayrışma ve örüntüler üzerinden değil de, duygulara seslenen bir drama dili ile apolitikleştirilmektedir (“çocuklarına iyi bakamayan” yalnız anneler, “gelenek ve kültürlerinin kurbanı” göçmen kadınlar, ailelerinin güvenliklerinden veya çocuklarının yetiştirilmesinden endişeli olan orta sınıf anneler gibi).

4. Annelik alanına egemen olan söylemler, ağırlıklı olarak beyaz orta sınıf, heteroseksüel ve tam zamanlı anneliği veri olarak almaktadır.

5. Maternal sosyal haklar alanına ilişkin evrensel yurttaşlık hakları, giderek parçalı ve “farklı” grupların yönetilmesi perspektifinden risk temelli bir sosyal siyasete dönüşmektedir.

6. Annelik alanı giderek güvenlik, entegrasyon ve uyum merkezli bir biyostratejinin parçası olmaktadır” (Öztañ, 2015: 104).

Feminist kuramda annelik alanının nasıl kavramsallaştırıldığını anlamak üzere yürütölen tartışmalara bakıldığında, bu çalışmayı ortaya çıkaran temel sorunsal bağlamında şu tür sorgulamalar görmek mümkündür: Annelik, kadınların birincil/tek ya da en önde gelen tatmin kaynağı mıdır? Ya da birçok tatmin kaynağından yalnızca biri midir? Diğer bir deyişle, kadınların kaderi üremeden kaynaklanan biyolojik rollerine mi bağlıdır? Yoksa biyoloji sadece faktörlerden biri midir? (Glenn, 1994: 1).

Bu tartışma feminist kuram açısından derinleştirildiğinde, annelik mefhumuna ilişkin paradigma değişikliklerinin olduğu görülür. Sözelimi feminist analizler, 1960’ lı ve 70’ li yıllarda anneliğe yüklenen kutsallık ve gizemi ortadan kaldırmaya odaklanırken 80’ lere gelindiğinde bu bakış açıları iki farklı forma bürünmüştür. İlk yaklaşım 70’lerdeki annelik mefhumuna ilişkin

eleştirel bakışı sürdürürken ikinci yaklaşım annelik kurum, ideoloji ve pratiğinin feminist bir bilinç ile tanınması gerektiği üzerinde durur (Özta, 2015: 92-93).

Feminist kuram açısından anneliğe ilişkin bu türden olumlu bir yaklaşımın ortaya çıkmasında o tarihlerde yeni bir akım olarak beliren natüralizmin etkisi olduğu tartışılır. Nitekim kadınlar ve “doğa” arasında bağ kurmayı salık veren bu eğilimin neticede annelik içgüdü ve özünü sıklıkla vurgulayarak bu yönde bir etki yarattığı kabul edilir. Maternal-natüralist feminizm olarak da nitelendirilen bu eğilim, kadınların kamusal alandan, siyasetten ve katılımcı yurttaşlıktan uzaklaştırıldıklarını görmek yerine; kadınların nüfuz alanı olarak tanımladığı özel alana odaklanır. Maternalist eğilimde özel alan, annelik ya da ailenin alanı olarak tanımlanmaktadır ve kişisel çıkarların yozlaşmış dünyasından farklı olarak bireylerarası ilişkilerin ahlaki bir zeminde korunduğu güçlü bir bütünlüğe sahip olmakla ifade edilir. Bu bakımdan “merhamet politikası” ya da “etik bir politika” olarak kavramsallaştırılır (Hobson, 2005: 139-140).

Bu bağlamda, feminist kuramda anneliğe ilişkin ikili bir karşıtlığın varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki 1973’ te yaşanan petrol krizinin ardından gelen çalkantılı ekonomik krizden ideolojik bir sonuç çıkaran natüralistler; diğeri ise kadınların kimliklerini özgürlükler çerçevesinde ele almayı öneren kültüralistler. Bu iki bakış açısından ilki; doğa ve biyoloji kanunlarından, annelik “özü” ve “içgüdü” nden yola çıkarak anneliğe ilişkin çok sayıda söylemin -ki bunlardan en güçlüsünün “uzman annelik” olduğu söylenebilir- yaratılmasına yol açmıştır ve sıklıkla Plutarque ya da Rousseau’ nun argümanlarına başvurmuştur (Badinter, 2017: 38).

Anneliği biyolojik farklılık ve (heteroseksüel) cinsel aktivitenin doğal bir sonucu olarak ortaya koyan bakış açısı sadece anneler olduğunu kabul etmekle birlikte “annelik kurumu” nun varlığını nadiren sorgular. Dolayısıyla anneliğin tarihsel ve kültürel süreçlerin olası bir sonucu olabileceğini gözden geçirir. Böyle bir bakış açısı, anneliği yalnızca cinsel aktivite, gebelik, doğum ve nihayetinde annelik olarak doğal bir zincirden ibaret olarak tanımlar; fakat bu bakış açısı sosyal koşulları ve mevcut değer ya da seçenekleri göz ardı eder. Nitekim cinsel aktivitenin doğal olarak gebeliğe ya da hamileliğin doğal olarak doğuma yol açmayacağı ileri sürülebilir (Smart, 2003: 37-39).

Annelik alanında özellikle medyada yaratılan söylemlerin anneliğin aşırı düzeylerde -ve hatta kimi zaman patolojik biçimde- içselleştirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Medya tarafından inşa edilen söylemlerin etkisi şu ifadelerde açıkça görülebilir:

“Gazetelerde birbiri ardına, çalışan annelerin çocuklarına ilişkin “felaket haberleri” duyurulmakta, bloglar, dergiler ve gazetelerde anneler ve çocukların gelişimi üzerine hararetli bir tartışma yürütülmekteydi. Çalışan annelerin çocuklarının obeziteden işsizliğe, sınav başarısızlığından depresyon eğilimlerine, şiddet eğilimlerinden özgüven sorunlarına kadar daha büyük “risk” altında olduklarına ilişkin olarak gelişen bu yazın, anne savaşları külliyatının bir parçası olarak Atlantik’in her iki yakasını sarmış durumdaydı” (Özta, 2015: 96-97).

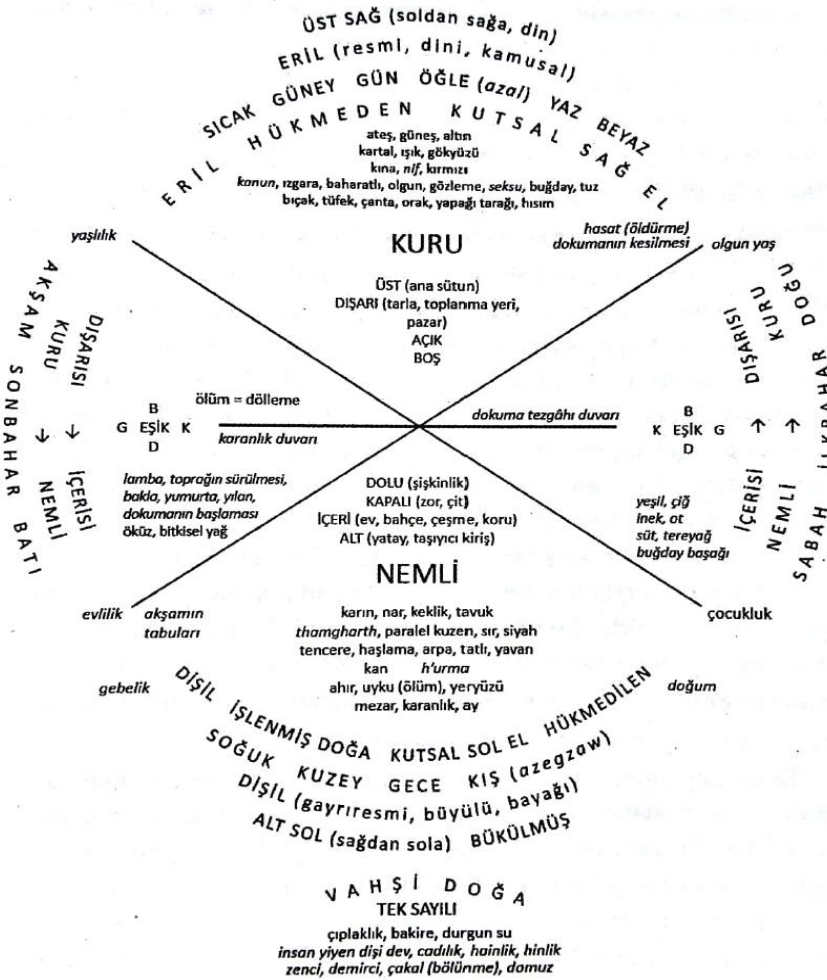
Bu pasajda da görüldüğü gibi anneliğin kadın cinsine ilişkin doğal bir ihtiyaç olduğunu savunan söylem, istikrarlı biçimde kadınlara “ideal annelik” tasavvurları sunar. Bu söyleme göre annelik, kadınlar açısından tam bir mükemmelliğe tekabül eder. Yine bu söylemin doğal bir sonucu olarak medyada ve siyaset dilinde “iyi” ve “kötü” anne kategorileri yaratılır. Anneliğin bu biçimde sorgulanmadan kabul edilmesi, Badinter’ e (2017: 132-133) göre, kadınların kendilerine aşırı yüklenmesini beraberinde getirir. Badinter, bu hususa dikkat çekerek natürel maternalizm olarak adlandırdığı eğilimde bilinçli olarak kendisini bebeğe adayan annenin esasen bebeğe bağımlı kılındığını ifade eder. Bu durum kaygılı ebeveynlerin aşırı korumacı tutumunun yarattığı bir sonuç olarak okunabilir; fakat art alanında günümüz endüstri toplumunda birtakım risklerin - geleceğe ilişkin kaygı- üretilmesi yoluyla bireye daha fazla zaman, para ve enerji harcaması yönünde yöneltilen baskının sonucudur. Bu durum muhafazakâr söylemden beslenerek ailede ev içi sorumlulukların asimetrik bir şekilde dağılmasını pekiştirir ve “aşırı ebeveynlik” tutumunu annelik kimliğinde tanımladığı kadınlara yükler (Işık, 2015: 53-54).

Öte yandan bu argümanları eleştiren kültüralist saldırı ise, kadınların biyolojik yeniden üretiminin bu çeşit bir baskıya maruz kalmadığı ve anneliğin kadınlar açısından pek çok rolden yalnızca biri olduğu görüşüne sahiptir (Glenn, 1994: 2). Bugün anneliği kadın cinsine yüklenen bir ödev olmaktan ziyade reddi ya da müzakeresi mümkün bir kategori olarak kavramsallaştırmaya dönük tartışmalar mevcuttur ve bunun için atılacak ilk adım belki de “kötü anne hayaleti”¹ nin tasfiyesidir.

Bu doğrultuda postmodern felsefe ile kesişen üçüncü dalga feminist hareketin katkılarından söz edilebilir. Öncelikle bu ittifakı ortaya çıkaran temel itkinin postmodern felsefede olduğu gibi feminist kuramda da modern epistemeye ilişkin rasyonel/irrasyonel, özne/nesne ya da doğa/kültür biçimindeki düalizmlerin sorgulanması olduğu söylenebilir. Hekman’ a (2016: 22) göre, bu düalizmler içerisinde postmodern felsefe ve feminizmi birbirine yaklaştıran en belirgin olanı rasyonel/irrasyonel düalizmidir. Buna göre öz biçimde, eril akıl ve söylem gereğince kadınlar bilgi

¹ Badinter bu kavramı, annelik mefhumuna ilişkin yaratılan söylemlerin kadınlar üzerinde yarattığı baskıyı açıklamak üzere kullanır. Bu söylemlerin ortak teması, bir çocuğa en doğru şekilde bakacak olan kişinin kadın/anne olduğu ve anneliği eksik biçimde yerine getirdiği düşünülen kadınların ise birer suçlu olduğudur (Badinter, 2017: 132-133).

alanının dışında tutularak daima irrasyonellikle ilişkilendirilmiştir. Aydınlanma geleneğinden miras alınan modern epistemede bilen özne daima erkek olarak görülmüş ve kadınlar akıl alanının dışında tutulmuştur. Evrensel nitelikte uygulama alanı bulan bu düalizmler, Pierre Bourdieu tarafından şöyle şemalaştırılmıştır:

Şekil 1: Özetleyici Şema: Tutarlı Karşıtlıklar, Bourdieu (2016: 25)

Bourdieu, bu tablonun iki şekilde okunabileceğini ifade eder: “dikey karşıtlık ekseninde (kuru/nemli, üst/alt, sağ/sol, eril/dişil vs.) ya da süreçler (örneğin yaşam döngüsü -evlilik, gebelik, doğum vb.- veya ekim yılı döngüsü) ve hareketler (açılma/kapanma, içeri girme/dışarı çıkma vb.) ekseninde” (2016: 25).

Rasyonel/duygusal, iddiacı/pasif, güçlü/zayıf ya da kamusal/mahrem türünden ayrımlarla ifade edilen bu ikilikler, sıklıkla erkekleri üst konuma yerleştirmekle ve kadınları aşağı konumda ya da ikinci cinsiyet olarak tanımlayan modern teorinin ürünü olmakla eleştirilir. Bu bağlamda çoğu feminist yaklaşımın modern teoriye ilişkin bir kuşku beslediğini söylemek yanlış olmayacaktır. “Feministler, kadınların ezilmesi modern teorinin felsefi sacayakları ve onun

özcülük, temelcilik ve evrenselciliği vasıtasıyla tahkim edildiği ve meşrulaştırıldığı için modern teoriye eleştirel yaklaşma eğilimindedir” (Best ve Kellner, 2011: 250). Böylesi bir durumda özcülüğe kuşku ile yaklaşan feminist teori, modernliğin bir eleştirisi olarak okunan postmodern yaklaşımlarla ilişkilendirilir.

Seyla Benhabib (2017: 26-30), feminizm ile postmodernizmin eklemlendiği uğrakları üç başlık altında inceler: İnsanın Ölümü; Tarihin Ölümü ve Metafiziğin Ölümü. Kimlik tartışmalarının muhtevasına uygun olarak öncelikle “İnsanın Ölümü” ile kastedilenlerin ne olduğu burada tartışmaya açılabilir. Benhabib’ e göre “İnsanın Ölümü”, onun aşkın bir varlık olarak görüldüğü yaklaşımların terk edilmesine tekabül eder. Böyle bir tasavvura göre insan, kurgusal anlam ağlarına yakalanmış dil içerisindeki bir konumu ifade eder ve özne; dil, anlatı ve kültürel sembeler tarafından yapılandırılan bir öznelliğe sahiptir. Feminist bakış açısından bakıldığında “İnsanın Ölümü”, “Akılcı Erkek Öznenin Gizemden Arındırılması” olarak adlandırılabilir. Benhabib bu noktada postmodernistler ve feministler arasında bir ortaklık olarak görülen bu fikre ilişkin çekincelerini belirtir ve “İnsanın Ölümü” tezinin güçlü yorumlarını özneyi yalnızca dil içerisindeki bir konumdan ibaret görmekle eleştirir. Bunun sebebi öznenin toplumsal, dilsel ve söylemsel pratikler vasıtasıyla tanımlandığı bir durumda; amaçlılık, sorumluluk, özdeşünümsellik ve özerklik gibi kavramlardan vazgeçilmesidir.

Benhabib, öznenin bu türden konumlandırılmış bir veçhesinin bulunabileceğini kabul etmekle birlikte bu durumun feminist amaçlara ters düşeceğini de belirtir. Öznenin yalnızca içinde bulunduğu tarihin, biyografinin ya da kimlik kodlarının birer uzantısı olduğu fikri konumlandırılmış ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş öznenin özerklik peşinde olduğu görüşünü zedeler. Dolayısıyla Benhabib, kadınlar açısından kurtuluş projesini gerçekleştirecek failliği, özerkliği ya da benliği ortadan kaldırmaya dönük açıklama biçimlerini feminist kuram açısından savunmayı reddeder (2017: 30-31).

Benhabib’ e (2017: 33) göre, “Tarihin Ölümü” ise politik açıdan bakıldığında feminist kuramın amaçları ile en fazla örtüşen yaklaşımdır. Buna göre, büyük anlatılara ve tarih güçlerini temsil ettiği düşünülen grupların ya da örgütlerin iddialarına karşı çıkmak gerekir. Feministler açısından temel ilgi odağı olan bu yaklaşım vasıtasıyla, 1980’ lerin feminist kuramı üst anlatılar karşısında konumlandıkları bir dizi söylem ve pratik üretmiştir. Farklı ırksal kökenleri olan kadınlar, yoksul ve işçi sınıfından olan kadınlar, lezbiyenler ve eksik temsil hakkı tanınan diğer kadınlar; geçmiş feminist kuramlara eleştiri getirmiş ve yeni politika arayışları geliştirmişlerdir. “Bu kadınlar, evrensel kadın bağımlılığı ve ev yaşamına kısıtlanmışlık konusundaki varsayımlarıyla, önceki sözde üst anlatıların, aslında ikinci dalganın başlangıcına hâkim olan orta

sınıf, heteroseksüel, beyaz kadınların deneyimlerinden yanlış bir biçimde çıkarılmış olduğunu gösterdiler...” (Benhabib, 2017: 33).

Feminist yaklaşımın bu tarihlerden itibaren kadınlar arasındaki farklılıkların yadsınmadığı yeni bir “eleştirel paradigma” geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu paradigma kurgulanırken kültürel ve toplumsal meselelere de odaklanan feminizm, öznenin sonsuz çeşitliliğini merkezî önemde kabul etmiştir. Bunun bir sonucu olarak tarihin öznesi düşüncesinden vazgeçerek postmodern yaklaşımla eklenilen feminist kuram, üniter “kadın” veya “toplumsal cinsiyet” kimliği yerine çoğul ve karmaşık kategorilere açık bir toplumsal kimlik kurgulamıştır. Bu doğrultuda bir taraftan toplumsal cinsiyet kimliği ile diğer kimlikler arasındaki hiyerarşi ortadan kalkacak diğer taraftan sınıf, ırk, etnik köken ya da yaş gibi kriterler kimliğin inşa edilme sürecinde dikkate alınacaktır (Fraser ve Nicholson, 2011: 500).

Böylelikle postmodernizm ve feminizmi bir araya getiren hususun temelde kadınların ihtiyaç ve deneyimlerinin çeşitliliği -çocuk bakımı, toplumsal güvence ve konut gibi- konusunda geliştirdikleri ortak bilinç olduğu söylenebilir: “Nitekim, bu pratiğin temel öncülü, bazı kadınların bazı ortak çıkarları paylaşmalarına ve bazı ortak düşmanlarla yüzyüze gelmelerine rağmen, bu ortaklıkların hiçbir şekilde evrensel olmadığı; tersine, farklılıklarla hatta çatışmalarla iç içe geçtiğidir” (Fraser ve Nicholson, 2011: 500).

Kimliğe ilişkin yapılan özcü tanımların geçersiz kılındığı feminist teori ve politikalarda; ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı yeni “annelikler” tartışılmaya başlanmıştır. Mary Dietz’ e göre feministler içerisinde eşitlik savunucuları ve kadınların ayırt edici özelliklerini vurgulayan farklılık savunucularının ötesine geçenler, “annelik” mefhumunda sembolize edilen toplumsal cinsiyet rollerine karşı çıkar. Her şeyden önce maternal politikaların, münhasıran kadınları içerdiği düşünülen özel alan ve politik alana karşılık gelen kamusal alan arasındaki ayrımı kuvvetlendirdiğini düşünülür. Dietz’ e göre maternal feminizmin bakış açısı, politik hayata yanlış açıdan bakar; çünkü kolektif, kapsayıcı ve genelleştirilmiş demokratik vatandaşlığı içermek yerine kadınların “annelik” ile özdeş tutulan tutumlar -çocuk büyütme ya da korumak gibi- çerçevesinde temsil edilmesini önerir. Ancak bugün yapılması gereken; kadınların kendileri için eşitlik, özgürlük ve kolektif güç kazanacakları mücadele alanlarının artırılmasıdır. Bunun için ise kadınların kimliği “annelik” gibi tekil bir boyuta indirgenmemeli bunun yerine kapsayıcı bir vatandaşlık kimliği olarak temsil edilmelidir (aktaran Pateman, 1992: 18).

Bu tartışma kadınlar üzerinde, kendi isteklerinin çeşitliliğini görmeleri konusunda istikrarlı bir etki yaratarak birtakım sorgulamaları beraberinde getirmiştir: “...hangi etkinlikte kendimi daha

iyi tanımlarım? Annelik benim için en zenginleştirici etkinlik midir? Mesleki kariyerle kendimi daha iyi bir şekilde gerçekleştiremez miyim? Ne birini ne diğerini feda etmek istemezsem önceliğim hangisi olacak?” (Badinter, 2017: 123). Annelik mefhumuna ilişkin bu türden bir yeniden düşünme çabasının ve bu bağlamda farklı annelikleri öngören çeşitliliğin tartışılmasının kadınların kişisel kimliklerini kazanırken gösterdikleri mücadeleleri daha da görünür kıldığı söylenebilir. Nitekim Badinter, tüm kadınlar açısından ortak bir kimlik olarak tartışılan anneliğin kadına ilişkin bir tamamlanmamışlık ya da eksiklik ifade edebileceği fikrini eleştirir. Bu eleştirisini nullipare kavramına değinerek açıklar.

Badinter nullipare kavramını, Jane Sautiere’ e referans vererek açıklar: “Nullipare [hiç doğurmamış kadın]. Elbette, önce null’ü [hiç] duyuyorum. Ama pare, part [bölüm] da var. Nullipart [bölünmemiş] bir kadın, çocuklarına (yoksa çocukları arasında mı?) parçalanmamış, yekpare kalmış bir kadın” (2017: 125). Bu bağlamda bu eleştiride vurgulanmak istenen husus, kadınlığı ve anneliği özdeşleştiren bu kavramın yarattığı güçlü söylemdir. Sözelimi, annelik “görevini” yerine getirmediği söylenen kadınlar, toplum tarafından çeşitli marjinalleştirilmelere maruz kalır: “Ötekilik”, “tamamlanmamışlık” ya da “egoistlik” bunlardan bazıları arasında gösterilebilir.

Bu hususta üçüncü dalga feminizm hareketinin maternal düşünceyi ya da toplumsal olarak kurgulanan ve annelik mefhumuna yüklenen talepleri tartıştığı ve kadınların kişisel kimliklerini kazanma süreçlerinde özgürleştirici/eşitlikçi eğilimlerin tahkim edilmesi için çaba gösterdiği söylenebilir. Patriarkal sistemin kadınların kendi kimliklerine yabancılaşmasına yol açan özdeşliklerini aşmak, günümüz feminist hareketinin temel amaçlarından biridir. Badinter’ in kadın cinsine yönelik olarak ifade ettiği gibi “[b]izleri önceki yüzyıllardan ayıran nokta, anne olup olmama konusunda onlardan daha özgür olmamız değil, yaşadığımız dönemde kadın cinsinin kaderine yönelik daha farklı bir yaklaşımın benimsenmiş olmasıdır. Kadının kaderi annelikle giderek daha az bütünleştiriliyor; çünkü artık başka yollar mümkün ve arzulanmakta” (Badinter, 2017: 127). Bugün feminist teoride, kadınların kişisel çıkarlarını annelik içgüdüsünün ya da pratiğinin önüne koyduklarını gösteren eğilimlerin çoğaldığı ve buna bağlı olarak kendisini annelikte gerçekleştiren kadınların sayılarının ise giderek azaldığı vurgulanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada feminist kuramdaki belirli tartışmalar kapsama alınarak anneliğin kadınların kimlik arayışında temel alınan bir kategori oluşturup oluşturmayacağı hususu tartışılmıştır. Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmıştır: Kimliğin tekil bir aidiyet üzerinden tanımlanması mümkün

müdür? Kimliği tekil aidiyetler üzerinden tanımlamak özcülüğe yol açar mı? Toplumsal cinsiyet normlarından ileri gelen annelik kimliği kadınlar için vazgeçilebilir midir? Ya da siyaset, medya ve toplum tarafından anneliğe ilişkin olarak üretilen söylemlerin feminist teorideki yansıması nedir?

Bu tür sorulara yanıt arayan bu çalışmanın önemi, genel olarak kimlikler üzerindeki tekil kategorilendirmelerin bireyin kimlik inşasında yeterli olamayacağını vurgulamak ve dolayısıyla farklı aidiyet ve varoluş biçimlerinin aynı kimlikte bulunma potansiyelini görünür kılmaktır. Bu yönde ilk olarak liberal demokrasinin temsil krizi, farklılıkların tanınması bağlamında tartışılmıştır. Liberal demokrasiye ilişkin tartışmalar içerisinde feminist teorinin en temel eleştirisinin, liberal demokrasideki “soyut” bireycilik anlayışının ve kamusal/özel alan ayrımının bir taraftan kadınları rasyonel olarak tanımlanan akıl ve bilimsellik alanından; diğer taraftan da siyasal alana katılım fırsatlarından mahrum bırakması olduğu tespit edilmiştir.

Temsil söz konusu olduğunda Anne Phillips’ in ifadelerinde somutlaşan görüşlerin bugün feminist teorideki genel kanaati oluşturduğu söylenebilir. Demokrasi ve feminizm arasındaki ilişkiye odaklanan Phillips’ in görüşlerinden de anlaşıldığı üzere, kadınların kamusal alandan dışlanmasının esasen yönetimde söz hakkı elde edemeyecekleri ve yalnızca temsilcilere sahip olabilecekleri imasının bir yansıması olduğu söylenebilir. Sayıları giderek artan feminist teorisyenin analizinde yer alan bu saptamalar, kadın hareketi içindeki tartışmaların demokrasi teması üzerinde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Demokrasinin tüm toplumlar açısından derinleştirilmesini öneren feminist bakış açısının, tabi kılınan ve marjinalleştirilen kadınların, sosyal grupların ya da azınlıkların katılım haklarını içeren talepleri sürekli olarak politikanın ve pratik alanın merkezine taşıdıkları söylenebilir. Liberalizmdeki soyut insanlığı, evrensel değerleri ve ortak amaçları aşan bu talepler, bireylerin kimliğine ilişkin çeşitliliğin potansiyellerini de ortaya çıkarmıştır.

Böylelikle kimliğin çoğul karakterinin keşfedilmesi sonucu artık asli bir kadın öznenin tüm kadınları temsil edebileceğine dair görüşlerin terk edilmesi elzemdir. Bugün feminizmin odaklanmaya gayret ettiği en temel eğilim, kadın-erkek düalizmini aşan ve her iki cinsiyet açısından da bireylerin kendi içlerindeki farklılıkları görmeyi kolaylaştıran bir perspektif sunma iddiasıdır. Feminist teori ve radikal demokrasi gibi siyasal alanın merkezine farklılık temasını taşıyan yaklaşımların birbirlerine eklemeli olduğu nokta budur. Farklılık siyaseti, toplumda çeşitli şekillerde birbirinden farklılaşan kimliğin “eşdeğerlilik” esasına göre tanınmasını talep eder. Kimlik ve tanınma arasındaki ilişki bu şekilde eşit saygı esasına dayandığında, kimliğin diyalojik yönü anlam kazanır. Buna göre bireyin kendini ifade ettiği dışavurumlar diğerleri tarafından bir

teпки ile karşılanır. Dolayısıyla böyle bir durumda birey kimliğini bu türden bir etkileşim neticesinde sürekli olarak yeniden şekillendirir. Böylelikle bireyler arası etkileşim yoluyla edinilen kimliğin toplumsal alanda bir arada yaşayan bireyler arasındaki olası çatışmaları önlemek üzere bir etki yarattığı çıkarılabilir.

Bu yaklaşımların katkısı, herhangi bir grubun “aynı” kültürü paylaştığı varsayıldığında dahi bu kültüre ait değerlerin yorumlanma biçimi açısından bireyler arasında farklılıkların olabileceğinin görülmesidir. Toplumda böyle bir görüş bir defa paylaşıldığında, toplumsal tanınma için gerekli olan “onay” ın elde edilmesi artık kolaylaşacaktır. Bu bağlamda genel bir tespit olarak denilebilir ki feministler, cinsiyetler arasındaki asimetrik ilişkilere meydan okurken tekil bir kadın kategorisinin temsil edemeyeceği ırksal, sınıfsal, dinsel ya da sosyal farklılıklara sıkıca bağlanmaktadır.

İkinci tartışma, evrensel bir kadın kategorisinin kabul edilmesinin temsilde yarattığı sorunlara ilişkindir. Yaygın kanaate göre, sözgelimi toplumsal cinsiyet normlarına dayanarak kadınların spesifik özelliklerini ifade eden bir kadın kategorisi yaratmak, muhakkak temsilde birtakım eksiklikler meydana getirecektir. Bu bağlamda, Judith Butler’ ın ifadelerinde “heteroseksüel matris” olarak yer alan “kadın-erkek düalizmi” nin, geçersiz kılınma çabası önemli bir adım olarak görülebilir. Zorunlu heteroseksüel kategoriler terk edildiğinde ortaya çıkması olası kırılma, yeni anlamlar yaratılması bakımından önem kazanır. Feminist ve queer yaratıcılığın odak noktasında yer alan bu tür anlamlar, özgürlük alanı bulamayan ve hatta adeta yaşanmayan hayat biçimlerine bir tepki geliştirir. Kimliğe ilişkin bir tür esneklik payı olarak görülebilecek bu tepkiler, bir sınıf konumu ya da zorunlu heteroseksüel cinsellik deneyiminden kopuş için önemli imkânlar sunar.

Öncelikli olarak işçi sınıfı kadınların, siyah ve lezbiyen kadın hareketinin farklılığı temel alan taleplerde bulunmalarıyla tartışmalı bir forma bürünen toplumsal cinsiyet nosyonu bugün tasfiye edilmeye çalışılmaktadır. Hukuk sisteminden toplumsal ve kültürel normlara kadar birçok parçalı iktidar mekanizmasını içeren bir toplumsal cinsiyet kurgusu, her şeyden önce bireyin özgürleşmesinin önünde bir engel olarak görülmektedir. Kadınlara ve erkeklere ilişkin belirli varsayımlar üzerinden çeşitli rollerin dayatılması, cinsiyetin kurgulanmasından başka bir şey değildir. Bir kurgudan ibaret görülen cinsiyet, öznenin oldukça istikrarsız bir zeminde tanımlandığı günümüzde, bireyleri temsil etmekten oldukça uzaktır. Bunun da ötesinde böyle bir kurgu, gizli bir varsayımı da içerir: Erkeklerin yalnızca erkek bedenlerde; kadınların yalnızca kadın bedenlerde yaşama zorunluluğu. Ancak normatif olmayan cinsel pratikler bu varsayımı

önemli ölçüde geçersiz kılmaktadır ve egemen heteroseksüel çerçevenin kadın işlevi olarak gördüğü davranışları sorgulanabilir hâle getirmektedir.

Son olarak maternal feminizm ve politikalara ilişkin görüşler kapsamında anneliğin kadınlara dair ve adeta vazgeçemeyecekleri bir kimlik olduğu önermesi sorunsallaştırılmıştır. Kadınlara adına farklılığın annelik gibi tekil bir kategori üzerinden savunulması aynı zamanda kadınların kamusal alandaki rollerden ve yüksek ücret alınan işlerden dışlanması anlamına da gelmektedir. Kamusal/özel alan arasındaki ayırım, bir yönüyle kadınları annelik ve eve ilişkin bir meslek hayatını kabul etmeye zorlamaktadır. Kadınların politikaya ya da iş hayatına yabancılaştırılması; onlara çocuk, hasta ve yaşlılara bakma yükümlülüğünü içeren bir rol yüklemektedir. Anne olmayı reddeden ya da bu olgu üzerinde müzakere eden kadınlar, çoğu zaman kendi ihtirasları peşinde koşmakla suçlanır ve marjinalleştirilir. Annelik rolünü üstlenen kadınlar ise medyanın yarattığı profesyonel annelik mitine bağlanarak bu deneyimi patolojik bir sürece sokma eğilimi gösterebilir. Her iki durumda da yalnızlaşan kadınların kendilerini yeterli düzeyde temsil etmeyen “annelik” kimliğine ilişkin engelleri aşmaya yönelmeleri, feminist teori açısından yeni bir paradigma arayışını teşkil etmiştir.

Bu anlamda kadınların kimliklerini özgür bir alanda tanımlayabilmeleri her şeyden önce kadınların ihtiyaç ve çıkarlarının çeşitliliğinin kabul edilmesine bağlıdır. Bunun için atılacak ilk adım; ataerkinin siyasal ve sosyal alanı, demokratik karar alma süreçlerini ve çalışma yaşamını yönlendiren etkilerinin terk edilmesi ve kadınların kendilerini görünür kılacak kimliklerde temsil edebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. 21. yüzyıldaki feminist incelemelere bakıldığında özellikle feminizmin postmodern felsefe ile eklemlendiği noktada, kadınların kendilerini ifade edebilecekleri kimlikler açısından oldukça geniş niteliklere sahip olabileceklerini düşünenlerin çoğunlukta olduğu görülür. Bu tespitten hareketle adeta bir özgürlük mücadelesine dönüşen kimlik/tanınma meselesinin kadınlar açısından zorunlu olarak üniter ve homojen bir kategori olan annelik ile daha az özdeşleştirildiği çıkarılması yapılabilir. Anneliğin toplumsal cinsiyetin diğer tüm yönlerinden daha baskın ve bu doğrultudaki özcü yorumları terk edilmektedir. Feminist teorisyenler ve feminizmin sosyal tabanı, evrensel annelik tasavvurlarını aramaktan ziyade farklı kültürel ve sosyal deneyimlerin hayata geçirilmesi yoluyla daha fazla değişim çağrısı yapmaktadır.

Artık cinsiyetine bakılmaksızın bireylerin önemli bir kısmı, kendileri adına aktif olabilecekleri ve egemen kültür tarafından tanınan bir kimlik inşa etmek istemekte. Bu doğrultuda kadınların özne olma mücadeleleri genellikle eril tahakküm karşısında konumlanmakta ve bu

çalışmadaki sorunsala ilişkin bir yanıt olarak kadınların ihtiyaç ve taleplerinin çeşitliliğini gösteren bir tartışmayı istikrarlı olarak gündemde tutmaktadır.

Summary

When a review of the feminist literature about the notion of sex in the 1970s was made, the term was used to refer to gender rather than the sex (biological meaning). The need for such a distinction indicates that gender has a meaning that transcends certain innate qualities. In this context, gender has been used in feminist literature in response to a fiction that has been learned from common practices in social and cultural structure, often to emphasize sex /gender distinction. As a result, it can be said that gender is used to express an “indicator” that expresses the feminine or masculine roles of women and men.

In the 1990s, the feminist theory began to move away from normative gender fiction by exploring the potentials of politics of difference. On the one hand, there were discourses of differences that seek to overcome the subordination of women against gender normativity and on the other hand, in the queer practice, there was emergence of a discourse which takes the gender as a problematical term. The feminists who oppose the contexts that strengthening the gender aspect of male and female favored the diversity in politics and political practices rather than ontological meanings in the same period. This means that women do not have to define themselves through a set of “common” forms of existence corresponding to white, middle-class and heterosexual categories, and hence the removal of obstacles that women define themselves through the working class, black and lesbian feminist policies.

This study involves the evaluation of the viewpoints that question the view that the “motherhood” identity creates a natural and indispensable identity for all women caused by tendencies of “gender essentialism” in feminist theory. In this context, the scope of the study includes the analysis of representation crisis that reflects the demands of identities excluded from free and equal citizenship status by liberalism in the context of feminist theory, of view of liquidation of gender in the context of representation and, more specifically, of disregarding of many alternatives due to natural chain stipulated for women which consist of sexual activity, pregnancy, birth and eventually motherhood.

The main thesis proposed is that the identity, in which women can find the power to represent themselves, is not identical with a singular category such as motherhood and can have many different meanings beyond that. In this manner, one of the objectives of this study is to develop a critical point of view on the various discourses proposed by conservative ideology and

neoliberalism. This criticism was attempted to summarize in two dimensions. The first one is the discourse on maternal-naturalist tendency in feminist theory; and the other focuses on the rejection of discourses on the motherhood, especially on politics and the media. Maternal policies show the private space, which is seen as an autonomous area of women, as an area of freedom away from the conflicts of personal interest in the public sphere. However, a very basic issue is overlooked here. When women are excluded from the public sphere, their rights to political participation are restricted and they are excluded from wage labor. When we look at the discourses created in politics and media about motherhood, similar tendencies are seen. The concept of “ideal motherhood” or “expert motherhood” created by these discourses leads to the imposition of family responsibilities on women who are merely “mother”. In this way, the virtues of motherhood suggest that all women should accept motherhood as a compulsory fate.

At the end of the study, the point is to show that this and similar discourses shade the satisfaction alternatives of women. The most basic basis for this, primarily in feminist theory, is to bring into question the constant nature of categories such as woman, man, mother and father. The steps are taken with the discovery that women differ in terms of race, class, ethnicity and all other forms of existence, today, and it has turned into a demand for women to bring together many alternatives in the same identity beyond the feminine specificity.

Kaynakça

- Badinter, E. (2017). Kadınlık mı? Anelik mi?. (Çev. A. Ekmekçi). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (2017). “Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak”. S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell ve N. Fraser (Ed.). Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi. (Çev. F. E. Sezer). s. 25-43. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bernstein, M. (1997). “Celebration and Suppression: The Strategic Uses of Identity by the Lesbian and Gay Movement”. American Journal of Sociology. 103(3), s.531-565.
- Best, S., Kellner, D. (2011). Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar. (2. Basım). (Çev. M. Küçük). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bourdieu, P. (2016). Eril Tahakküm. (Çev. B. Yılmaz). Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Butler, J. (2018). Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi. (Çev. B. Ertür). Metis Yayınları: İstanbul.
- Connolly, W. (1995). Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri. (Çev. F. Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Fraser, N., Nicholson, L. (2011). "Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaştırma". M. Küçük (Ed.). *Modernite Versus Postmodernite*. (Çev. M. Küçük). s.475-501. İstanbul: Say Yayınları.
- Glenn, N. E. (1994). "Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview". E. N. Glenn, G. Chang and L. R. Forcey (Ed.). *Mothering: Ideology, Experience and Agency*. s. 1-29. London: Routledge,
- Gould, C. C. (1999). "Çeşitlilik ve aDemokrasi: Farklılıkların Temsili". S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). s.244-267. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Gutmann, A. (2014). "Giriş". A. Gutmann (Ed.). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*. (Çev. Ö. Kabakçioğlu). s.25-45. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işık, Y. S. (2015). "Küresel Kültürel Değişim ve 'Yeni' Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*.13(50). s.48-75.
- Hekman, J. S. (2000). "Beyond Identity: Feminism, identity and identity politics". *Feminist Theory*. 1(3). s.289-308.
- Hekman, J. S. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi: Postmodern Bir Feminizmin Öğeleri*. (Çev. B. Balkız ve Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Hobson, B. (2005). "Feminist Theorizing and Feminism in Political Sociology". T. Janoski, R. R. Alford, A. M. Hicks and M. A. Schwartz (Ed.). *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization*. s.135-152. New York: Cambridge University Press.
- Kartal, F. (2016). "Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram". *Amme İdaresi Dergisi*. 49(3). s.59-87.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (2. Basım). (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Melucci, A. (1999). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması". K. Çayır (Ed.). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. s.81-107. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mouffe, C. (1992). "Citizenship and Political Identity". *October*. Sayı 61. s. 28-32.
- Mouffe, C. (1999). "Demokrasi, İktidar ve 'siyasal düzen' ". S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). s.347-363. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

- Özkazanç, A. (2014). “ ‘Queer’ in Siyasi Potansiyelleri Üzerine Düşünceler”. Erişim Linki: https://www.academia.edu/30766551/Queerin_siyasi_potansiyelleri_%C3%BCzerine_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceler.docx, Erişim Tarihi: 03.11.2018.
- Öztan, E. (2015). “Annelik, Söylem ve Siyaset”. *Cogito*. Sayı 81. s. 91-107.
- Pateman, C. (1992). “Equality, difference, subordination: the politics of motherhood and women’s citizenship”. G. Bock and S. James (Ed.). *Beyond Equality and Difference: Citizenship, feminist politics and female subjectivity*. s.14-27. London and New York: Routledge.
- Phillips, A. (1995). “Democracy and Difference: Some Problems for Feminist Theory”. W. Kymlicka (Ed.). *The Rights of Minority Cultures*. s.288-299. New York: Oxford University Press.
- Phillips, A. (1999). “Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?”. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Tartışmaya Açılması*. (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel). s.199-219. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Phillips, A. (2012). *Demokrasinin Cinsiyeti*. (2. Basım). (Çev. A. Türker). İstanbul: Metis Yayınları.
- Scott, W. J. (2013). “Toplumsal Cinsiyetin Yararları ve Sakıncaları”. (Çev. İ. Tabur). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*. Sayı 20. s. 89-107.
- Smart, C. (2003). “Deconstructing Motherhood”. E. B. Silva (Ed.). *Good Enough Mothering?: Feminist Perspectives on lone Motherhood*. s.37-57. London: Routledge.
- Tekin, A. (2003). “Ortak Kimlik ve Farklılıklarımız”. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*. Sayı 8. s.1-19.
- Yeğen, M. (2001). “Liberal Demokrasiden Radikal Demokrasiye: Geçiş(sizlik)ler”. *Toplum ve Bilim*. Sayı 87. s.178-194.
- Young, M. I. (1995). “Gender as seriality: thinking about women as a social collective”. L. Nicholson and S. Seidman (Ed.). *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. s.187-215. UK: Cambridge University Press.
- Young, M. I. (2005). *On Female Body Experience: “Throwing Like a Girl” and Other Essays*. New York: Oxford University Press.

Cemo Romanında Kadınlık Rolünün Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Role of Women in the Novel of Cemo

Menekşe Yavuz*

Öz: Türk edebiyatında kadının farkına varılması ve sorunlarının işlenmeye başlaması Tanzimat'la başlar. Ancak bu konunun yoğun bir şekilde farklı yönleriyle işlenmesi yetmişli yılların sonunu bulur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dünyaya gelen ve yeni sistemin sunduğu imkânlardan yararlanarak öğrenim gören kadınların yetmişli yıllarda edebiyat dünyasına girmeye başlamasıyla Türkiye'de kadın sorunu farklı açılardan ele alınır ve eserlerde işlenir. Toplumsal hayatın her alanında ikinci plana itilen kadın sorununu irdeleyen yazarlar, onu eş ve anne rolünden çıkarıp birey olma çabası ile ele alırlar. Bu bakımdan edebî eserleri incelerken toplumsal olaylar, eserin oluşum süreci, yazarın statüsü ve ideolojisi, yazarlık mesleği, eserlerin tarihî ve sosyal içerikleri ekseninde incelemek belli başlı sorunsalların tespit edilmesine imkân verecektir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan eser Cemo'da doğrudan kadın problematiği değil dönemin diğer toplumsal sorunlarıyla birlikte kadının toplumsal değerinin ihmal edilmiş olmasına dikkat çekilmiştir. 1945 yıllarında yazarın yazmayı düşündüğü romanının arka planında Şeyh Sait ayaklanmaları, beraberinde gelen Dersim Olayları yer almaktadır. Cumhuriyet'in getirdiği yenilik ve değişimlerin Anadolu'nun her bölgesine ulaşmaması ve beraberinde gelen toplumsal sorunlara dikkat çekilir. Özellikle dönemin bahsi geçen ağalık-kölelik sisteminin ataerkil toplumda kadının var olma çabasını da nasıl ihmal ettiği hususunda eleştirilebilir. Özellikle değişimlerin ilk yılları siyasî ve sosyal düzen etkisinde olurken önemli toplumsal meselelerinde ihmal edildiği görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Maskülinite, Eril Bakış, Roman, Cemo.

Abstract: The realization of women and dealing with their problems in Turkish literature starts with the beginning of Tanzimat. However, the process of intensive examining of this issue in different aspects goes to the end of the 1970's. The women who are born in the in the early years of the Republic and receive education by taking advantage of the opportunities offered by the new system begin to move into the literary world. Therefore, the woman issue in Turkey occurs in the work of arts and is studied in different aspects. Examining women who are cast away as second sex and their problems, authors discuss women's individualization process rather than displaying them merely as a wife or mother. In this context, in Cemo, examined in this article, the woman issue is not directly handled but it is indirectly pointed out with other social problems of the period. Sheikh Said rebellions and the subsequent Dersim Events take place in the

* Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
nhryvz2012@gmail.com.

background of the novel one thing that is pointed out in the novel is that reforms and changes brought by the Republic did not reach every region of Anatolia and the other thing that is emphasized is the social problems coming with that fact. Especially, it can be criticized as to how the landlordism-slavery system in that period neglected the woman's attempt to exist in the patriarchal society.

Keywords: Woman, Masculinity, Male Gaze, Novel, Cemo.

Giriş

Cemo, Kemal Bilbaşar'ın biçim, dil, halk edebiyatı öğeleri taşıması, masalsı özellikleri barındırması bakımından en başarılı romanı olarak görülmektedir. Yazar diğer hikâye ve romanlarında da halk dilini ve unsurlarını kullanmakla birlikte *Cemo*'da bunlara çok yoğun bir şekilde başvurmuştur. Bilbaşar, halka yakın olmanın ve yol göstermenin halkın dilinden konuşmakla mümkün olacağını düşünmektedir. *Cemo*'da sıkça görülen şive taklitleri yazarın bu anlayışının yansımalarıdır. Eserde Türk edebiyatı geleneğinin destan, masal söylemi ve halk hikâyeciliği yönü yoğun olarak kullanılmıştır (Kapucu,2016: 85-152). Romanın en fazla okunan ve bilinen romanı olmasını da yazar, bu unsurlara bağlamaktadır. Bilbaşar, bir fikir aşlamak istiyorsa sanatçının bu yolda fedakâr davranmasını, hitap ettiği çoğunluğu dikkate alarak yazmasını ister. Bu bağlamda *Cemo* adlı eserini Doğu Anadolu insanına dikkat çekmek için yazmıştır. Onun şu sözleri bu düşüncelerine açıklık getirmektedir:

“Cumhuriyet Dönemi’nde de tüm hükümetlerin tüm iyi niyetlerine karşın, yol, okul, su, sağlık, nimetlerinden gereğince yararlandırılmamış: Ortaçağ aşiret düzeyinden kurtarılp bir türlü çağdaş uygarlık düzeyine kavuşturulmamış: dahası, iç ve dış sömürge ve bölücü güçler tarafından iki kez kana bulanmış doğu Anadolu halkımız için Siirt dolaylarında bir ağanın kulları olan küçük bir köy yaşantısını ele alarak onlara içinde buldukları ağalık düzeninin kötülüğünü sürüp giden mutsuzlukların, ezilmişliklerin nedenlerini, Cumhuriyet hükümetlerinin yaşamlarını geliştirmek için geliştirdiği çabaları, kimlerin kinle ve kanla engellendiklerini, bölücü ve sinsi propagandaların asılsızlığını onlara anlatmak, yeni bir yaşam düzeyine çıkmanın yollarını göstermek istedim” (Özpay, 2017: 85).

Bu düşüncelerle yazar romanın taslağını 1945'te oluşturmuştur. Toprak reformunun uygulanmak istenmesi, beraberinde gelen başarısızlıklar; romanın yazımını geciktirmiş ve yazarın roman öncesi derin araştırmalar yapmasına da vesile olmuştur. Bilbaşar bu dönemde, *Cemo* ve devamı olan *Memo* adlı eserlerde bahsi geçen Şeyh Sait'i, Dersim olaylarını ve Doğu Anadolu coğrafyasının kültürel özelliklerini anlatan eserleri derinlemesine inceleme imkânı bulur. Diğer taraftan Cumhuriyet'in getirdiği reform girişimlerinin neden başarısız olduğunu da tespit etmeye çalışır. Bu çalışmalar, *Cemo* ve *Memo* romanlarıyla neticelenir. *Cemo* romanı, kadın kahramanı

konu eder. Ancak romanda, doğrudan bir kadın problematiği ve toplumsal cinsiyet eleştirisi söz konusu değildir. Yazar, roman kahramanını kadın olarak seçer ancak kahraman sadece diğer sosyal sorunları aktarmak için kurgunun bir parçası olmuştur.

Romanın Edebî Haritası

İki bölümden oluşan roman, değirmenci Cano'nun hikâyesiyle başlar; Memo'nun anlatıcı olarak yer aldığı bölümle devam eder. Cano, bulunduğu köyün beyinin çalışanlarından. Beyin tüm işleriyle ilgilenmektedir. Bey, bir başka beyin kızı olan Kevi'yi sevmektedir. Ancak Kevi'nin babası, onu başka bir beye satmıştır. Bey, Cano'dan Kevi'yi kaçırmamasını ister. Fakat bu sırada Cano, Kevi'ye âşık olur. Kevi de Cano'ya karşılık verince üç yılı dağlarda kaçarak geçirirler. Bu birliktelikten Cemo adında bir kızları olur. Ağalar da artık onların peşini bırakmıştır.

Daha sonra Cano, Şeyh Mahmut adındaki beyin yanına işe girer. Yakında askere gitmek zorunda olduğundan bir süre karısı Kevi'yi onlara emanet etmek durumundadır. Döndükten sonra Cano, ikinci çocuğuna hamile olan Kevi'nin oradan ayrıldığını ve hiç kimsenin onun nereye gittiğini bilmediğini öğrenir. Çaresizce kızı Cemo'yu da yanına alarak değirmene gider (Bilbaşar, 2017: 11-44).

Kevi'nin öldüğünü düşünen Cano, kendini bundan sonra kızına adamıştır. Tüm sevgisini ve emeğini onun için harcar. Cemo güçlü, iyi yetişmiş, çok güzel bir kız hâline gelir. Etrafta varlıklı birçok kişi Cemo'yu eş olarak istemektedir. Fakat Cano, kızını onun gönlünü yapacak kişiye verecektir. Kızını parayla satmak niyetinde değildir. Cemo'ya talip olanlardan biri de köy ağası Sorikoğlu'dur. Ancak Cano, kızını Sorikoğlu'na kızının gönlü olmadığından dolayı vermek istemez. Olayların boyutu bundan sonra değişir. Kendi köylerinin ağası, Şeyh Mahmut'un avukat oğlu, köyü Sorikoğlu'na satar. Sorikoğlu, artık köylünün üzerinde hak sahibi olacaktır. Cemo'ya ısrarla talip olan ağa, onu kaçırmaya niyetlenir ancak başarılı olamaz. Bu sırada Cano, kızını bir düelloyla köyden isteyen birine vermek istediğini duyurur. Köyün meydanında Cemo'ya kim galip gelirse ve onun gönlünü alırsa Cano kızını ona verecektir. Bu karşılaşmadan Memo galip çıkacaktır. Cemo, Memo'yu gördüğü anda ondan etkilenir ve birbirlerini severler. Cano da bu birlikteliğe engel olmaz ve kızını Memo'ya verir. Cemo ve Memo birlikte Memo'nun köyüne geri dönerler. Ancak burada da Sorikoğlu onların peşini bırakmaz: Çan satmak için köyden ayrılan Memo'ya tuzak kurar. Bu tuzaktan tesadüfen orada olan birilerinin yardımlarıyla kurtulan Memo, orada eski sevdiği Senem ile de karşılaşır. Onu kuma olarak alır ve Senem'in oymağının başına geçer. Bu arada Memo'nun yaşadığından haberdar olmayan köylü, Sorikoğlu tarafından yağmalanmıştır. Cemo da kaçırılmak istenirken karnına aldığı darbeyle bebeğini düşürmüştür.

Memo, köye döndüğünde Cemo'nun Sorikoğlu'nun hazırladığı bir şölende oynatılacağını öğrenir, şölen yerine giderek Cemo'yu kurtarır ve Sorikoğlu'nu da öldürür. Nihayet Cano, Cemo'yu yanına alır; Dersim'e doğru yola çıkarlar (Bilbaşar, 2017: 45-211).

Cemo'da Cinsel Kimliğiyle Kadın

Yazarın toplumsal meseleleri merkeze alarak kurguladığı Cemo'da, cinsellik ya da cinsel fantezi unsurlarına doğrudan değindiğini söylemek mümkün değildir. Anadolu insanının yaşayışının aksine roman kahramanlarından Cano; kızını doğaya uyum sağlayan, silâh kullanabilen, erkeklerden kendini koruyacak güçte biri olarak yetiştirir. Bu nedenle Cemo'da “tip”ik kadın özellikleri görülmez. Cemo yemek yapmak, ev işleriyle ilgilenmek, evlilik için kısmetini beklemek gibi vasıflarla donatılmış değildir. Cano'nun şu sözleri duruma açıklık getirmektedir:

“Parasına güvenenler kızı başkasına kaptırmamak için heybesini altın doldurup getirirlerdi. Elimi öperler. ‘Allah’ın emriyle kızını bana sat Cano,’ derlerdi. Aha, heybe dolusu altın sana. Mal istersen, mal da verek. Tek Cemo yabana gitmesin. Oysa ben kızımı para ile satmaya niyetli değildim. Para benim neme gerek. Para ile satılan bura kızları gibi, ömrü boyunca beğenmediği bir herifin kulu olmasına gönlüm razı değildi. Bizim buralarda analar, babalar kızların dünyasını ziyan ederler. Cemo gibi yiğit yetişmiş bir kız, ancak kendinden üstün bir yiğite karılık ederdi. Yoksa rezili çıkardı ceyranımın. O yüzden parasına güvenenlere hep aynı karşılığı verirdim. ‘Cemo para ile satılık değil kardaş! Sabırlı ol. İlk kar düşende, yiğit olan Kargadüzü’nde alacak Cemo’yu’, derdim” (Bilbaşar, 2017: 28).

Cano'nun dönemin geleneğine aykırı düşünceleri, Cemo'yu sıradışı bir kadın yapar. Bilbaşar'ın diğer eserlerine yönelik yapılan çalışmalarda kadın tipleri; varlıklı ve koruyucu, orta hâlli ve koruyucu, bencil, düşmüş, çaresiz, fettan, idealist, yüzeysel, onurlu kadın ve genç kız tipleri olarak sınıflandırılmıştır (Özpay, 2004: 543-656). Bu bağlamda kadın tipleri sınıflandırmasına olay örgüsüne dayanarak onurlu ve maskülen (erkeksi) kadın tipini de eklemek mümkündür. Ancak romanda yer alan tek kadın Cemo değildir. Olay diğer karakterlerin ışığında gelişirken Kevi ve Memo'nun önceki sevdiği Senem, diğer köylü kadınlar, Memo'nun dayısının hanımı da ayrıca kadın tipi ekseninde incelenebilir. Cemo'yu diğer kadınlardan ayıran husus, onun erkeksi bir biçimde yetişmiş olmasıdır. Babası Cano'nun, onun kendi iradesiyle seçtiği kişiyle evlenmesini arzulaması, Cemo'yu bu noktada birey yapar. Buradan anlatıcının Cano aracılığıyla kadına olan bakış açısının ipuçlarını yakalamak mümkündür.

Romanda yaşananlar; Cumhuriyet'le birlikte gelen düzenin, uygulanan kanunların, verilen hakların, Anadolu'nun bu kısmında sadece kâğıt üzerinde kaldığının göstergesidir. Yani kadın

haklarını gözetmek ve savunmak bir yana kölelik-ağalık düzeni dahi bir çözüme kavuşmuş değildir. Daha önce de belirtildiği gibi yazar toplumsal meseleleri kişiler aracılığıyla anlatmak istemiştir. Romanda o dönemin gündemini oluşturmayan bir konu olan kadın problematiğinden söz etmesi mümkün değildir. Ancak bütüncül yaklaşıldığında Cumhuriyet'in getirdiği reformlar ne olursa olsun, bunların Anadolu'nun bazı bölgelerinde geçerli olmadığı; romanda yer alan kadınların yaşam biçiminden ve gördükleri muameleden, Cano'nun köy kızlarının alınıp satılmasına dair söylediklerinden ve köyün ağasının Cemo'yu zorbalıkla elde etmeye çalışmasından anlaşılmaktadır.

Bu yorumlara başka bir örnek olarak Memo'nun ilk sevdiği kız olan Senem'in hikâyesi verilebilir. Senem bir "şıh" kızı olduğundan parayla yaşlı bir şıha satılır. Senem, geleneğin ve törenin kadın üzerinde nasıl işlediğini anlatan kişilerden biridir (Bilbaşar, 2017: 66). Cemo karakteri ile Senem karakterinin başından geçenler Doğu Anadolu coğrafyasının kültürel meselelerini ve arka planını yansıtmaktadır. Senem, Cemo'nun aksine satılmış ve istemediği biriyle evlendirilmiştir. Bu olay, bölgenin kızlarının ve kadınlarının akıbetini en iyi şekilde anlatmaktadır. Nihayetinde Senem de fırsatını bulduğunda istemediği kocasından kaçacaktır. Bu bağlamda romandaki bazı kadın karakterlerin mevcut toplumsal düzen içinde kadınların sahip oldukları statü ve konumlarına karşı çıktıkları ve direnç gösterdiklerini düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Romanda, Memo'nun başından geçenleri anlattığı 2. Bölüm'de, onun gözünden Cumhuriyet'in sosyal hayatta yarattığı değişimler aktarılır. Bahsi geçen yerler, aynı ülkenin farklı bölgelerini karşılaştırma imkânı da vermektedir. Asker ocağında başından geçenler ve orada gördükleri Memo'yu hayrete düşürür. Memo, subayları ve eşlerini şöyle anlatır:

"Mahfele subaylar hanımlarıyla birlik gelirdi. Orada yerler içerlerdi. Hafta sonlarında topluca eğlenirlerdi. Caz denilen zilli davullu çalgı gelirdi. Caz çalanda birbirine sarılır oynarlardı. Yorulmak bilmezlerdi. Sabahlara dek durmadan dönerlerdi ortalıkta. Arada bir, oyun bilenleri ortaya çıkarlar, oynatırlar ya da türkü söyletirlerdi" (Bilbaşar, 2017: 67).

Memo'nun törenlerde gördüğü kadınlar için söyledikleri, Cumhuriyet dönemi yeni şehir kadını profilini de ortaya koymaktadır:

"Törenli günlerde balo yaparlardı. Baloya kadınlar daha süslü, daha çılbak gelirlerdi. Erkekler daha çok yer içerlerdi. O geceler şehrin sivilleri de katılırdı eğlenceye. Kadınlar birbirinden güzeldi. Öyleyken erkekler karılarını hiç kıskanmazlardı. Hürü gibi avradı başka erkeklerle sarılıp oyuna kalkardı da, adam ses çıkarmazdı. Büsbütün şaşardım buna" (Bilbaşar, 2017: 67).

Bilbaşar, Cumhuriyet'in yeniliklerini Memo'ya asker ocağındaki gözlemleri aracılığıyla söylerken yaşanan değişimin nerede olduğunun da ayrıntılarını vermektedir. Dolaylı yoldan asker ocağına göndermede bulunulduğunu söylenebilir. Nitekim bürokrasi ve askerlik kurumlarının eleştirilerine 1980'li yıllardan sonra eserlerde sıklıkla rastlanmaktadır. Bazı reformlar ve sonuçsuz kalan değişimler yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Ancak Bilbaşar bu romanda bürokrasiye ve askere karşı olumsuz bir tavır takınmaz. Aksine ona göre köylüyü kulluktan kurtaran, devletin memurları ve askeridir. Romanda devlete duyulması gereken güven belli başlı kamu görevlileri aracılığıyla verilmiştir (Bilbaşar, 2017: 156).

Diğer taraftan yenilikler her alanda olduğu gibi giyim kuşamda da olmuştur. Bilbaşar görsel ve sosyal hayattaki değişimi yine kamu kuruluşlarında çalışan memurlar ve onların yaşantılarıyla göstermektedir. Burada dikkat çeken hususlar; kadın-erkek ilişkisinde daha özgür olma, erkeğin kadını kıskanmaması ve kadına baskı göstermemesi hâlleridir. Kıskançlık, modern insanda olmaması gereken bir duygu hâli gibidir. Dolayısıyla tipik Anadolu erkeğinin yerini modern, çağdaş erkek alır. Nihayetinde kadının sosyal yaşantısında da bir sınıf değişimi söz konusudur. Burada doğrudan bir sınıf atlaması olup olmadığı sorusu gündeme getirilebilir. Ancak bu çalışmada, kadın sorunu ve eril bakış açısı¹ irdelendiğinden kadın karakterler ve yaşam şekilleri arasındaki farklılıkları tespit etmekle yetinilmiştir. Yine bu bağlamda değerlendirilmesi gereken başka bir örnekte, Memo'nun gözünden bir hâkimin eşi anlatılırken, şehirdeki kadın ile köydeki kadının farkı ana hatlarıyla ortaya çıkmaktadır. Ataerkil kadınlık anlatıları masum kadın-fettan kadın bağlamında karşıtlıklar yardımıyla yeniden üretilerek kadınlar arası dayanışmada kırılmış olur. Münevver Hanım'ın konu edildiği bu bölümde; kadın, Memo'nun gözünden dul, fettan ve "öteki" kadın tipi olarak aktarılır:

"Baloların en beğenilen kadını, Münevver Hanım derler, hasna müstesna bir dilberdi. Hâkim karısıymış. Kocasını ölen babasının yanına gelmiş. Sırtına her baloda başka bir renk kadife kaftan giyerdi. Göğsünün üstüne bir gül takardı. Siyah saçları kısrak yelesi gibi dökülürdü bir yanına. Gözleri sürmeliydi. Münevver Hanım oyuna kalkanda, gözler tüm onu izlerdi. Cuğara içecek olsa erkekler hep birlik koşarlardı cuğarasını yakmaya" (Bilbaşar, 2017: 68).

Eserdeki diğer kadınların Memo'yla olan ilişkisi ve kadınlık olgusunu değerlendirişleri de dikkate değerdir. Örneğin, Memo'nun dayısı öldükten sonra yengesi ortada kalır. Töre gereği

¹ Kavramla ilgili daha detaylı bilgi almak için Pierre Bourdieu'nun *Eril Tahakküm* (2016) adlı eserine bakınız. Bu eserin hem feminist bakış açısı hem de erkeklik çalışmaları açısından değerlendirildiği Bahadır Türk'ün *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu* (2007) adlı araştırma - inceleme çalışmasından da yararlanılmıştır.

Memo'nun yengesine sahip çıkması gerekir. Ancak bu durumu Memo değil, yengesi dile getirmiştir. Burada kadın olarak töreyi ve geleneğin getirdiği koşulları sorgulayan bir kadın tipi yoktur. Yengenin şu sözleri durumu açıkça göstermektedir: “Dayının muhabbetini sana bağlamışım. Sensiz neyerim ben, erkeği başında olmayan avradın hâlini köpekler yimez. Töreyi sayar da bana sahip çıkarsan, helalin olurum. Hizmetine bakarım. Yok, der de istemezsen, n’ola, yengen kalırım” (Bilbaşar, 2017: 83). Görüldüğü üzere kadın, daha çok kaderine boyun eğen bir şekilde tasvir edilmiştir. Ancak burada yazarın vermek istediği mesaj, kadının kendisinin de bu duruma kafa yormadığıdır. Burada yazarın bir gözlemci gözüyle, törenin ve geleneğin getirdiklerini sosyolojik tespitlerle ortaya koymak amacıyla olduğu açıktır. Yengesini sadece dayısının hanımı olarak gören Memo, onunla bu ilişkinin ötesine gitmez. Diğer taraftan yengesi de onu evlendirme çabalarına girişir. Köydeki uygun kızları ona beğendirme gayreti içerindedir:

“Kezban’ı beğenmiyorsan Hazal’ı al öyleyse! Körpeliğine körpe, üstelik toy gibi semiz. Celebi, davarı da çok. Alırsan sırtın yere gelmez! Katır ondan güçlü değildir. Teni de süt gibi ak. Malı yoksa da başlığı ucuzdur. Yüz mecdiyeye alırsın, diye köyün genç, güzel, körpe kızlarını sıradan dizdi önüme” (Bilbaşar, 2017: 91).

Romanda toplumsal cinsiyete dayalı roller çerçevesinde Kezban karakterinin gençliği, güzelliği vurgulandığı gibi kadınlığa ilişkin saflık ve temizlik de “teni de süt gibi ak” şeklinde betimlenmektedir. Ayrıca kadının ataerkil değerler çerçevesinde metalaşarak alınıp satılan bir nesneye dönüştüğünü “...başlığı ucuzdur. Yüz mecdiyeye alırsın” ifadesinde yerini bulmaktadır.

Kadının Cinsel Obje Olarak Konumlandırılışı

Romanda baştan sona kadar hiçbir kadın, cinselliğini istediğince yönlendirebilen bir kimlik olarak sunulmaz. Geleneğin ve törenin emrettiği şekilde satın alınarak evlilik yapan kadınların cinsel bir seçim yapma şansının olmadığı söylenebilir. Genç bir kız, daha çok para verdiği takdirde yaşlı biriyle de evlendirilebilir. Dolayısıyla özgürce eş seçebilen kadın değil, erkek olmaktadır. Bu bağlamda kadın etkin bir konumda değil “seçilen” edilgen ve pasifdir. Bu durum geleneksel eril kalıplar içinde oldukça kabul gören bir eğilimdir.

Memo'nun ilk sevdiği olan Senem, bir şıh tarafından satın alınarak Şıh'ın dördüncü karısı olur. Memo artık kaybettiğini düşünse de Senem'i aklından çıkaramaz. Dayısı ise Senem evlendikten sonra Memo'yu avutmak için bazı sözler söyler. Bu sözlerden *kadın-geç kız* bakış açısına dair ipuçları yakalamak mümkündür. Bu bölümde evlilik için tercih edilecek kadının bakire, el değmemiş olması beklentisi yansıtılır: “Aklından çıkarman gerek gayri onu yeğen. Dünya güzeli de olsa, satılmış kız, koklanmış gül gibi... Değeri düşük olur. Bizim Zozona'da ne dilber kızlar

var. Senem eline su dökemez onların. Yarın gidek de gör” (Bilbaşar, 2017: 66). Böylece kadın cinselliğinin saflık ve temizlik bağlamında nasıl tanımlandığı gözlenmektedir.

Şıh, ilk zamanlar el üstünde tuttuğu Senem’in üzerine tekrar bir evlilik yapar. Orada yaşayan her kadın gibi Senem de Şıh’ın dayağını ve işkencesini çekmeye mahkûm olur. Ancak Senem, Memo’yla tekrar yolları kesişince kaçmayı göze alacak kadar da cesur bir tutum sergiler. Şıh’ın karısı olduğu hâlde Memo’yla cinsellik yaşamaktan da çekinmez: “Divana çekti götürdü beni, ince bir ipekli vardı üzerinde. Elimin altında çıplak gibiydi. Olanca sıcaklığı, tazeliği, diriliğiyle avuçlarımdaydı. Düş görürüm sanırdım. Düş gibi de çabuk geçti gece. Öyleyken sevişmeye de sözleşmeye de vakit bulduk” (Bilbaşar, 2017: 76).

Burada Senem’in kaçak bir cinsel deneyim yaşadığı, Memo’nun söylediklerinden anlaşılmaktadır. Yazar Senem’i, cinsel cazibesini bir köy kadınının sınırlılıkları çerçevesinde Memo’ya gösterirken tasvir eder. Kadın olarak Senem’in dile getirdiği ya da kurguladığı bir fantezi yoktur. Daha çok seven iki insanın birleşmesinin olağanlığı söz konusudur. Fantezi dünyası romanda kadın dilinden değil, eril bir dille verilmektedir. Yazar romanda kadını baştan çıkartan, cazibeli, fattan bir karakterde yansıtmaz. İki âşığın olağan beraberliği neticesinde kadının kendisini sevdiğine sunması söz konusudur. Ancak yazarın diğer romanlarında yaratılan kadın tipleri için aksi söylenebilir.

Kutsal Annelik

Özellikle geleneksel toplumlarda kadın, çocuk sahibi olarak bir statü kazanacağına ya da güçleneceğine inanmıştır. *Kutsal annelik, çocuk sevgisi, aile* kadının dünyasının daima merkezinde olmuştur. Geleneksel değerler çerçevesinde annelik kadının en önli statü aracı olarak sunulmuş ve kutsanmıştır. Anneliğin tarih boyunca kutsanması doğurganlığı ve yeniden üretim sürecindeki rolüyle yakından ilgilidir. Bu durum Cemo karakterinde de yansımaları bulur. Her ne kadar erkeksi, ev işinden anlamayan bir genç kız olarak yetişse de doğurganlık ona hem çevresinde hem de kendi gözünde onaylanma ve statü kazandıracaktır. Kendi varlığını bu şekilde kabul ettireceğini düşünür. Cemo, Memo’dan çocuk istemesine karşın hâlâ gebe kalmamıştır. Bu durumun üzüntüsünü şu sözleriyle aktarmaktadır:

“Cemo üzerinden kaftanını attı, çıplak soyundu: kalçalarım Zelho’dan da Zeyno’dan da öbür kancıklardan da geniş değil mi? Şu karnım ikiz döl tutsa acap taşımaz mı? İkiz dölleyende şu iri memiklerim süde sandırmaz mı onları ki, Tanrı beni analıktan mahrum bırakır? Erimi sorarsan, erlerin hası, erkekliğinin heç kusuru yoktur. Menekşe Kız’a aşan boğa gibi güçlüdür. Gece demez, gündüz demez, hamur gibi ezer beni” (Bilbaşar, 2017: 170).

Kadınların doğurganlıklarıyla ve annelikle toplumda bir statü kazandığı geleneseksel cinsiyetçi kalıplar çerçevesinde yukarıdaki alıntıda kadının doğurganlığıyla bağlantılı olduğu düşünülen kalçaları, karnı ve göğüslerine dikat çekilmektedir. Cinsel performans üzerinden tanımlanan erkeklik değerleri çerçevesinde ise romanda erkeğin cinsel gücü vurgulanmaktadır. Romanda kadın, cinselliğini kullanan bir varlık değildir. Ancak erkek tarafından cinsel cazibesi olan bir kadının arzu edildiği söylenebilir. Kadının arzulanması güzel ve genç olmasıyla ilintili görülür. Romanda kadın karakterler genç, güzel, alımlı olarak yansıtılır. Bu özelliklere sahip olan kadının satın alınma değeri de yüksektir. Erkeğin kadından doğurganlık, ev hizmeti ve eşlik dışında bir beklentisi yoktur. Bir kadın evlendiğinde erkeğin hizmetine sunulmuş olur. Bu nedenle feminist yazarlar da, sosyal bir statü olarak evliliğin kadın için ulaşılması gereken en üst seviye olarak görülmesine karşı çıkmışlardır (Gün, 2008:7). Halk anlatılarında dahi kadına çoğu zaman kurtuluşun bir erkek sayesinde olacağı mesajı verilmiştir. Hatta bu anlatılarda kadın erkek kılığına girerek hayatta kalır. Bu nedenle kadınların çoğunun seçme şansı olmadığı kendisini seçen kişiyle evlenen, onur kırıcı olaylara ses çıkarmayan biri olarak yer almaktadır. Anlatılarda belirgin bir şekilde ayrılan kadın erkek rolleri, gerçek hayatta toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin pratikleri olarak yansımaları bulmuştur (Ölçer Özünel, 2017: 26-28). Kadınlar kendilerini bir nesne olarak görmeye başladıkları andan itibaren fiziksel özelliklerini ve bedenini erkeklerin güzellik anlayışına göre şekillendirmişlerdir:

“Cano: Kevi’de Hasso’da Zino’da, Zano’da onda yatacak. Bir düzine yavru döllemeden kocamak yok pazarlığımızda, dedim. Büyük bir sevinçle doladı boynuma kollarını. Teninin sıcaklığı kanımı tutuşturdu, devrildik yatağın içine. Sevgiden tıkanıdı soluğumuz...” (Bilbaşar, 2017: 100).

“Memo: kız yıkandı, körpe beyaz vücudundan inci damlaları sızarak sudan çıktı. Islak saçları sırtına, göğsüne yapışmıştı. On üç-on dört yaşlarında hasna müstesna bir kızdı. Kaftanını almak için eğilende, gergin yay gibi vücudu, tombul göğüsleri yüreğimi oynattı. Ne zamandır duymadığım ılık birşeyler aktı göğsüme” (Bilbaşar, 2017: 92).

Kadınların ataerkil toplumlarda güzel olması konusunda bir beklenti vardır. Güzel bir kadın olmanın *baştan çıkarıcılığı* âdeta kadın için de bir zorunluluk halini alır. Eğer kadın güzel ise mutlu bir evlilik yapacağı düşünülür. Erkeklerin akıl kadınların ise bedenleri üzerinden gençlik, güzellik ve estetik açısından tanımlanması feminist düşüncenin eleştirdiği önemli noktalardan birisidir. Kadının eş ve anne olarak özel alanda konumlandırılması, bu yaygın alana müdahil olması, kamusal alandan uzak tutulması nedeniyle kadınlık; cinsellik, uçarılık, eğlence ile eş tutulmuştur (Davidoff, 2002:206-207). Genç ve güzel olan kadının hem kurgusal metinlerde hem de gerçek hayatta edilgen durumda olduğu söylenebilir.(Sezer, 2017: 19,23). Diğer taraftan Bilbaşar, Doğu

Anadolu kadını ve bölgenin koşullarını geleneklerle, iç içe gelişen olaylarla ve folklorik unsurlarla işleyerek tarihî ve sosyal gerçekliği okuyucuya aktarır. Eserde Cemo karakteri üzerinden şıhlık, ağalık, Cumhuriyetçilik, yenilikler, kanunların uygulanmadığı yerler, bürokrasinin olumlu ve olumsuz yanları konu edilir. Cemo'nun kadınlık olgusu sadece olayların akışı için bir vasıta².

Sonuç

Toplumsal hayatta, *ataerkil örüntüler, kadına yönelik cinsiyetçi algı, kadın bedeninin cinsel bir nesneye dönüştürülmesi, kadın özgürlüğünün kısıtlanması, cinsellik, namus kavramı, güzellik miti* (Çobanoğlu, 2016: 381-384) vb. gibi kadına yönelik kavramlar ve problematikler ortaya çıkmıştır. Edebî eserler, toplumun bu problematiklerini, kültürel kodlarını ve değerlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Özellikle romanlarda karşılaşılan ve toplumsal temsil niteliği olan kişiler, anlatılan tarihî ve sosyolojik problemler, eserlerin teorik ve kuramsal açılardan farklı yorumlanmasını gerektirir. Bu bağlamda bahse konu olan toplumsal cinsiyet, kadın ve edebiyat kavramları artık, edebî eserin hem oluşturulmasında hem de tüketilmesinde sık sık tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Böylece kadının edebiyat dünyasında yer alması, kendisini ifade etmesi, kadınların sorunlarını işlemesi, çözüm önerilerinde bulunması ve ekonomik anlamda kendisine yetmesi feminizmin de toplumun da öncelediği konular olmuştur. Feminizm perspektifte yapılan çalışmalar edebî eserlerin farklı açıdan ele alınmasını ve değerlendirilmesini sağlamıştır. Disiplinler arası çalışmayı gerektiren bu bakış hem edebî eserin anlaşılmasını sağlayacak hem de toplumsal cinsiyet bağlamında kadının konumuna eleştirel bakmayı mümkün kılacaktır.

Bu bakımdan edebiyat dünyası, kadınların mağduriyetlerinin geniş kitlelere taşınmasında önemli bir araçtır. Bu araç sayesinde kimi yazarlar, toplumda bir kadınlık bilinci geliştirmek isterler. Kadın yazarların edebiyat “dilini” dâhil olmasıyla birlikte erkek yazarlar tarafından çevrelenen edebiyat, cinsiyetçi çemberden sıyrılır. Erkek yazarların kurguladığı kadın kimliklerinin, yanlış değilse de eksik oldukları söylenebilir. Fakat ister kadın ister erkek olsun her yazarın üslubu, şahıs kadrosu, olay örgüsü ve işlediği konular diğer yazarlarınkinden farklıdır. Ön plana çıkan temel unsur ise duyarlılıktır. İnsana ve hayata duyarlılık penceresinden bakmak hem edebiyatın hem de evrenselliğin gereğidir. Kadın konusunda sergilenen yaklaşım biçimi, yazarın yazarlık niteliğini test eden bir unsur olmaktan uzaktır. Duyarlılık odaklı yaklaşım, ancak estetik nitelikler çerçevesinde işlenmişse kalıcı olabilecektir.

² Köy romanı ve konuları ile ilgili daha detaylı bilgi almak için Ramazan Kaplan'ın *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* adlı esere bakınız.

Toplumsal konular da edebiyatın değerleri içinde kaldığı sürece edebiyat açısından anlamlıdır. Kadınların toplumsal hayatın parçası olarak görülmeleriyle edebiyatın öznesi olmaya başlamaları aynı zamana denk gelir. Onların siyasal ve sosyal alanlarda daha fazla görünmesi, yazarlık geleneklerine de katkı sağlar. Zamanla daha da olgunlaşacak eserlerle, edebiyat dünyasında görünürlük kazanmalarına yardımcı olur. Daha önce de ifade edildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın konusuna değinen yazar sayısı oldukça azdır. İlerleyen süreçte toplumun demokratikleşmesi edebî eserlere de yansımış ve kadın yeni kimlikler kazanmıştır. Kadın yazarların sayısının artması ve bu yazarların kadın sorunsalına değinmeleri, eril yapının cinsiyetçi söylemden uzaklaşması ve Türk edebiyatının yeni bir tutum içine girmesine vesile olmuştur. Diğer bir ifadeyle değişen toplum edebî anlayışı da beslemiş ve değiştirmiştir.

Summary

Cemo is considered to be Bilbaşar's most successful novel in terms of form, language, magical features and folk literature items. Along with using the language and elements of the people in his stories and novels, he has done this very intensely in Cemo. Bilbaşar thinks that having close relations with people and leading them can be achieved by speaking in the same language with them. Imitations of accent frequently seen in Cemo are the reflections of that view. Epic, story and folk story telling have been intensively used, which is also the reason why Cemo is the most popular novel among his works. Bilbaşar desires that the artist should write in accordance with the people's interests she addresses to and be self-sacrificing if she aims to instruct something. In this context, he wrote Cemo to draw attention to the situation of Eastern Anatolian people. His words clarify these considerations:

“Despite all the good intentions of all governments in the republican period, it was not properly utilized from the roads, schools, water, health, blessings: it was saved from the medieval tribal level and was not replaced with a level of contemporary civilization; moreover, it was destroyed twice by the internal and external colonial and separatist forces. I wanted to show the ways of reaching a new level of life by telling them the reasons of the unhappiness, the oppression, the repugnance of the republican governments, the insincere propaganda of the lives of the republican governments, and taking them to a small village experience in Siirt” (Özpay 2017: 85).

This thought was made in 1945 in the draft of the author's novel. The desire to implement the reform of the land, the failures that came along delayed the writing of the novel and also contributed to the author's deep research before the novel. Sheikh Sait, who betrayed Cemo and subsequently Memo, has the opportunity to explore in depth the works that describe the events of Dersim and the cultural characteristics of the Eastern Anatolian geography. On the other hand, it

tries to determine why the reform initiatives brought by the Republic have failed. The end result of these studies is the result of Cemo and Memo novels. The Cemo novel is about the female hero who bet on the work. However, as mentioned earlier, there is no direct woman problematic or female criticism. The author chooses the novel hero as a woman, but the hero has only become part of the fiction to convey other social problems.

Kaynakça

- Bağcı, M. (2002). *Kemal Bilbaşar'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilbaşar, K. (2017). *Cemo*, İstanbul: Can Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*, Bağlam Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırmaları Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dikici, U. (2005). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, B. (2008). *Masallara Feminist Bir Bakış ve Cinsiyet Meseleleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kapucu, S. (2016). *Kemal Bilbaşar'ın Hikayelerindeki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölçer Özünel, E. (2017), *Masal Mekânda Kadın Olmak*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Özpay, A. (2004). *Kemal Bilbaşar'ın Romancılığı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezer, M. Ö. (2017), *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Kar Kitap.
- Türk, B. (2007). *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu*, (Yayımlanmış Bildiri). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı.

Feminist Bir Yaklaşımla Nil Yalter'in, Sanat Ortamına Katkısı

Nil Yalter's Contribution to the Art Environment with a Feminist Approach

Aslı Toprak*

Öz: Feminizmi kısaca, sosyal bir düzen içinde kadınların adalet arayışı olarak tanımlayabiliriz. Birinci Dünya Savaşı ile ivme kazanan Feminizm, kadınların eşit haklar elde etmesinden insan haklarının gelişimine kadar, birçok konuda köklü değişimlere yol açmıştır. Sadece sosyal bağlamda değil sanat alanında da eşit haklara sahip olmak isteyen bir grup kadın, "feminist sanat" başlığı altında çeşitli sanatsal etkinliklere imza atmıştır. Günümüzde de devam eden feminizm temasıyla çağdaş sanat çalışmaları üreten isimlerden bir tanesi de Nil Yalter'dir. Feminist sanat akımının 1970'lerdeki öncü temsilcilerinden biri olan Yalter; ulusal ve uluslararası düzeyde birçok sanat kurumunda sergiler düzenlemiştir, bienal gibi büyük sanat etkinliklerinde sanatçının çalışmaları yer almıştır. Feminist yaklaşımlar ile yakından ilgilenen sanatçı; kadının yaşamdaki zorluklarını anlatan konuları sanatsal bir ifadeyle sunarak farkındalıklar yaratmış, farklı bakış açıları sergilemiştir. Yalter, 1970'li yıllardan bu yana kadının sanattaki konumuna dikkat çekerek; resim, performans, enstalasyon, video ve fotoğraf çalışmalarında, klişelikten uzak durarak üretimde bulunmuştur, kolektif kadın çalışmalarına ve kadın sorunlarına değinmiştir. Bu çalışmada Nil Yalter'in bir sanatçı olarak bu konu hakkındaki duyarlılığını ve dönem içinde yaşanan sorunları, onun bakış açısıyla aktarılacak istenmektedir. Bu bağlamda; sadece sosyal ve ideolojik bağlamda değil, aynı zamanda sanatsal bir ifade biçimiyle feminizm vurgusuna dikkat çeken Nil Yalter'in yapıtlarından örnekler, feminizmin gelişim süreci dikkate alınarak incelenmiştir. Ayrıca bu alanda çalışmalar üreten diğer sanatçılara değinilmiş, karşılaştırmalara da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminizmin Tarihsel Süreçleri, Feminist Sanat, Nil Yalter, Çağdaş Sanat.

Abstract: We can call feminism briefly, the quest for social justice. Feminism, which gained momentum with the First World War, has brought about profound changes in many areas, ranging from the acquisition of equal rights by women to the development of human rights. A group of women who wanted to have equal rights not only in the social context, but also in the arts contributed to various artistic innovations under the heading of "feminist art". Nil Yalter is one of the artists who produce works of contemporary art in this feminism process, which continues until today. Nil Yalter, one of the leading representatives of the French feminist art movement in the 1970s, has organized exhibitions at many national and international art institutions and also presented works for major art events such as biennial. The artist, who is interested in feminist approaches, created awareness by presenting the subjects that explain the difficulties of life in

* Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü, aslitoprak@gmail.com

an artistic expression and showed different perspectives. Drawing attention to the position of woman in art since the 1970s, she has been involved in painting, performance, installation, video and photography works, avoiding stereotypical production and touched on women's collective work and women's problems. In this study, Nil Yalter's sensitivity towards this subject as an artist, the problems experienced in the period, it is desired to see and transfer from the perspective. In this context, taking into account the developmental process of feminism, not only in the social and ideological context, but also in the form of an artistic expression, examples of Nil Yalter's works that draw attention to the emphasis on feminism, and the examples of other artists who produced works in this field were mentioned and comparisons are made.

Keywords: Feminism, Historical Processes of Feminism, Feminist Art, Nil Yalter, Contemporary Art.

Giriş

Feminizm kelimesinin kökenine baktığımızda Latince kadın manasına gelen “femina” kelimesinden türetildiği görülür. Feminizm en basit tanımıyla, kadın haklarını ve eşitliği savunan bir düşünce akımıdır. Ortaya çıkma sebebi, dünyada yaşanan kadın-erkek eşitsizliğidir: Aynı haklara sahip olamamaktan doğan bir düşünce biçimidir. Aslında bu düşünce biçimi sadece kadınları değil, erkekleri de ilgilendirmektedir. Çünkü feminizm, kadın haklarının yanı sıra insan haklarını da savunan bir düşüncedir. Dolayısıyla feminizmin amacı; kadınların toplumda söz sahibi olması ve bunu tam anlamıyla özgürce savunabilmesidir. TDK (Türk Dil Kurumu) “Türkçe Sözlük”ü feminizmin tanımını şöyle yapmıştır: “Toplumda, kadın haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacı güden düşünce akımı, bir kadın hareketi”.

Feminizmin tarihsel sürecine baktığımızda, en yoğun olarak 18. ve 19. yüzyılları arasında geliştiği gözlenmektedir. Bu doğrultuda, 21. yüzyılı da içine alarak feminizm üç dalgaya ayrılmıştır. Her üç dalgada da kadınlar, bireysel ve evrensel hakları konusunda mücadele etmişlerdir.

Feminist teorisyenler; çeşitli ideolojik fikir yapılarından, farklı kuramlardan, anlayışlardan etkilenmişlerdir. Bu sebeple, her dönem için farklı feminist yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Modern anlamda bir felsefe görüşü olan feminizme Aydınlanma Çağı'nda birçok sanatçı ve düşünür destek vermiştir. Bunlardan en önemlileri Lady Marry Montagu ve Marquis de Condorcet'tir.

Dünyada farklı coğrafyalarda ortaya çıkan feminist hareket akademik alanda olduğu gibi sanat dünyasında da önemli etkiler yaratmıştır. Feminist hareket kadınların sosyal yaşamın her alanında erkeklerle eşit haklara ve fırsatlara sahip olması gerektiği noktasından hareket etmektedir. Söz konusu hareket içinde bulunanlar kadınların kamusal alandan uzaklaştırılmalarının

nedenlerini sorgulamışlardır. Ayrıca kadınların toplumdaki erkeğe göre ikincil konumlarını, emeklerinin sömürülmesini; toplumsal, ekonomik ve siyasal haklardan mahrum bırakılmalarını eleştirmişlerdir. En önemlisi de kadına yönelik şiddete karşı çıkmışlardır (Dökmen, 2014: 133).

Türkiye’de kadın hakları hareketleri 1980 sonrasında gerek politikada gerekse kamuoyu gündeminde dikkat çekmeye başlamıştır. 12 Eylül Darbesi sonrasında feminist kadınlar, kendi ideolojileri ve hakları için harekete geçerek kadın haklarını savunan ilk derneği, İKD’yi (İlerici Kadınlar Derneği) kurmuşlardır. Daha sonra bilgilendirme ve farkındalık artırma adına toplantılar yapılmış, feminist dergiler çıkartılmış yazılı basında yer almak ve literatür oluşturmak için kitaplar yazılmıştır.

Günümüzde de kadın hareketi için en önemli kuruluşlardan biri, 1990’ların başlarında kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’dır. Şiddete uğramış ya da kalacak yeri olmayan kadınların, bir süre misafir edildikleri yerdir. Zor durumda kalmış kadınlara yardım eden, ekonomik ve psikolojik bağlamda destek veren bu dernekler hizmet vermeye bugün de devam etmektedir.

Sadece sosyal bağlamda değil sanat alanında da eşit haklara sahip olmak, sanat adına ürettikleri çalışmalarının fark edilmesini isteyen bir grup kadın, “feminist sanat” başlığı altında çeşitli sanat etkinlikleri düzenlemiştir. Sanat dernekleri kurarak örgütlenmişlerdir ve kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmışlardır.

Feminist Sanat’ın Ortaya Çıkışı

1960’lardan sonra bir grup ABD’li sanatçı, sanat tarihçisi ve sanat eleştirmeni kadınların sanatın çeşitli alanlarında hak ettikleri seviyede temsil edilmeyerek dışlanmalarına karşı çıkarak mücadeleye girişmişlerdir. Bilinçli olarak söz konusu mücadelenin içinde olan tüm sanatçıların üretimlerini, feminist sanat başlığı altında değerlendirmek mümkündür (Antmen, 2013: 239).

Söz konusu yıllarda ırkçılık ve cinsiyet ayrımcılığı gibi dışlayıcı ve ötekileştirici davranışların sorgulandığı, toplumsal muhalefet ortamının neden olduğu ve bu ortamdan beslenen Feminist Sanat bu bağlamda belli bir misyon duygusundan hareketle kadın sorunlarının gündeme taşınmasına ciddi bir katkı sunmuştur. Böylece zaman içerisinde meşru hale gelmiş ayrımcı kültür politikalarıyla mücadele ederek erkek egemen sanatsal modernizmin kırılmasına fayda sağlayan Feminist Sanat bağlamında gerçekleştirilen çabalar, sanat tarihi tarafından görmezden gelinen kadın sanatçıların yeniden keşfedilmesine de katkı sunmuştur. Yeni yazılmış, sanat tarihi kaynaklarında kadın sanatçılara yer verilmesi, kadın sanatçılardan söz edilir olmasına sebep olmuştur. Geçmişle kıyaslandığında kadın sanatçıların geçmişe oranla kurumlarda daha fazla temsil edilmesinin de yolu açılmıştır (Pollock, 2008: 329).

İlk kadın sanat örgütü 1969'da Amerika'nın New York kentinde kurulmuştur. Bu örgüt siyasal bağlamda keskin söylemleri olan fakat kadın sorunlarına çözüm bulma noktasında yetersiz kalan bir yapı olan Sanat Emekçileri Koalisyonunun (Art Workers Coalition) parçası olarak "Kadın Sanatçılar Devrimde" adıyla ortaya çıkmıştır. İzleyen yıllarda Lucy Lippard adındaki sanatçı, galeri ve müze sergilerinden tamamen dışlanan kadın sanatçıların haklarını korumaya ve kamuoyu oluşturmaya yönelik olarak Kadın Sanatçılar Geçici Komitesi'ni (Ad Hoc Committee of Women Artists) kurmuştur. Özellikle 1971 yılı, feminist sanat için çok önemli bir yıldır. Bu yıl Sanatta Kadınlar adlı örgüt kurulmuştur ve kurulduktan yalnızca iki yıl sonra, döneminin en büyük sergilerinden biri olan ve yüz dokuz çağdaş kadın sanatçının eserlerinin yer aldığı çok önemli bir sergi düzenlenmiştir. New York Kültür Merkezi'nde düzenlenen bu sergi, kamuoyunda ciddi bir ses getirmiş ve "Kadınlar kadınları seçiyor" olarak isimlendirilmiştir. Bu sergi, Harris ve Nochlin'in "Kadın Sanatçılar 1550-1950" başlıklı sergilerine varana dek düzenlenmiş, birçok benzer sergi içinde en önemlisi olmuştur (Gouma-Peterson & Mathews, 2014: 19).

Amerikalı sanat tarihçisi Linda Nochlin'in 1971'de kaleme aldığı "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok" makalesinde o zamana kadar erkeklerin baskın olduğu akademik bir alan olarak şekillenen sanat tarihinin sadece kadınları değil her türlü ötekini dışlama biçimlerini/süreçlerini/yöntemlerini irdeleme önerisiyle çığır açıcı bir öneme sahiptir. "büyük sanatçı" ve deha kavramlarını sorgulayan, dışlamanın ve dışlanmanın kültürel altyapısını araştıran, yerleşik yapıların 'doğal kabul' edilme süreçlerini inceleyen Nochlin, makalesiyle birlikte Sanat Tarihinin Feminist Eleştirisi ile Nanette Salomon'un sanat-tarihsel kanonun oluşumundaki ölçütleri irdeleyen "Sanat Tarihi Kanonu: Dışlama Günahları" adlı makaleleri de sanat tarihi alanının temellerinin, feminist perspektifle nasıl değişime tabi olabileceğine yönelik ipuçlarıyla dikkat çeken metinlerdendir. Bu metinlerin tamamında vurgulandığı üzere feminist eleştirinin meselesi, sadece tarihin görmezlikten geldiği kadın sanatçıları yeniden keşfetmek ve onları erkek egemen sanat tarihi kanonuna eklemlenmek değildir. Salomon'un dediği gibi; "*Kadınlara yer açmak elbette önemlidir; ama esas mesele, "normal" sayılan seçkileri şüpheli hale getirecek yeni stratejiler belirlemek ve yeni görsel okuma önerileri getirebilmektir*" (Antmen, 2014: 10).

Ortaya çıkmış olduğu ilk yıllarda feminist sanat hareketlerinin Amerika'nın dışında da gelişim gösterme eğilimi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 70'li yılların ilk başlarında yani Amerika'daki hareketle eşzamanlı olarak İngiltere'de de gelişim göstermiştir. Hareket ivme kazanmaya başladığında karşı cins ile olan eşitlikten çok, bir kadın merkezli anlayış çizilmeye çalışılmış ve daha fazla kadın izleyici kitlesine ulaşmak gibi radikal feminist hedefler edinilmiştir. Aşırı sol ve Marksist ideolojiye dayanan İngiltere feministleri, hareketin başladığı andan itibaren

politik sahada da etkin olmuşlardır. Bu dönem için özellikle dikkatleri üzerine çeken en önemli olay, bugün de yayının hayatına devam eden feminist dergi kolektifi “Spare Rip”in 1972 yılında yayınlanmaya başlamasıdır. Yine 1972 yılında Kadın Sanatı Tarihi Kolektifi kurulmuştur. 1979’da da “Block” adlı dergiyi çıkararak önemli feminist makaleler yayımlanmıştır. Diğer bir önemli dergi olan ve bilimsel bir içerik taşıyan “Art History” dergisi de bol miktarda feminist araştırma yayımlamayı sürdürmektedir (Gouma-Peterson & Mathews, 2014: 26).

Feminist sanat yapımcıları, kadın bedeninin biyolojik özelliklerine de, dayanan pek çok eser ya da performans gerçekleştirmiş, daha sonraları bu özelliklere dayalı sembollere de yönelmişlerdir. Tüm bu çalışmalarda fotoğraftan, video, resim ve heykelden yararlanılmıştır. Elenor Antin (1935) yaptığı rejimin fotoğrafik günlüğünü tutarak “Geleneksel Bir Heykel Yontmak” adlı bir performans sergilemiştir. Carolee Schneemann’ın “Et Şenliği”, Japon sanatçı Yoko Ono’nun “Kesip Biçme İş”, Fotoğraf sanatçısı Cindy Sherman’ın “İsimsiz Film Kareleri” adlı çalışmaları öne çıkanlardır. Sherrie Levine ise sanatsal fotoğrafın, tümü erkek olan ustalarının eserlerini kendine mal eden “Atıf” adlı performans ile dikkat çekmiştir. Nancy Spero kadına yönelik şiddeti, baskıyı ve Vietnam Savaşı’nı protesto eden eserler vermiştir. Fotoğraf sanatçısı Donald Woodman’ın ve Judy Chicago’nun birlikte gerçekleştirdikleri “Karanlıktan Aydınlığa” isimli çalışmaları da Spertus Müzesinde sergilenmiştir (Dizdaroğlu, 2012).

Feminist sanat dediğimizde aklımıza ilk gelen çalışmalardan biri de Judy Chicago’nun (Resim 1) çalışması olan “*Yemek Daveti*” (The Dinner Party) isimli enstalasyon çalışmasıdır. Üzerinde 999 kadının sembolik imzaları bulunan çalışma “Miras Zemini” olarak isimlendirilen çalışma, seramik bir zeminde yer alır. Zeminin üzerinde, eşkenar üçgen formunda 14,63 metreden oluşan bir yemek masası vardır. Bu çalışmada sanatçı, Batı kültürüyle yetişen ve tarih boyunca pek önemsenmeyen 39 ünlü kadına yer verir. Bu kadınlardan birkaçı Bizans İmparatoriçesi Theodora, İngiliz yazar Virginia Woolf, İtalyan bir hekim olan Trotula Salerno, mitolojik tanrılar, I. Elizabeth gibi önemli isimlerdir. Eserin yapımında çok sayıda kadın sanatçı görev almıştır. Çalışma 1974’ten 1979’a kadar sürmüştür. Çalışma ayrıca, dünya turnesine çıkarak 15 milyon kişi tarafından izlenmiştir. Eser New York’ta, Brooklyn Feminist Sanat Müzesi’nde 2007 den bu yana sergilenmektedir.

Resim 1. Judy Chicago, *Akşam Yemeği Daveti (The Dinner Party)*, 1974-1979, Brooklyn Müzesi

Kaynak: https://www.brooklynmuseum.org/eascfa/feminist_art_base/judy-chicago (19.10.2019)

Judy Chicago'yla birlikte Amerika'da feminist sanatın gelişimine katkıda bulunan ve feminist sanat tarihinde kilit rol oynayan önemli bir sanatçı da Miriam Schapiro'dur. 1971 yılında Chicago'yla birlikte Valencia'da Kaliforniya Sanat Enstitüsünde Feminist Sanat Bölümünü kurmuş ve yönetmişlerdir. Kadınların yaptıklarının el becerisinden öteye gitmediği görüşüne tepkili olması, Chicago gibi Schapiro'yu da bu düşüncenin aksine yönelik çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Schapiro bu karşı çıkışı, kadınlarla özdeşleştirilen eşyaları kullanarak gerçekleştirmiştir (Ergas, 2004).

Resim 2. Miriam Schapiro, *Wonderland* (228.6 x 367 cm), 1983, Smithsonian Sanat Müzesi

Kaynak: <https://americanart.si.edu/artwork/wonderland-35394> (23.09.2018).

Sanatçı çalışmasında kadının nakıştan, biçki ve dikişten öteye gidemeyeceği, sanatsal yorumlar getiremeyeceği görüşüne sahip olan insanlara tepkisini ortaya koymuştur. Schapiro, kadın uğraşları olarak değerlendirilen nakışı ve patchwork (yama işi) tekniklerini kullanarak çalışmanın (Resim 2) çerçevesini oluşturmuştur; iç kısma yani zemine peçeteler, renkli kumaşlar, danteller, oyalar, mutfak önlükleri, tüller koyarak kolaj tekniğini kullanmıştır. Çalışmanın tam

ortasına da “*Welcome to our home*” (Evimize Hoş Geldiniz) yazılı bir kâğıt yapıştırılmıştır. Böylelikle bir kadının evde olan malzemeleri ve el becerilerini kullanarak bir sanat yapıtı yapabileceğini göstermiştir.

Türkiye’de Feminist Sanat

Türkiye’de feminist sanatın yakın döneminde, işlenmiş ve gündemine gelmiş konulara bakıldığında, belli konular etrafında toplanıldığını görmekteyiz. Türkiye gibi, köy ve kent geçişliliği ekseninde beliren sınıfsal koşulların yeni ekonomik düzenle şekil değiştirerek çelişkiler bütününe topluma yerleştirmiştir. Ayrıca devam eden, ataerkil düzenin sosyal ve politik pek çok temsiliyetin içine sızdığı durum ve olay, din ve inanç sistemlerinin laik bir örtü ile dengelendiği noktada gelişmemiş bir süreci de karşımıza çıkarmaktadır. Türkiye’de feminist sanatın tarihsel gelişimine baktığımızda, Doğu-Batı arasındaki bu kültürel ve politik bölünmüşlüğü gerilimiyle yaşayan, gelenek ve modernlik arasında kalmışlığın bu tarihsel gelişimde ciddi bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu arada geri kalmışlıktan doğan uyumsuzluğun yarattığı çözümsüzlüklerle bölünmüş, modernleşme tecrübesinin uzun bir zaman süresince yetişilmesi gereken bir Batılılaşma pratiği olarak kendini göstermekten ileriye gidemediği de görülmektedir (Çalıköğlü, 2012).

Yakın zamanda var olan Türkiye’deki feminist sanat oluşumuna baktığımızda da bir çok sanatçı görebiliriz. Bu sanatçılara birkaç örnek verecek olursak Nur Koçak, İpek Duben, Şükran Moral, Hale Tenger, Azade Köker, Mehtap Baydu, Canan Şenol, Nezaket Ekici, Nilbar Güreş ve Nil Yalter ilk akla gelenlerdendir. Belirttiğimiz sanatçılar, çalışmalarında feminizm ve toplumsal cinsiyet perspektifinden bir çok çalışma üreterek bu konuya yönelik bir farkındalık sağlamışlardır.

Sanat dünyası Batı toplumlarından farklı olarak Türkiye’de, kadın sanatçılarla değil ama kadın kimliğini bilinçli olarak taşıyan, kişisel olanın toplumsal boyutlarını fark edebilen, “*kadın meselesiyle ilgilenen ve sanatı da toplumsal bir mücadele alanı olarak algılayan*” sanatçılarla çok geç tanışmıştır. Bu geç kalmış, uyanış Türkiye’de kadın hareketinin Batı’ya göre çok daha geç kalmış hâli olarak karşımıza çıkmaktadır (Antmen, 2012: 70).

Türkiye’de kadın sanatçıların artışının sebebi olarak akademi iktidarının çözülmesine denk gelen bir zamana rast gelmesi de bu gelişimin rastlantısal bir değişim olmadığını düşünülmesine sebep olmuştur. Fakat bu durum Batı için doğru bir teşhis olmayacaktır (Antmen, 2012: 72).

Türkiye’deki günümüz çağdaş sanatında, diğer kadın sanatçılara öncülük eden isimler, egemen sanat anlayışlarının isteklerine boyun eğmek yerine farkında olmadan yeni bir sanat yönteminin içinde olmuşlardır. Türk kadın sanatçılar görünürlüklerini, Batı’da olduğu gibi feminist

bir akım bağlamında değil, bireysel olarak farklı ilgi alanlarını barındıran sanatsal yönelimlerle gerçekleştirmişlerdir. Bu yönelimler, gelenekçi üsluplara karşı bir uzak duruştan, hareketle alternatif teknik ve malzeme kullanımı üzerine temellenmektedir (Antmen, 2012: 73).

Türkiye’de, feminist sanat adı altında çalışmalar üreten Nil Yalter; bir grup içinde yer almasa da bireysel bağlamda farklı disiplinlerden faydalanarak çalışmalarını üretmiştir. 1970’li yılların başlarında aktif olarak çalışmalarına başlayan sanatçı, kamuoyunun da dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Nil Yalter’in Feminist Bakış Açısıyla Sanatsal Yansımaları

1938’de Kahire’de dünyaya gelen ve lise öğrenimini İstanbul Amerikan Robert Kolej’de tamamlayan Nil Yalter, video sanatı ve Fransız feminist sanat akımının 1970’lerdeki öncü temsilcilerinden birisidir. Bu dönemde dansla, tiyatroyla ve resimle kendini ifade eden Nil Yalter pantomim yapmaya başladı ve yürüyerek gerçekleştirdiği Hindistan yolculuğunda da bunu sürdürdü. 1965’te Paris’e taşınan sanatçı, 1960’ların sonundaki Fransız karşıt kültür ve devrimci siyasal akımlar içerisinde etkin bir şekilde yer aldı. 70’lerden itibaren ürettiği video, performans ve yerleştirme çalışmalarında hem bu toplumsal hareketlerin hem de etnoloji biliminin etkisi, sanatçıya özgü çoğul bir estetik içerisinde gözlemlenir. Ayrıca ilk resimlerinden günümüze değin ürettiği tuvallerinde ve dijital çalışmalarında genel olarak soyut sanatın, özellikle de Rus konstrüktivizm akımının etkilerini görmek mümkündür. Nil Yalter’in eserlerinde tüm bu etkilerin ve kişisel olan ile politiğin iç içe geçtiği, hatta yer yer otobiyografik sayılabilecek bir üslup söz konusudur. Los Angeles Museum of Contemporary Art, National Museum of Women in the Arts (Washington, DC), Museum of Modern Art PS1 Galerisi, Contemporary Art Center (Vancouver, Kanada), Musée d’Art Moderne de la Ville de Paris, Nil Yalter’in eserlerinin sergilendiği müzeler arasındadır. Sanatçının eserleri Tate Modern, İstanbul Modern, Centre Pompidou, Fonds National d’Art, Museum Ludwig gibi müzelerin daimî koleksiyonlarında yer almaktadır (Tezkan, 2009b).

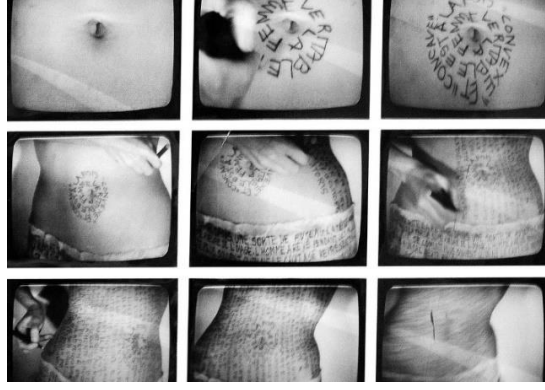
Babasının görevi nedeniyle Kahire’de doğup üç yaşına kadar orada bulunan Nil Yalter 27 yaşında Fransa’ya taşınmıştır. Farklı coğrafyalara yönelik seyahatlerin sanatçının kariyerindeki etkileri aşikardır. Kırk yılı aşkın sanatçılık serüveninin büyük bölümünü göçebelik, kadınların sosyal statüsü gibi sosyokültürel konuları etnolojik açıdan incelemeye adanmış olan sanatçı için teknolojiyi bir araç olmaktan ziyade aktarmak istediklerine eklenenler doğrultusunda bir amaç haline gelmiştir. Teknolojiye yatkın özellikleriyle her zaman çağdaş kalabilmiştir. Nil Yalter’inki yüzeysel bir güdü değildir: Sanatsal ve teknik açıdan öngörüsü, farklı konuları ve alanları ilişkilendiren düşünce sisteminden ve duyarlılığından kaynaklanır. Bu bağlamda resim,

yerleştirme, video, bilgisayar gibi birçok tekniği ayrı ayrı ve de bir arada kullanan sanatçı, yenilikleri takip etmede cesur olduğu gibi kendisini belli bir teknikle sınırlandırmamıştır. Eserlerinde sıkça konu ettiği göçebe kültüründe Nil Yalter'in ilgisini çeken kendi kökenleriyle de çakışan kültürel yapı ya da göçmen işçilerin zorlukları olmadığı gibi bir yerden diğerine geçebilmekteki özgürlükleridir. Nil Yalter'de kendini özgür kılmıştır; yeni araçlarla kendini ifade etmekten, araçtan araca geçmekten, dilleri birleştirmekten korkmamıştır (Tezkan, 2009a).

1960'lardan başlayarak 1960'lı yıllardan itibaren politik, ideolojik, estetik ve erkek egemen anlatıları kendine has feminen bakış açısıyla yorumlayan Nil Yalter, çoğul pratiğinde, yaşamı ve dünyayı sanat aracılığı ile deneyimlemenin yollarını önermiştir. Sanat yaşamı boyunca miras olarak devraldığı her şeyi kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik imha etmeden parçalayan, sorgulayan ve yeni bir yöne sokan Yalter, sosyolojik ve etnokritik estetik pratiklerin önde gelen isimlerinden olan Nil Yalter aynı zamanda öngörü sahibi ve cesaretliydi (Yücel, 2013: 8).

Nil Yalter'in feminizm ile tanışması 18 yaşında 1956 yılında, Simone de Beauvoir'in yazdığı "İkinci Cins" (The Second Sex) isimli kitabı keşfetmesiyle olmuştur. Sanatçı kendi yaşadığı dönemi ve bu süreci şöyle anlatmaktadır; "1968 olayları bittikten sonra feminist hareketlenmelerin çoğalmasıyla birçok dernek ve gruplar kuruldu, dergiler çıkartıldı. Bu hareketlenmelerin dışında 1971'de 343 kadın "Ben çocuk aldırırım." diye imza atarak ve büyük savaşlar vererek kürtaja izin veren kanunun çıkarılmasında rol oynadı. 1872'de, Fransa'da kadın sanatçılar son derece etkili ve etkin feminist gruplar kurdular. Onlardan birini de ben kurdum. Birbirimizin atölyelerinde her ay 1-2 defa buluşup, o günün Fransa'sında kadının sanat dünyasında ki yerini konuşup, sanatsal etkinlikler düzenleyip, konuşmalar yapardık; kapımız herkese açıktı. Galerilerde kaç kadın çalışıyor, kaç etkin, bunları araştırıp istatistiklerini yapardık. Geçmişte sergilere katılan kadın sanatçıların sayılarını incelerdik. Buna bir örnek verecek olursak, 1972'de, Fransa'da Pompidou'nun yaptığı ilk çağdaş sanat sergisinde sadece 1 kadın ve 99 erkek sanatçının çalışması sergilendi" (Küçükıldırım, 2011).

Yalter'in feminist sanat başlığı altında ürettiği çalışmaların birkaçı şunlardır: "La Femme sans Tête ou la Danse du Ventre" (Başsız Kadın veya Göbek Dans), Judy Blum ve Nicole Croiset ile birlikte ürettiği, "La Roquette" (Kadınlar Hapishanesi), "Rahime"(1979), "Le Chevalier d'Éon" (1978) ve "Harem" (1979-1980).

Resim 3. Nil Yalter, *Göbek Dansı Videosu*, 1975.

Kaynak: <http://www.artfulliving.com.tr/sanat/nil-yalter-ve-gorunmeyenler-i-9151> (25.09.2018).

1974'te "*Başsız Kadın veya Göbek Dansı*" adındaki ilk videosunu hazırlayan Nil Yalter, önemli bir aşama kaydeder (Resim 3). Bugün Centre Pompidou Müzesi, İstanbul Modern ve Verbund gibi saygıdeğer koleksiyonlarının parçası olan yapıt Paris Modern Sanatlar Müzesinde de sergilenir; René Nelli'nin "Erotique et Civilisations" isimli kitabından aldığı bir metni, sanatçının kendi göbek deliğinin etrafına, siyah keçeli kalemle yazmasıyla başlar: "*Kadın hem dışbükey hem de içbükeydir...*" Metnin aslı Afrika'nın belli bölgelerinde yayın olarak yapılan kadın sünnetine dair etnografik bir analiz olup yaklaşık 20 dakika süren siyah beyaz video, doğurganlığı artırmak adına imam tarafından karnına tılsımlı yazılar yazılan Anadolu kadınının durumuna gönderme yapar. Türkiye için erken tarihli olmasının yanı sıra çağdaşları için de oldukça öncü olan yapıt, geleneğin baskısı altındaki kadına eleştirel bir ironiyle yaklaşır. Bu videoda kamera açısı sabittir, göbek deliği görüntünün merkezinde yer alır, sanatçı kendi gövdesine söz konusu metni yazar belinin aşağısında beliren etekte de aynı metin yazılıdır ve de ardından yazıyla kaplı bölge göbek dansı yapar: İzleyici trajik komik bir ayine tanık olur. 70'lerin video geleneğinin izlerini eserde görmek mümkündür: Sanatçının kendi bedeni, yaralanmış kadın egosunu sahnelemede araç olarak kullanılmıştır. Bu beden, dönemin feminist hareketinin kullanmayı sıkça tercih ettiği ironik tonla sergilenmiştir. Video, Anadolu kadınının durumuna gönderme yaparken geleneksel yaşamın baskısı altındaki kadının doğal zevklerinden menedilmesine isyan eder (Tezkan, 2009b).

Resim 4. Nil Yalter, *Rahime*, 1979.

Kaynak: <http://www.art-agenda.com/reviews/nil-yalter/> (15.09.2018).

“Rahime, Türkiye’den Kürt Bir Kadın” (1979) isimli eserde (Resim 4) sanatçının yapıtlarının odak noktasını oluşturan toplumsal cinsiyet, kimlik, çalışma ve göç konuları tek bir bireyin hikâyesinde birleşir (Berkmen, 2016).

Çalışmada, Rahime’nin acılı yaşam hikâyesi anlatılmaktadır. Yapıt; fotoğraflardan, kolajlardan, desenlerden ve videodan oluşan bir çalışmadır. Hikâyesi oldukça trajik olan Rahime, Diyarbakır’ın bir köyünde yaşamaktadır. On üç yaşında evlendirilen ve on dört yaşında bir kız çocuk sahibi olan Rahime’nin hüznü hayata tutunma öyküsü anlatılmaktadır.

Bu eser, “Göçmen İşçiler” serisindeki gibi, bir üretim aracı olarak kimliksizleştirilmiş bireye kulak verir. Sanatçı, kendi bedenini kullanarak bireyin hikâyesini özgün, şiirsel bir görsellikle canlandırır. Yalter, her bir kadının birey olarak tekil kimliğine işaret ederken, aslında onun da aynı mücadeleyi veren sayısız kadından biri olduğunu hatırlatır (Berkmen, 2016).

Rahime, Türkiye’den Bir Kürt Kadını isimli çalışmada entolojik değil, etno-eleştirel bir tavrı sergiliyor. Zorunlu göçü Rahime’nin hayat hikayesini anlatan video ve müdahale edilmiş fotoğrafların yer aldığı çalışmada önemli nokta şu: Yalter, Rahime’nin bir dizi fotoğrafını ve bu fotoğrafların sadece kenar çizgilerinin belirgin olup figürün ‘boş’ kaldığı çizimleri beraber sunuyor. Bu stratejiyi yok sayılmanın, resmi ideolojinin silgisiyle silinmenin ifadesi olarak yorumlamak mümkün. Bununla yetinmeyen Yalter diğer bir fotoğraf dizisinde Rahime’yi fotoğraf çerçevesine sığmayan bir varlık olarak sergiliyor, bunu bez parçalarını fotoğraf çerçevelerinin dışına doğru sarkıtarak semboller aracılığıyla gerçekleştiriyor. Böylece, ilk dizide eksilttiği figürü burada çoğaltıyor. ‘Rahime’nin temsil şemalarından silinişini gösterdiği gibi, o şemalara sığmayıp taşmasını da gösteriyor. O dışarı sarkan bez parçaları ve süslerin Şamanesk bir çağrışımının olması

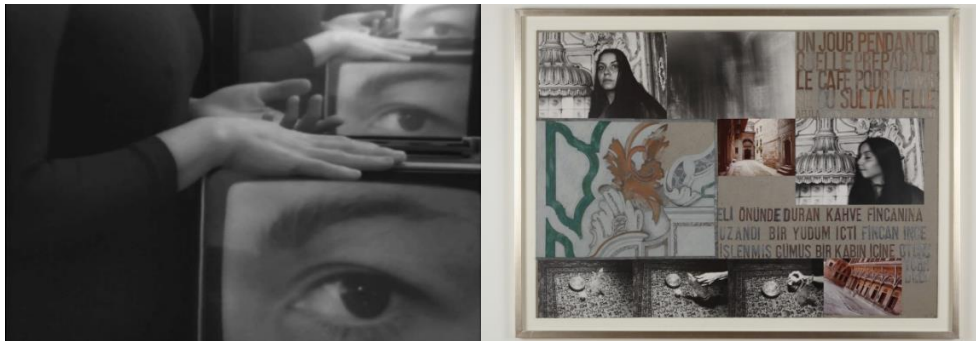
da gayet manidar. Başka türlü bir alemin temsili olarak Şamanlar, bir bakıma Rahime'de de karşılığını buluyor (Yazar, 2016).

Resim 5. Nil Yalter, *La Roquette (Kadınlar Hapishanesi)*, 1974.

Kaynak: <http://www.art-agenda.com/reviews/nil-yalter/> (16.09.2018).

Yalter'in "Kadınlar Hapishanesi" (La Roquette) isimli çalışması (Resim 5) on altı fotoğraf karesinden ve desenden oluşuyor. Amerikalı Ressam Judy Blum ve Nicole Croiset ile birlikte ürettiği çalışma, kadınlar hapishanesinin mahkûmlarından olan Mimi'nin öyküsü anlatılmaktadır. Bu çalışmada mahkumu gösteren net bir fotoğraf yoktur, kullandığı gündelik eşyalar kare kare fotoğraflanmıştır. Hapishane günleri anlatan kareler tıpkı bir puzzle gibi, tüm parçaları izleyenlere bırakarak bütünü tamamlamaları bekleniyor. Mimi'nin hayatını anlatan ip uçları veriliyor, yemek yediği tabağı, su içtiği bardağı, battaniyesi, bedeninin uzuvları gibi görüntülerden oluşan çalışma Mimi'nin hayatından bizlere kesitler sunuyor. Görüntüleri izlerken videonun altında Mimi'nin kendi sesinden hapishane günlerini anlatan sesleri dinliyoruz.

Resim 6-7. Nil Yalter, *Harem*¹, 2011.

Kaynak: <http://www.nilyalter.com/index.php?years=1980-1989> (16.09.2018).

¹ Görseldeki eserde video, kolaj, fotoğraf, ses, çizim teknikleri kullanılmıştır.

Nil Yalter' in çalışmalarında feminist sanat etkisini fazlaca gördüğümüz bir diğer çalışma ise "Harem" isimli eseridir. (Resim 6-7). "Harem" kadının görmezden gelinen arzusuna, isteklerine bir gönderme yapmaktadır. Sanatçının 1979-1980 yıllarında yaptığı çalışma, sadece video değil, fotoğraf ve enstalasyon tekniklerini de bünyesinde barındırır. Çekimleri Topkapı Sarayı'nda, özel bir izinle gerçekleştirilmiştir. Sanatçının çekimde kullandığı model kadının büyükannesinin annesi, son haremde Habeşistan'dan gelmiş bir cariyedir. Yapıtın öyküsünde, haremde iki genç kızın 24 saatini nasıl geçirdiği anlatılmaktadır ve kadının özel alanlarda sınırlandırılmasına, kamusal alandan dışlanmasına dikkat çekilmektedir. Saraydaki mimaride bu konuya göre tasarlanmıştır. Saraydan dışarıya çıkılması yasaktır, bunun yanı sıra dış dünyaya açılan pencerelerle mekân arasında üç metrelik boşluk bulunmaktadır, o pencerelerin çoğu da ahşap oyma kafeslidir. Aynı dönemde Lady Mary Wortley Montagu da Topkapı Sarayı'na girerek harem üzerine yazılar yazmıştır. Nil Yalter'in arkadaşı olan yazarın çalışmalarından alıntılar yapılarak projede kullanmak için bir metin oluşturulmuştur.

Yalter'in harem konulu eseri de voice-over tekniğini kullandığı çalışmasıdır. Nil Yalter'in sıkça kullandığı Voice-over tekniği bir kurgu malzemesidir. 1980'de gerçekleştirdiği "Harem" bu çalışmada, Yalter'in kendi yazdığı ve seslendirdiği harem masalında, kadının toplumdaki konumunu gösteren görüntüler mevcuttur. Harem kelimesinin kökenlerinin ulaşabileceği tüm kapıların teker teker çalındığı ve hem kadınlığın var olan tanımlarını hem de video sanatının sınırlarını sonuna kadar incelenen çalışmada, sanatçının video-tekst'te de kullandığı sözleriyle haremdeki hiyerarşik sistem şöyle açıklanır: "Her detayın kendine ait bir işlevi olduğu karmaşık yapı bir sistemdir." Bu eserde, günlük hayattan imgelerle, kadın bedeninin işlevi sorgulanır. Sonuç olarak, televizyondan duyulan sesler, dönemin feminist hareketine işaret eder. Feminizm, Nil Yalter için Marksizm'den ayrı değildir. Kadının özgürleşme sürecinde, kendi ekonomik bağımsızlığı önemli bir faktördür (Tezkan, 2009a).

Birgit Jürgenssen ve Nil Yalter Karşılaştırması

Viyana doğumlu olan sanatçı Birgit Jürgenssen'in "Mutfak Önlüğü" ile Nil Yalter'in "Topak Ev" isimli çalışmaları, sanatçıların ele aldığı konu üzerinden değerlendirilecektir. İki çalışma da enstalasyon olarak sergilenmiştir. Karşılaştırmanın ortak noktası, kadına verilen toplumsal alandaki yerleşik ve kültürel rollerden biri olan kadının ev ortamındaki görevleridir.

1970'li yıllarda Birgit Jürgenssen gerçekleştirdiği performans kayıtlarında, bedenine monte ettiği nesnelere, aksesuarlar, dövme ve türlü süslemelerle kadın kimliğinin toplumsal alandaki yerleşik kültürel şemalarını, sorgular. Ev işlerinin kölesi ve kapitalist sistemin taşıyıcısı

hâline gelen ev kadını tiplemesini, ev işinin ve eşyanın şeyleştirici gücünü canlandırır. Bir fırına dönüştüğü, fırının bedeninin bir uzantısı hâline geldiği “Apron” adlı fotoğrafı; ev işini soyutlayıcı, önemsiz ve tekrar edici olduğundan dolayı yabancılaştırıcı bulan Marksist feminist Dalla Costa'nın kuramının içinden de okunabilir (Öğüt, 2012).

Birgit Jürgenssen'in yapmış olduğu çalışma, (Resim 8) enstalasyon olmasının yanı sıra siyah beyaz fotoğraflar olarak da sergilenmiştir. Sanatçı bu çalışmasında, kendi bedenini araç olarak kullanmıştır. Vücuduna monte ettiği mutfak eşyalarını kendisinin bir uzvu gibi kullanıp, bu eşyaların kadın tarafından sahiplendirilmesine tepki göstermiştir. Kadın kimliğine ve toplumsal kültür anlayışına giydirilen bu çalışma, ev işlerinin hep kadının bir görevi gibi gösterilmesine eleştirel bir tavırla yaklaşmıştır. Sanatçı, ev kadını profili çizerek, ana fikre doğrudan ulaşmak istemiştir. Jürgenssen ele aldığı bu konuya yönelik eleştirel yaklaşımıyla, kadına giydirilmeye çalışılan bu rolün doğru olmadığını, bu tabuların yıkılması gerektiğini savunarak, birinci dalga feminist akımını desteklemiştir.

Resim 8. Birgit Juergenssen, *Hausfrauen - Küchenschürze* (Ev Hanımları-Mutfak Önlüğü), 1975

Kaynak: <https://birgitjuergenssen.com/werke/fotos/ph1578> (16.09.2018).

1965 yılından beri Paris'te yaşamakta olan Yalter 1974-1977 arasında etnolog Bernard Dupaigne ile birlikte İstanbul, Paris, New York, Grenoble gibi kentlerde göç üzerine çalışmalar yapmıştır (Tezkan, 2009a). 1973'te Paris Modern Sanat Müzesindeki ilk kişisel sergisinde yer alan çalışmalarından “Toprak Ev” isimli enstalasyonu, (Resim 9) göç konusunu ele aldığı çalışmalarından biridir. Bu eser sanatçının yerleştiği, keçe kaplamalı, taşınabilir göçmen çadırıdır. Bu çadır, kadının kendi elleriyle yapmış olduğu bir dünyayı içinde barındıran ve kadının hayatını geçirdiği küçük ölçekli bir mekânı anlatmaktadır. Bu eserin yapıldığı tarihten sonrası, sanatçı için eserlerine yön veren konuların belirlenmesi durumunu da beraberinde getirmiştir. Göç

konusu ve kadının toplumsal konumunu, etnolojik bir sıra dâhilinde yapılmış araştırmaların sonucunda işlenmiştir. 1973 tarihli “Toprak Ev” yerleştirme eserinde Yalter, Anadolu Yörüklerinin göçebe konutu olan çadır ile hem göç olgusuna ve “mobilité”nin yükselişine hem de kadının kurduğu geçici bir mekân olması bağlamında kadın sorunsalına işaret etmektedir.

Resim 9. Nil Yalter, *Toprak Ev*, 1974-1977, Paris Modern Sanatlar Müzesi

Kaynak: <http://www.nilyalter.com/index.php?years=1980-1989> (16.09.2018).

“Toprak Ev” çalışmasında sanatçı, keçe kaplamalı, taşınabilir göçmen çadırını, kadının kendi elleriyle ve imkanlarıyla yaptığı, içinde kendine ait bir dünya barındıran, kadının belli sınırlar içinde yaşamını geçirdiği, küçük ölçekli bir evren biçiminde tasarlanmıştır. Sanatçı bu tarihten itibaren kadının toplumsal konumunu, yaptığı etnolojik araştırmalarla birlikte irdelemiştir.

Birgit Jürgenssen’in “Mutfak Önlüğü” adlı eseri ile Nil Yalter’in “Toprak Ev” eserinin karşılaştırması yapıldığında, her iki çalışmada da kadına biçilen toplumsal rolün kadın üzerinde yarattığı baskıya dikkat çekmektedir. Her iki sanatçı da bulunduğu kültürün materyallerini kullanarak eserlerini biçimlendirmiştir. Ürettikleri çalışmalar da toplumsal baskıya ve içinde buldukları toplumun kadına dayattığı kimliklere vurgu yapmışlardır. İki çalışmada da bir direniş ve sorgulayış söz konusudur. Birgit Jürgenssen’in “Mutfak Önlüğü” çalışmasında mutfak sıklıkla kadının kullanması ve ev içi görevlerinin kadından beklenmesi, bir enstalasyon çalışması ile vurgulanmak istemiştir. “Mutfak Önlüğü”ne bir fırın ve bir ocak monte ederek bu durum daha çarpıcı hale getirilmiştir. Mutfak işlerini kadının sırtına binmiş bir yük olarak ve sadece onun göreviymiş gibi göstererek, eleştirel bir tavır sergilemiştir.

Nil Yalter ise kendi öz Türk kültürü ile özdeşleşen Yörük çadırını kullanmıştır. Türk toplumunun tarihî ve kültürel yaşayışından etkilenerek kadın figürünü çadır temasıyla bağdaştırmıştır. Çadırın içinde kadın kendine bir başka evren kurmuştur ve kurduğu o evrenden

sorumludur. Kadına yüklenen roller çerçevesinde ev içi alanla ilgili sorumlulukları kadının üstlendiğini vurgulayan enstalasyon çalışmasında Nil Yalter çadırı elleriyle kurmuştur. Kadını mekân üzerinden sorgulayarak kadının dış dünyadan soyutladığını, o çadır içinde sınırlandırıldığını, özgür olmadığını vurgulamaktadır. Sanatçı burada kadının zaman içinde bulunduğu kalıplara uyum sağlayarak değiştiğini, itaatkâr bir hâle getirildiğini, çoğu zaman dış dünyayı sorgulamaktan vazgeçtiğini, kendini o çadırda güvende hissettiğini, önceki duygu durumundan başka duygu durumuna girdiğini anlatmak istemiştir. Her iki sanatçı da ele aldıkları bu konuyla, birinci dalga feminist akım içinde sayılabilecek örnekler vermiştir ve sanatçının çalışmaları bir çok galeride ve bienalde sergilenmiştir.

Sonuç

Çağın değişmesiyle feminizm, sadece ideolojik bir söylem olarak kalmayıp değişen hayat koşullarına uyum sağlamış ve kendi içinde yeni söylemler oluşturmuş bir düşünce biçimidir. Feminizm, sadece kadın-erkek arasındaki eşitliği ve özgürlüğü değil, tüm insanlar arasında eşitliği, özgürlüğü savunmuştur. Bu ideoloji, insan hakları konusunda yeni reformların düzenlenmesine ön ayak olmuş, günümüzde kadınların siyasal ve sosyal alanda aktif bir rol oynamalarını sağlamıştır.

Feminist sanat konusunda da aynı koşullar geçerlidir. Feminist sanatta da kadının varlığı incelenmiş; gelişen düzende sesini duyurabilmesi, sanatıyla kendini ortaya koyabilmesi hedeflenmiştir. Açılan bir çok sergide sergilenen çalışmaların sayısının, en az erkeklerinki kadar olması, kadının sanat alanındaki aktif rolünü ortaya koymuştur. Kurulan dernekler, kadın dergileri ve kadın gruplarının oluşumları; bu haklı savunmaya büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemde etkin çalışmalar üreten feminist sanatçılardan Nil Yalter'de çalıştığı konularla kamuoyunda dikkat çeken bir sanatçı olmuştur.

Türkiye'nin ilk kuşak feminist sanatçılarından biri olan Nil Yalter, araştırmacı yaklaşımlarıyla topluma ışık tutarak farkındalık kazandırmıştır. Yalter fotoğraf, resim, yazı, video, çizim, kolaj gibi farklı teknikler kullanmış; çok yönlü bir sanatçı olduğunu kanıtlamıştır. Sanatçı ayrıca insanların varoluş mücadelesini gözlemlemiş ve bunları kayıt altına almıştır; aldığı bu kayıtları kurgulayarak ve diğer disiplinlerle bağdaştırarak o dönem için pek uygulanmamış çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Yalter sosyoloji, din, bilim, edebiyat, politika, etnografya ve tarih gibi birçok disiplinden faydalanmıştır. Bireyin toplumda var olma çabasını işleyen sanatçı, burada kadın figürünü ön plana çıkartarak toplum mücadelesini kadının gözünden yansıtmıştır. Aynı zamanda kendi de bir göçmen olan sanatçı göçmenlerin hayatlarını gözlemlemiş; her türlü ötekileştirmelere karşı bir tavır sergilemiş; cinsiyet ayrımcılığına ve ırkçılığa dikkat çekmiştir.

Toplumun değinmesi zor olan, tabulaşan kısımlarına cesur bir şekilde dokunmayı bilen sanatçı, eleştirel tavrıyla da feminist sanata katkıda bulunmuştur.

Yurtiçinde ve yurtdışında birçok sergide ve bienalde yer alan sanatçı, evrensel boyuttaki kadının sorunlarına değinirken kendi kültüründe de yaşanan kadın sorunlarını da ele almıştır. Memleketinde yaşanan bu durumların sorgulanmasına yol açarak, kendi toplumunda konuşmaktan çekinilen, gereken önemi görmeyen, kadının ikinci planda tutulduğu, hayatın içinde aktif bir role sahip olmadığı vurgusunu çalışmalarında yansıtmaya çalışmıştır. Sanatçının bu konulara dair devletin birimlerini harekete geçiren, kamuoyunu bilgilendiren, araştırmacı bir tavır sunduğu çalışmalar, günümüzde de önemini sürdürmektedir. Yalter'in 1970'li yıllarda ürettiği eserler günümüzde bir çok galeride ve bienalde güncellenerek sergilenmektedir. Bugün 80'li yaşlarını yaşayan sanatçı, vazgeçmeyen bir feminist ruhuyla hâlâ çalışmalar üretmeye devam etmektedir.

Summary

Feminism can be defined "women's justice-seeking in a social order". Feminism which gained momentum with the First World War has caused radical changes with the desire of women to have equal rights in every sense. Among the factors that pave the way for women to gain a place in the political and social area, the industrial revolution has a large share. Because, both male and female children were employed under severe conditions in the industrial revolution. This revolution caused some arrangements in human rights. A woman's justice-seeking is not merely a defense of her rights, but a human rights defense. At the end of World War I, in many countries, women were granted social and political rights, such as the right to vote, equality in education and work.

In the early 1960s, a group of female artists who were influenced by feminist movements in the intellectual context have realized these rights in the art environment. The first women's art organization was founded in 1969 in New York, USA. This organization emerged under the name of 'Women Artists in Revolution' as part of the coalition of art workers. In 1971, American art historian Linda Nochlin presented a feminist critique of his essay, "Why have there been no great women artists?". This movement, which gained momentum in the early 1970s, simultaneously has showed improvement in England.

The artists have benefited from different disciplines while creating their works. They have benefited from video, photography, installation, performance, sculpture, collage and also used symbols. One of the first works that comes to our mind when we say feminist art is Judy Chicago's 'Dinner Invitation'. It has been exhibited exhibiting in Brooklyn Feminist Art Museum in New York since 2007.

When we look at the development of feminist art in Turkey we can observe some formations even though it is late. Turkish women artists have attracted attention by expressing their visibility not only in a feminist trend, as in the West, but also in the fields of culture in which they have grown individually. They have practiced and exhibited their arts using different disciplines. The pioneers of this art in Turkey are as following; Nur Koçak, İpek Duben, Şükran Moral, Hale Tenger, Azade Köker, Mehtap Baydu, Canan Şenol, Nezaket Ekici, Nilbar Güreş and Nil Yalter.

The subject that we want to explore in the direction of the general information above is that the woman can make her voice heard in the evolving order and put forward herself with her art. It is not only a discourse in the ideological context but also its ability to integrate it into changing life conditions. At the same time, women have an active role in art life. One of the artists who exemplifies this work is Nil Yalter. Yalter who one of the pioneers of the French feminist movement in the 1970s, the individual's efforts to exist in the society in her work, where she brought the female figure into the fore and reflected the struggle of society through the eyes of the woman. She has drawn attention to gender discrimination and racism, but also as an immigrant herself she observed the lives of migrants, and acted against all kinds of otherizations. She has proven herself to be an all-rounder artist, using different techniques such as photography, painting, writing, video, drawing, collage. The artist has observed and recorded the struggle for existence of people. Then, she has producted collate with different disciplines.

The artist, taking part in many exhibitions and biennials in Turkey and abroad, has touched upon the problems of women universally and discussed the problems of women in her own culture, as well. The works of Yalter which we examined as an example are as following; Harem, Rahime, Belly Dance, Women's Prison. At the same time, Birgit Jürgenssen's "Kitchen Apron" was compared with Yalter's "Soil House" study. In both studies, the society mentioned a number of tasks imposed on women by women and it was explained that women felt responsible from these duties with the pressure of society. It has been emphasized that it changes to adapt to the patterns it has been in over time and becomes obedient In these two studies, sampling in the first generation feminist stream was exhibited in many galleries and biennials.

Kaynakça

Antmen, A. (2014). Önsöz. A. Antmen içinde, *Sanat ve Cinsiyet* (s. 10). İstanbul, Türkiye: iletişim yayınları.

- Antmen, A. (2013). Kadın Hakları: Feminist Sanat. A. Antmen içinde, *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar* (5. baskı). İstanbul, Türkiye: Sel Yayınları.
- Antmen, A. (2012). Çağdaş Sanat Öncülerinin Kimlikleri Neden Pembe?. içinde *Hayal ve Hakikat*. (E. Eşkinat, Der.), İstanbul, Türkiye: İstanbul Modern Sanat Müzesi Yayınları.
- Berkmen, E. (2016). *Nil Yalter: Kayıt Dışı*.
Erişim Linki: <http://www.arter.org.tr/W3/?iExhibitionId=65>. Erişim Tarihi: 12.04.2018
- Çalıkoğlu, L. (2012). *Türkiye'den Modern ve Çağdaş Kadın Sanatçılar*. (E. Eşkinat, Dü.) İstanbul: İstanbul Modern Sanat Müzesi Yayını.
- Dizdaroğlu, T. (2012). *Alternatif Fotoğraf*. İstanbul, Kadıköy, Türkiye: Sokak Kitapları Yayıncılık.
- Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal Cinsiyet* (Dördüncü Baskı b.). İstanbul, Türkiye: Remzi Kitap Evi.
- Ergas, Y. (2004). *1970'lerde Feminizm*. (C. Akaş, Dü., & Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul, Türkiye: Yapı Kredi Yayınları.
- Gouma Peterson, T. & Mathews, P., (2014). Sanatta ve Sanat Tarihinde Feminizmin Doğuşu. içinde P. M. Thalia Gouma Peterson, & A. Antmen (Dü.), *Sanat/Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (E. S. Ahu Antmen, Çev., s. 19). İstanbul, Türkiye: İletişim yayınevi.
- Küçükyıldırım, P. (2011). *Ümitle Yaşamak, Çalışmak Lazım*. Erişim Linki: <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR%u00a7ionID%3d6&articleID=972&bhcp=1>, Erişim Tarihi: 12.04.2018.
- Öğüt, H. (2012). *Kadın Sanatında Yabancılaşma-Yabancılaştırma*. Erişim Linki: <http://kritisyen.blogspot.com/2012/03/yabanclastrmayan-sanat-feminist-olamaz.html>, Erişim Tarihi: 15.10.2018.
- Pollock, G. (2008). Özel Alanda Erkekler ve Kadınlar. A. A. (Derleme) içinde, *Sanat/Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (E. Soğancılar, Çev., s. 239). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezkan, M. (2009a). *Gerçekçiliğe Alternatif Bir Gerçeklik: Nil Yalter Videosu*. Erişim Linki: <http://www.nilyalter.com/texts/1/gerceklige-alternatif-bir-gerceklik-nil-yalter-videosu-turkish-by-melis-tezkan.html>, Erişim Tarihi: 12.04.2018.
- Tezkan, M. (2009b). *Nil Yalter: Kara Kum*. Erişim Linki: http://www.galerist.com.tr/wp-content/uploads/downloads/2018/02/NIL-YALTER-Kara-Kum-09.03-21.04.2018-BB_Tr.pdf, Erişim Tarihi: 12.04.2018.

Yazar, A. E. (2016). *Nil Yalter ve Görünmeyenler*. Erişim Linki: <http://www.artfulliving.com.tr/sanat/nil-yalter-ve-gorunmeyenler-i-9151>, Erişim Tarihi: 12.04.2018.

Yücel, D. (2013). *Nil Yalter*, (N. H. Dikbaş, Çev.). Galerist Yayınevi. İstanbul: Kağıthane.

Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri **I.Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferans İzlenimleri** *18-20 Ekim 2018 (İstanbul)*

Kadiriye Feza de Chiara*

İstanbul Kadın Müzesi ve Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender), “Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı’nı organize etmiştir.

Toplumsal hafızanın şekillenmesi aşamasında müze ve hafıza mekânlarının, nitelikli bilgi üretimi ile bu bilgilerin paylaşımında önemli rol oynadığının bilinmesine rağmen çoğu hafıza mekânı maalesef toplumsal cinsiyet rollerini gözardı ederek cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine bilinçli ya da bilinçsiz katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, özellikle son yıllarda feminist pedagojinin alışılmışın dışında bir bilgi üretimi ve paylaşımını mümkün kıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede söylenebilir ki feminist pedagoji, hem “kadın ve toplumsal cinsiyet müzeleri”nin hayata geçmesine hem de diğer hafıza mekânlarının toplumsal cinsiyet merkezli bir bakış açısı geliştirmesine katkıda bulunmaktadır.

18- 20 Ekim 2018 tarihlerinde SALT Galata ve Minerva Palas mekânlarında gerçekleşen konferansın hedefi; feminist pedagojik yaklaşımı, müzeler de dahil hafıza mekânları ve toplumsal hatırlama pratiklerinde geliştirilen ya da geliştirme amacını taşıyan araştırmacılar, eğitimciler, yöneticiler ve toplumsal hafıza alanlarında görev yapan sivil toplum örgütlerinde çalışanları bir araya getirerek onlara bir tartışma ortamı hazırlamaktı. Böylece, oldukça verimli geçen eşsiz zaman dilimlerinde, gerçek anlamda günümüz ve gelecek için yeni hafıza mekânları yaratılmış oldu.

Bu çalışmada “Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu konferansta katılımcı olarak yer alınarak edinilen deneyimlerin ilgili olanlarının okuyucu ile paylaşılması amaçlanmaktadır.

* Öğr. Gör., K. Feza de Chiara, Akdeniz Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, defeza@akdeniz.edu.tr

Bu bağlamda, ilk olarak Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve İstanbul Kadın Müzesi hakkında kısa bilgiler aktarıldıktan sonra konferans ile ilgili genel izlenimleri paylaşmak yerinde olacaktır.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender)

SU Gender'a ait resmi web sayfasında SU Gender'ın çalışmalarının başlangıç tarihi 2015 olarak belirtilmiş olsa da Sabancı Üniversitesi'nin akademik ve idari çalışanları ile öğrencilerinin toplumsal cinsiyet konusunda farkındalık yaratma gayretleri, 2006'ya kadar uzanmaktadır.

SU Gender'ın benimsedikleri ilkeler aşağıdaki ifadelerle dile getirilmektedir:

- Toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, dil, etnik köken, sınıf, inanç temelli her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek,
- Çoğulculuğu, yaratıcılığı, eşitliği ve dayanışmayı destekleyen tartışma ve paylaşım ortamları yaratmak,
- Kolektif, şeffaf, katılımcı, çok sesli ve açık iletişime dayalı bir çalışma ve karar alma anlayışını esas almak,
- Akademik bilgiyi herkese açık kılmak; akademi, sivil toplum, sanat, siyaset ve gündelik hayat arasındaki bilgi akışını ve etkileşimi güçlendirmek.

(Kaynak: <https://sugender.sabanciuniv.edu/tr/hakk%C4%B1m%C4%B1zda> 20.11.2018)

“Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı kitapçığında (2018: 8) özellikle dikkati çeken nokta SU Gender'ın Mor Sertifika Programı ve Cins Adımlar: Toplumsal Cinsiyet ve Hafıza Yürüyüşleri gibi alanlarında etki yaratan öncü işler üretmek üzerine yoğunlaşmasıdır. Mor Sertifika Programı kapsamında; toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, eğitim alanında ele alınarak alternatif eğitim fırsatları ve eğitim materyalleri geliştirme hedefine odaklanılmaktadır. Cins Adımlar: Toplumsal Cinsiyet ve Hafıza Yürüyüşleri; yaşanan İstanbul şehrine mikro düzeyde ilçe, mahalle hatta sokak olarak toplumsal cinsiyet ve hafıza gözünden bakılmasını sağlarken “perde arkasında kalmış” çok sayıda hikâyenin keşfe çıkılmasına vesile olmaktadır. Gönüllüler tarafından içselleştirilerek aktarılan kadın ve LGBTİ hikâyeleri eşliğinde şehrin köşeleri yeniden adımlanırken; geçmiş, bugün ve gelecek arasında yenilenen köprüler kurulmaktadır.

Kaynak:<https://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2018-10/yepyeni-ve-guzel-bir-dunya-kadin-hikayelerini-gecmisten-gelecege-dogru-tasimakla-mumkun> 20.11.2018

Sabancı Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Şirin Tekinay konferans açılış konuşmasında şunları söylemiştir:

“Sabancı Üniversitesi olarak pedagojileri genel anlamda ele alıyoruz ve yenilikçiliğe çok önem veriyoruz. Eğitim alanında ‘sağlam kökler ve güçlü kanatlar’ ilkesini benimsedik. Bütün öğrencilerimizin yaratıcılıkların ortaya çıkmasını sağlamaya çalışıyoruz. Ancak şunun farkındayız; 21. Yüzyılın başında bir üniversite olarak sorumluluğumuz, eğitim alanında benimsediğimiz ilkelerin bütün Türkiye’ye ve dünyaya yayılmasını sağlamaktır... Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden en başta gelen cinsiyet eşitliğini seçtik. Çünkü dünyada kadın sorunu değil çözümü var ve biz bu çözümü ortaya çıkarmak istiyoruz.”

Prof. Dr. Şirin Tekinay, I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı ile daha geniş kitlelere ulaşma konusundaki kararlılıklarını da belirterek benzeri birlikteliklerin devamlılığı için her zaman destek olacaklarının altını çizmiştir.

İstanbul Kadın Müzesi

“Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı kitapçığında (2018: 9) belirtildiği üzere, 25 Eylül 2012’de sanal ortamda açılan İstanbul Kadın Müzesi (İKM), Türkiye’de ilk dünyada üçüncü kadın müzesi olma sıfatıyla, ziyaretçileri kentin kültür ve sanat yaşamını zenginleştirmiş önder kadınlarla buluşturan, kültürler arası iletişim sağlamayı ilke edinen toplumsal bir barış projesidir.

Müzenin hedefi, her dönemde farklı kültürlerden kadın seslerinin duyulabileceği, kadın tarihindeki her katkının ayrımsızca onurlandırıldığı, bugünkü yaşamımızdaki etkilerine şükranlık duyduğumuz geçmişteki her kadın çabasının anımsandığı bir Türkiye kadın tarihi sergilemektir.

Kaynak:<https://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2018-10/yepyeni-ve-guzel-bir-dunya-kadin-hikayelerini-gecmisten-gelecege-dogru-tasimakla-mumkun> 20.11.2018

İstanbul Kadın Müzesi (İKM) Küratörü Meral Akkent, etkinliğe ilişkin duygu ve düşüncelerini “Bugünkü konferansın temeli 2016 yılında bir konferansta atıldı. 2018’den itibaren Asya ve Avrupa Kadın Müzelerinin 2 yılda bir yapılmasına karar verildi. Yeni bir gelecek inşa etmek üzere çıktığımız bu yolda planlanan etkinlik serisinin birincisinin İstanbul’da yapılmasından dolayı çok mutluyuz” şeklinde paylaşmıştır.

“Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı Kapsamında Tartışılan Detaylar

Konferans kitapçığında belirtildiği gibi (2018: 12) şu noktalara açıklık getiren konularda uluslararası tartışma ortamı yakalanmasına önayak olunmuştur:

- Feminist pedagoji toplumsal hafızanın dönüşümünde nasıl bir rol oynamaktadır?
- Ne tür yöntemler ve pratikler yeni hatırlama pratiklerini mümkün kılmaktadır?
- Feminist kuram ve hareketin geliştirdiği kavramlar ve açtığı tartışmalar toplumsal hafıza alanına nasıl tercüme edilmekte, bu alanda ne tür yeni kavramlar ve tartışmalar hayat bulmaktadır?
- Kadın ve toplumsal cinsiyet müzeleri diğer müze ve hafıza mekânlarından nasıl farklılaşmaktadırlar? Alana nasıl bir katkı sunmaktadırlar?

- Müzelerde özellikle kadın ve toplumsal cinsiyet müzelerinde çatışma, toplumsal ve bireysel şiddet ve savaş suçlarını anlatmak için –şiddeti görselleştirmeyen– hangi yöntemler kullanılıyor?
- Feminist pedagoji uygulayan toplumsal öğrenme alanlarının bu potansiyelleri “ziyaretçi katılımı” ve “ziyaretçilerinin kendi aralarında diyalog sağlama” bağlamında pratikte nasıl hayat buluyor?

Konferans, temel olarak, farklı coğrafyalardan araştırma deneyimlerine dayanarak, feminist pedagoji ışığında toplumsal hafızanın dönüşmesi ve toplumsal eşitliğin sağlanması hedefinde yürütülen yaratıcı çalışmaları sunarak yapılan mücadeleleri paylaşmayı amaç edinmiştir.

Kaynak:<https://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2018-10/yepyeni-ve-guzel-bir-dunya-kadin-hikayelerini-gecmisten-gelecege-dogru-tasimakla-mumkun>20.11.2018

Uluslararası Müzeler Konseyi Başkanı (ICOM) Suay Aksoy: “Burada olmamıza vesile olan bu konferans, avantajlı bir başlangıç... Aidiyet açısından müzeler; insan haklarının gözetilmesi ve ayrımcılığın olmaması açısından kadın müzeleri öncü bir rol üstlenir. Müzeler, politikleşmiş bir yaklaşıma sahip olduğu zaman eleştiriliyor ama yapmaları gereken aslında tam da budur.” ifadeleriyle konferansın önemine dikkat çekmiştir.

Konferans Program Çerçevesi

“Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri” konulu I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı programı oldukça yoğun konularla konuşmacılara evsahipliği yaparken temel olarak aşağıdaki temalar altında şekillenmiştir:

- 1) Başka Bir Dünya için Feminist Hikâye Anlatıcılığı
- 2) Sınırları Aşma Pratiği Olarak Feminist Hikâye Anlatıcılığı
- 3) Feminist Arşiv Oluşturma
- 4) Şehri Yeniden Hatırlamak
- 5) Kadın Tarihi- Kadın Hikâyeleri
- 6) Hatırlama Pratikleri Sohbeti
- 7) Atölye Çalışmaları
- 8) Hafıza Yürüyüşü
 - a) Balat Toplumsal Cinsiyet ve Hafıza Yürüyüşü
 - b) Kadıköy Toplumsal Cinsiyet ve Hafıza Yürüyüşü
- 9) Geleceği İnşa Sohbeti
- 10) Piano konseri ve *İfşa Etmeden?* (Sergi)

Kaynak:<https://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2018-10/yepyeni-ve-guzel-bir-dunya-kadin-hikayelerini-gecmisten-gelecege-dogru-tasimakla-mumkun> 20.11.2018

Konferansın “Başka Bir Dünya İçin Feminist Hikaye Anlatıcılığı” temalı açılış sohbeti, SU Gender Direktörü Ayşe Gül Altınay kolaylaştırıcılığında, *Global Fund for Women Program* Yöneticisi Catherine King, yazar Karin Karakaşlı ve Boğaziçi Üniversitesi’nden Aylin Vartanyan’ın katılımıyla gerçekleşmiştir.

“Sınırları Aşma Pratiği Olarak Feminist Hikâye Anlatıcılığı” temalı konuşmanın konuşmacılarından Leiden Üniversitesi Müzeler ve Koleksiyonlar Bölümü’nden Maissan Hassan,

“Daha geniş kitleler için feminist anlatılar: Mısır’daki deneyimlere dair” başlıklı konuşması ile kişisel deneyimlerini feminist pedagoji içerikli anlatımıyla eşsiz bir feminist paylaşım örneği sunmuştur. Hassan, Mayıs 2017’de Kahire’de “İyi Gidiyor, Merak Etme: İşgücünün Kısa Hikâyeleri ve Hareketlilik” sergisindeki eş-köratörlüğü sırasında feminist bir sergi oluşturma esnasında yaşadığı zorlukları dile getirmiştir. Hassan’ı ayrıca mülteci bir araştırmacı olarak da tanıma fırsatı bulan katılımcılar, bazı coğrafyalarda kadın olmanın zorluklarını tekrardan anlayabilme pratiği yakalayabilmişlerdir. Bir diğer konuşmacı, Kye-Hyeong Ki de “Sempati ve öfke arasında: Kore’de ‘rahatlatıcı kadınlar’ sergisi” konulu konuşmasında ise sınırların aşılmasına örnek bir feminist anlatıyla konferansa damgasını vurmuştur. Kye-Hyeong Ki, II. Dünya Savaşı sırasında Japon ordusunun işgal ettiği ülkelerdeki genelev tarzı tesislerde kendi rızaları olmaksızın çalıştırılan bu ‘rahatlatıcı kadınlar’ sergisi (*The National Women’s Exhibition Hall, Goyang, Güney Kore*) ile hayatta kalanların ifadelerini paylaşarak insanlar arasında duygudaşlığın oluşabilmesine önayak olduklarının altını çizmiştir.

“Feminist Arşiv Oluşturma” temalı konuşma da, özellikle Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet alanında akademik çalışma yapanların öncelikli uğrak yeri olması gereken, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi’nin kurucularından olan Füsun Ertuğ’un “Özel arşivler ve görsel arşivler üzerinden kadın tarihini okumak” konulu konuşması olmuştur.

Atölye Çalışmalarına katılmayanlar diğer sunumları izleme fırsatı yakalarken Atölye Çalışmaları konuları aşağıdaki onar kişilik katılımcı sınırı ile işbirlikçi düzen içinde gerçekleşmiştir:

- 1) Uzlaşma için diyalog: Sergi konseptleri.
- 2) İstanbul heykelleri: Bir toplumsal cinsiyet haritalaması.
- 3) Kız çocukları ve ergen kızların alanları: Bir küresel bellek projesi.
- 4) Kadınlara karşı işlenen savaş suçlarının görünür kılınması.
- 5) Kadın ve toplumsal cinsiyet müzelerinin diğer müzelerden ve hafıza mekanlarından farkı nedir? Hatırlama kültürlerine yaptıkları katkılar nelerdir?

3. Atölye’de; “Kız çocukları ve ergen kızların alanları” projesinin dünya çapında hayata geçirilen bir kız çocukları hafıza projesi olduğunu öğrenmek, katılımcılardan biri olarak, benzeri projeler yapma düşüncelerini diğer katılımcılarla paylaşma fırsatı yaratmıştır. Girl Museum direktörü Ashley Remer, bu projede kız çocuklarının hayatlarını kaybettikleri ya da önemli olaylar deneyimledikleri fiziki yerlerin sanal ortamda haritalandırıldığına dikkati çekerek proje uygulanırken kullanılan çalışma yöntemleri ve karşılaşılan problemler ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir.

Cins Adımlar: Balat Toplumsal Cinsiyet ve Hafıza Yürüyüşü katılımcıları, Kadın Eserleri Kütüphanesi, Moğolların Meryemi Kilisesi, Rum Kız Lisesi Yoakiyon ve Eleni Küreman, Agora Meyhanesi ve Müzeyyen Senar, Fazıl ve İsmail, Çıftı Çarşısı ve Beki Luiza Bahar, Surp Hreşdagabed Kilisesi ve Khorenyan Kilisesi gibi mekanları genç üniversiteli gönüllülülerin feminist hikâyeleri eşliğinde sadece gezme değil aynı zamanda hissederek günümüze taşıyabilme olanağı yakalamışlardır.

Kaynak: <https://www.narsanat.com/ifsa-etmeden-sergisi-sanatseverlerle-bulustu/> 20.11.2018

Son olarak, konferans finalinde piyanist Michiko Saiki, “Kadın Sesleri: Kırılğan bir müzik performansı ile izleyiciye ulaşmak” temalı bir konser vermiş ardından da konferans çerçevesindeki “İfşa Etmeden?” başlıklı sergi katılımcıların zihinlerine hatırlama pratiğinin bir mekânı olarak kazanmıştır. Hatırlama pratiğine somut örnek oluşturma amaçlı ve içinde feminist müze pedagojisi uygulanabilmesine olanak veren bu sergi “Şiddet içerikli tarihin hikâyesini, şiddet fotoğrafları kullanmaksızın anlatm”ası ve benzer bir sergiyi mini-atölye çalışması şeklinde katılımlarca sağlayabilmesi açısından eşsiz bir atmosfer yaratmıştır.

Detaylı program için: <https://feministpedagojikonferansi.wordpress.com/programme-program/>

Yararlanılan Kaynaklar

Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri I. Asya ve Avrupa Kadın Müzeleri Konferansı Kitapçığı 18-20/10/2018 İstanbul

www.sugender.sabanciuniv.edu Erişim Tarihi: 20.11.2018

www.istanbulkadınmuzesi.org Erişim Tarihi: 20.11.2018

<https://sugender.sabanciuniv.edu/tr/hakk%C4%B1m%C4%B1zda> Erişim Tarihi: 20.11.2018

<https://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2018-10/yepyeni-ve-guzel-bir-dunya-kadin-hikayelerini-gecmisten-gelecege-dogru-tasimakla-mumkun> Erişim Tarihi: 20.11.2018

<https://feministpedagojikonferansi.wordpress.com/programme-program/> Erişim Tarihi: 20.11.2018

<https://www.narsanat.com/ifsa-etmeden-sergisi-sanatseverlerle-bulustu/> Erişim Tarihi: 20.11.2018